Поети
ПОШЕВЧЕНКІВСЬКОЇ
ДОБИ

Бібліотека поета

Поети пошевченківської доби

Збірник

Радянський письменник
Київ-1961

У 1
П 67

Упорядкування, вступна стаття та коментарі

А. І. КОСТЕНКА

ВІД УПОРЯДНИКА

В цій книзі зібрано зразки поетичної творчості письменників, котрі виступали на літературній арені після або й за життя великого співця України Тараса Шевченка. За незначними порушеннями вона охоплює відрізок часу від 50-х до кінця 80-х років XIX ст.

Назва книги визначає її ідею і зміст ширше, аніж це може здаватись на перший погляд, бо сюди входять твори, що характеризують в цілому поезію цього періоду, а не одну якусь її грань і не один напрямок — тут репрезентовані не лише більші або менші поети (poetae minores), а й ті, й другі, і не тільки ті, що зазнали безпосереднього впливу великого Кобзаря, але й ті, яких цей вплив торкнувся найменше.

Хоч термін «пошевченківська доба» в певній мірі і умовний, одначе він має реальну основу, бо це справді була доба в історії української літератури, коли могутній поклик Шевченка розбуджував нові творчі сили, активізував літературу, вдихав в неї живе слово і навертав на громадський шлях.

Якщо незаперечним є той факт, що Котляревський та письменники, що виступили після нього (Є. Гре-

бінка, Г. Основ'яненко, П. Гулак-Артемовський), були передвісниками Шевченка, підготовляли грунт для його появи, то період пошевченківський був в певній мірі неминучим етапом на шляху до народження поетичних велетнів — Івана Франка та Лесі Українки. Вирішальним фактором в появі цих поетів були, звичайно, історичні та суспільно-політичні умови, так само ці ж умови визначали і характер поезії, що передувала Франкові та Лесі Українці, але досвід і традиції літературні були необхідними передумовами, що забезпечували дальший поступ літератури.

До цього збірника включено не всіх авторів, чиї поезії хронологічно збігаються з визначеним вище періодом (50—80-і рр.), а лише тих, що їх основна творчість припадає саме на цей час. Так, наприклад, якщо С. Руданський, В. Кулик і П. Кузьменко цілком належать до цього періоду, то Ів. Франко, Леся Українка і О. Маковей не входять до збірника, бо основна їх поетична діяльність належить до пізнішого часу, не кажучи вже про те, що і по духу своєї творчості вони становлять відмінний, вищий етап в літературному рухові XIX ст., аніж їх попередники.

У збірнику знайшли місце і ті автори, що завершили, або майже завершили, свій поетичний шлях ще за життя великого співця, але розпочали його під впливом «Кобзаря» і рухалися в планетній системі Шевченка, хоч кожен по своїй орбіті, це — О. Чужбинський, О. Шишацький-Ілліч, Г. Андрузький і О. Навроцький.

А також і ті, що виступили лише в кінці, і навіть трохи пізніше, визначеного періоду, як, наприклад, П. Грабовський та Ів. Манжура. Бо творчість цих поетів не можна відділити від шевченківських традицій в кращому розумінні цього слова.

В творах П. Грабовського втілено кращі риси поезії пошевченківської доби і її досягнення. В певній мірі можна вважати, що Грабовський замикає цей період української поезії.

Тема «Поети пошевченківської доби» не нова. Ще шістдесят років тому Ів. Франко виготував і видав у Львові великий збірник «Акорди», назвавши його «Антологією української лірики від смерті Шевченка», де були надруковані вірші 88 авторів: від Я. Щоголіва та П. Кузьменка до М. Вдовиченка та Ів. Федорченка. Це була своєрідна спроба підсумувати творчий шлях поезії, яка розвивалась після Шевченка.

Через тридцять років, уже за радянських часів, вийшов, упорядкований Зеровим, збірник «Поети пошевченківської пори», який був продуктом продуманого і, до певної міри, наукового висвітлення цієї теми. Одначе надмірне звуження і обмеження кола поетів, що визначалось лише виразним наслідуванням Шевченка, знизило значення збірника і зовсім недостатньо відтворювало дійсний стан речей: до книги були включені лише десять авторів і до того лише так звані «poetae minores» (меніші поети).

* * *

Користуючись нагодою, висловлюю сердечну подяку письменникові Миколі Івановичу Терещенку та завідуючій бібліотекою музею Тараса Шевченка Людмилі Олександрівні Хоменко за цінну допомогу в розшуках текстів.

ПОЕЗІЯ ПОШЕВЧЕНКІВСЬКОЇ ДОБИ

Не вів до палацу їх шлях;
Не оди складали, а думи народу,
Не в стансах прославляли вроду,
А в тихих журливих піснях.

Леся Українка

І

Існуваиня української літератури в другій половині XIX ст. зумовлювалось загальним соціальним та культурним становищем в дореволюційній Росії. Реакційний царський уряд послідовно проводив політику насильства, визиску та класового і національного гноблення. Панівні класи нещадно грабували трудящих, а їх уряд створював закони, що допомагали їм тримати народ в лабетах покори, безправ'я і темряви.

Деякі послаблення реакційного режиму в період революційної ситуації (1859—1861) — коли царський уряд змушений був одпустити отой, як говорив Шевченко, надто затягиутий вузол самодержавства — скоро скінчились. Здекларувавши маніфест про розкріпачення, уряд пішов в наступ на все передове, на все те, що мало ознаки прогресу. Довгими стрічками простяглися етапи арештантів в Сибір та на Північ.

Після розправи над видатними революціонерами

М. Михайловим, М. Чернишевським, М. Серно-Соловйовичем, М. Шелгуновим та іншими дійшла черга до прогресивних літературно-громадських діячів — переслідувань зазнають редактори часописів, письменники, викладачі вищих, середніх і початкових шкіл, студенти, чиновники і т. д.

Широкою хвилею прокотились арешти на початку 60-х років по всій Російській імперії, тяжких переслідувань зазнали також і діячі, зв'язані з Україною та українською літературою. Лише по одній справі членів таємної революційної організації «Земля і воля» — Ів. Андрущенка та С. Носа (1863) було обвинувачено велику силу людей в багатьох губерній. Одні з них відправлені на каторгу, інші на заслання, а І. Андрущенко вмер в Петропавловській фортеці (1866).

Виступи українською мовою в літературі уряд вирішив розглядати теж як політичну антидержавну діяльність і застосовувати проти неї репресії.

Таким чином, питання української мови й літератури стало питанням політичним, і притому наперед скваліфіковано як явище злочинне і антидержавне. В зв'язку з цим було вчинено масові арешти, заслання, звільнення із служби, встановлено «гласні» і «негласні» нагляди поліції та інші види переслідування, яких зазнали О. Кониський, М. Вербицький, Г. Честахівський, Л. Глібов, А. Свидницький, П. Чубинський, В. Кулик, П. Кузьменко, П. Єфименко, брати Рильські, П. Косач (батько Лесі Українки), М. Драгоманов, П. Мирний і багато інших.

За розпорядженням уряду було закрито або тимчасово припинено окремі часописи російські і українські, як-от: «Современник», «Русское слово», «Основа», «Чернігівський листок». Припинено друкування української бібліотечки та «метеликів» для народу,

що було широко розпочато в Петербурзі ще в 1860 році за активною участю Т. Шевченка.

Отож українська література опинилась в надзвичайно важких умовах — її переслідуваио не лише за політичну «неблагонадійність», а ще й за те, що вона українська, а це вже само собою ставило під удар можливість її ісиування, а не те що розвитку.

Досить нагадати, що тільки за 13 років (1863—1876) було видано два драконівських декрети, спрямованих проти української мови і письма на ній.

Переслідуючи українську мову і літературу, самодержавство намагалось паралізувати один із найможутніших засобів розбудження народу, відродження громадського й політичного життя та боротьби за свободу.

Все це, як в дзеркалі, відбилось в циркулярі міністра внутрішніх справ графа П. Валуєва від 8 липня 1863 року, зокрема у вступній частині, де доводилось, що українське питання носить політичний характер.

Сильних світу сього найбільше лякало те, що література знаходить шлях до «маси неосвіченої», обдуреної і розкриває їй очі та дає в руки зброю боротьби з марою «темного царства». Обгрунтовуючи заборону, валуєвський циркуляр твердив, що «никакого малороссийского языка не было, нет и не может быть... наречие, употребляемое простонародьем, есть тот же русский язык, только испорченный влиянием на него Польши, русский язык также понятен для малороссиян, как и для великороссиян, и даже гораздо понятнее, чем теперь сочиняемый... так называемый украинский язык» [1].

[1] «Русская мысль», 1905, март, стор. 133.

Підбадьорене циркуляром Валуєва, начальство різних рангів кинулось вишукувати й винищувати на всіх ділянках культурно-освітнього життя «крамолу», «нігілізм» й «сепаратизм».

Пізніше, за вимогою доносників із Києва, було «высочайше учреждено комиссию по украинофильской пропаганде в южных губерниях России».

Українську літературу признала ця комісія нічим іншим, як тільки «измышлением австрийско-польской интриги». Отож з'явився ще один, емський, указ від 5 липня 1876 року.

На цей раз забороиялося не тільки друкувати, але й ввозити із-за кордону українську книгу; заборонялися сценічні виступи у всякій формі і тексти для музики. Указ переслідував всяку діяльність, де йшлося про освіту народу і «низших классов», де фігурувало українське слово.

Цим указом заборона українського слова була доведена ad absurdum, що стверджується хоч би й процедурою виконання українських пісень у водевілях, оперетах тощо, які можна було виконувати якою завгодно мовою, тільки не в оригіналі. Отож виходив на сцену актор і перед українською аудиторією співав на французькій мові пісеньку «Дощик, дощик капае дрібненько»:

La pluie, la pluie,
Qui tombe deucement...
Je pensaes, je pensaes,
C'est un Zaporogue, maman!

Тягар офіціальної заборони підсилювався ще й постійними нападками неофіціальних ідеологів самодержавства, які здійснювались через пресу і різні публічні трибуни. Велика армія вишколених прибіч-

ників великодержавницького шовінізму шпіонила за українським, замкнутим у в'язницю, словом, обливала брудом, провокувала, оббріхувала і доносила на нього.

Серед зграї «обруситслів» було чимало українців, котрі цькували літературу і, пишаючись своїм ренегатством, запевняли, що вони, мовляв, самі малороси і їм добре відомо, що так зване українське питання — то безглузда вигадка.

Дещо відмінним по формі, але не по суті, було становище української літератури в західноукраїнських землях (Буковині, Галичині, Закарпатті), що були тоді загарбані Австро-Угорщиною. Запроваджуючи колоніальний режим, паралізуючи економічний і культурний розвиток українського народу, австро-угорські загарбники і їх цісарський уряд прикладали, як і царський уряд Росії, всіх зусиль, щоб перешкодити літературному рухові, який почав із середини XIX ст. активізуватись.

Одначе соціально-історичні особливості Австро-Угорської клаптикової імперії вимагали від її уряду дещо іншої тактики в цьому питанні, аніж, скажімо, в царській Росії. Тут лише п'яту частину складали австрійці, все остаиие населення було в колоніальній залежності і трималося в межах цієї штучної імперії з примусу війська, жандармів та з допомогою широко культивованої національної ворожнечі між поневоленими народами. Цим тільки й пояснюється, що австрійський уряд обережніше вдавався до репресій проти української мови і літератури, аніж російський. Австрійський уряд, спираючись на польські і угорські панівні верстви, дозволяв їм чинити суд і розправу. При їх допомозі здійснювався жорстокий визиск трудящого населення і запроваджувались національні

утиски. Так, наприклад, в 1867 році був виданий закон, що санкціонував політику полонізації українських шкіл Галичини і розв'язував руки польській шляхті для переслідування української культури.

Невимовно важко доводилось українській літературі виборювати в таких умовах право на своє існування. Та не дивлячись на всі ці заборони і переслідування, незважаючи на суворі репресії, українська література не лише існувала, але й розвивалась, росла та мужніла. Вона, як той молодий ліс серед степу, зазнала довголітніх нищівних суховіїв самодержавства, вона гнулась додолу, часом чахла, одначе щоразу глибше і ширше розпускала коріння, міцніше трималась землі.

Які ж джерела живили нашу літературу? Звідки черпала вона сили, щоб прямувати тернистим шляхом?

Було два найважливіших фактори, які підтримували її розвиток: перший — міцна братня рука передової літератури російського народу; другий — зростання ідей демократизму і реалізму в українській літературі, що забезпечувало їй органічний зв'язок з життям народу, з його інтересами, розширювало її горизонти і виводило на арену світової літератури.

Якщо монархізм, в особі офіціальних і неофіціальних ідеологів, вів політику придушення, то діячі передової, і насамперед революційно-демократичної, російської літератури завжди були на боці культури українського народу. Самі зазнаючи переслідувань від самодержавства, вони захищали українську літературу від нищівних нападок, всіляко сприяли її розвитку. Прогресивна культура Росії відіграла велику роль в справі пробудження політичної свідомості

українського народу і його визвольної боротьби та створення національної культури.

Відомий демократичний діяч, спільник Ів. Франка по боротьбі, М. Павлик писав у 80-х роках: «Робітничий московський люд і правдиві московські вчені не тільки що нічого не винні українцям з Росії і Австрії, а напроти того, навіть багато стали і можуть ще стати в пригоді і одним, і другим... З московського народу вийшли такі славні й чесні писателі, як Бєлінський, Герцен, Добролюбов, Чернишевський, котрі вели перед за волю і людське добро в цілій Росії і яких, дай господь, якнайбільше і нам, русинам. Від них-то найбільше перейняли нові, поступові думки і світлі українці з Росії, а через українців останнім часом і молоде коліно в Галичині».

Ставлення до української літератури не обмежувалося визнаннями та доброзичливими відзивами, воно проявлялось нерідко в теоретичних виступах, де давались глибокі наукові обгрунтування розвитку літератури як неминучому вияву культурного розвитку українського народу.

Серед численних виступів, спрямованих на підтримку української літератури, великої сили і вічного благородства були історичні, за своїм значенням, виступи одного з найбільших революціонерів середини XIX ст. М. Чернишевського.

Він з вичерпною ясністю визначив погляди на українську літературу не тільки свої, а й всіх тих «великоросів, — каже він, — котрих не посоромиться назвати своїми людьми їх батьківщина».

Ще зовсім недавно панувало панське, зневажливе ставлення до української літератури, але ті часи, казав Чернишевський, безповоротно відійшли в історію.

Виступи Чернишевського, Герцена, Добролюбова, Писарєва, Некрасова, Салтикова-Щедріна, Михайлова та інших видатних представників демократичного табору, а також виступи літераторів, що притримувались прогресивних поглядів, як-от: І. Тургенєв, О. Пипін і Я. Полоиський, показують, що українська література мала хороших, сміливих друзів, котрі підтримували її, наскільки це було можливим.

Нерідко можна було зустріти на сторінках російських часописів твори українських письменників, зокрема в журналах «Современник», «Отечественные записки», «Народное чтение» тощо.

Поява в друкові більш значних речей зустрічалась російською критикою не лише доброзичливо, але й з намаганням подати глибокий аналіз, обгрунтувати доцільність, високу художність та значення твору.

Так, наприклад, в рецензії на альманах «Хата», що був виданий у Петербурзі в 1860 році, відзначалось: «Українська словесність відрізняється тим, що одержує свої живі соки безпосередньо із простонародного життя. Займатися цією словесністю не в жарт почали дуже недавно, одначе вона має уже декілька творів, рівних витворам Пушкіна і Гоголя в своєму роді... В тому саме і полягає головна заслуга кращих українських письменників, що вони уміють одними й тими ж рядками зацікавити ледве письменну, просту людину і людину з вищою освітою. По-нашому, оце і є писати для народу; по-нашому, до цього мусить прагнути кожна література. Від щирого серця вітаємо всіх наших читачів, котрі розуміють українську мову, з появою в світ «Хати» [1].

[1] «Народное чтение», 1860, кн. 2, стор. 239—240.

Не можна переоцінити значення критичних статей та рецензій М. Добролюбова про Марка Вовчка і Шевченка; М. Чернишевського про журнал «Основа» та львівську газ. «Слово», а також цілий ряд інших подібних виступів.

Визнання української літератури кращою частиною російського суспільства і надання їй моральних прав громадянства зробило величезний вплив на літературний рух 60—70-х років навіть в умовах жорстокого урядового переслідування.

Та основним фактором, що забезпечує існування і розвиток всякого соціального явища, є воно саме— його суспільно-історична необхідність, доцільність його буття і життєздатність, зумовлена природою самого явища. Такою і була, уже на ті часи, українська література. Силою свого художнього слова, соціальним звучанням, глибоко гуманним спрямуванням та визвольними мотивами вона примусила визнати і поважати себе.

Такою її зробив народ і Шевченко.

Відчуваючи зрілість і міць своєї літератури, українські письменники і громадські діячі боролись за її місце під сонцем. Тяжкою, нерівною і довгою була ця боротьба, вона вимагала жертв і героїзму та самовідданості. Оглядаючись назад за сто років, ми не завжди даємо собі звіт в тому, чого коштувало письменникам те змагання.

Значна частина авторів, котрі представляють дану збірку, належить до поетів-подвижників, поетів — народних героїв. Хай вони не були велетнями мистецтва, але їх самовідданість дає нам право назвати їх героями духу.

Справді, хіба літературна діяльність С. Руданського, Л. Глібова, А. Свидницького, В. Кулика, П. Кузь-

менка, Г. Аидрузького, О. Навроцького, М. Вербицького, В. Лиманського, Ів. Манжури, Г. Воробкевича, А. Гавриша та багатьох іншнх не є подвигом?

Про що співалн і чого добивалися ці поети?

Свободи і щастя народові. А що мали вони за це? Тюрми, безкінечні поневіряння иа заслаині, переслідування і голод.

У вірші «На столітній ювілей української літератури» Леся Українка дала сумну, але правдиву характеристику терииистого шляху поетів:

Не вів до палацу їх шлях;

Не оди складали, а думи народу,
Не в стансах прославили милої вроду,
А в тихих журлнвнх піснях...

Ніхто їх не брав під свою оборону,
Ніхто не спускався з високого трону,
Щоб їм уділяти хвали.

Чола не вінчали лаврові віти,
Тернів не скрашали иі злото, ні квіти,
Страждали співці в самоті;

На них не сіяли жупаии-лудани,
Коли ж на руках їх дзвеніли кайдаии,
То вже не були золоті!..

Прикладом великої сили для діячів літератури було насамперед життя Тараса Шевченка. Кожен, хто хотів іти за Шевченком, розумів, що шлях той усланий колючим терном, що його ждуть ие нагороди, а жандармські переслідування.

Тільки внаслідок самовідданого служіиия народові кращих його представників, українська література піднялась на таку висоту, що стала перед усім світом заявляти про свої права.

Видатною подією, з цього погляду, була участь представників української літератури на Міжнародному літературному конгресі, що відбувався в Парижі з 17 по 21 червня 1878 року.

За активної підтримки віце-президента конгресу І. С. Тургенєва, М. Драгоманов вручив делегатам конгресу брошуру на французькій мові: «Українська література, заборонена російським урядом». Щоб ознайомити лідерів конгресу з станом української літератури, декілька примірників цієї брошури було надіслано у бюро конгресу ще раніше і особисто Віктору Гюго та І. Тургенєву.

За пропозицією одного із заступників голови конгресу, колишнього гарібальдійця Мавро-Макі, зміст цієї доповіді було сконстатовано в протоколах конгресу. В тому ж році вона була видрукувана українською мовою у Львові, а також французькою, італійською, іспанською та сербською.

В 1939 році, на пленумі Спілки письменників СРСР, П. Тичина у вступній промові відзначав, що «ця доповідь, надрукована потім окремою книжкою, була передана до рук Карла Маркса, і Карл Маркс, читаючи її, зробив в ній свої помітки» [1].

Через цю брошуру М. Драгоманов познайомив світ із характером і спрямуванням української літератури і розповів про її громадське значення та про жахливі умови її існування, про ті нечувані переслідування, яких вона зазнавала в той час. Хоч частково уже й були відомі за межами Росії факти із життя нашої літератури, але в справі її популяризації перед світовою громадськістю ця доповідь мала особливе значення.

[1] П. Тичина, Магістралями життя, вид-во «Радянський письменник», К., 1941, стор. 77.

Тут глибоко розкрито особливості та ідейно-художні досягнення української літератури і доведено, що «народ український не стоїть нижче жодного народу в Європі, його поезія лірична — одна з найзнаменитіших як з настрою, так і кількістю творів. Поезія епічна України, а передусім її поезія історична не найде суперників хіба в літературах сербській, іспанській та новогрецькій».

Українські письменники, відзначалося в доповіді, тісно пов'язують свою творчість з інтересами народу і його поетичними надбаннями, що забезпечило, в значній мірі, появу таких імен, як Шевченко, Марко Вовчок, Федькович, Павлик, Франко, Нечуй-Левицький, котрими, з повним правом, могла б пишатись всяка література.

Ось в загальних рисах те становище, в якому перебувала література в пошевченківський період, і ті умови, в яких жили й писали поети тих часів.

II

Українська поезія середини XIX ст. несла на собі сліди потужного впливу Шевченка, і навіть саме її існування, в певній мірі, пов'язано з його іменем, з гучною славою «Кобзаря». Чудова поезія та безприкладне самовіддане життя її автора полонили душу кожного, хто торкався струн його кобзи. Уже перший маленький «Кобзар» 1840 року зробив цілий переворот в культурному житті — він збудив інтерес до українського живого й друкованого слова, відродив потяг до простого народу; ім'я автора ширилось по всій країні і проникало в найглухіші закутки.

Під впливом Шевченка за перо взялося чимало людей, які до цього й не думали про поезію, а дехто

з поетів переладнав свою ліру на його мову й манір. Наприклад, О. Афанасьев-Чужбинський став писати українською мовою, як сам свідчить, після знайомства з «Кобзарем».

За тих же часів та й з тих причин розпочалась поетична діяльність кирило-мефодіївців Г. Андрузького та О. Навроцького. В паперах першого з них, знайдених при арешті в 1847 році, були вірші, в яких Шевченка виставлено провідником молоді:

Скажи мені, батьку,
Що діється з нами —
Як на тебе глянем,
Мов не тії станем.

Ця ж ідея, тільки значно глибше, звучить і в пізніших поетів, як-от у М. Вербицького.

Не було жодного поета за тих часів, щоб не висловив у віршах свого ставлення до Шевченка і щоб не намагався наслідувати йому. Захоплення Шевченком зайшло так далеко, що за перо брались часом люди зовсім малописьменні із простого народу: селяни, ремісники, робітники. В підтвердження цього є чимало фактів, зафіксованих в літературі. Досить згадати селянина-кріпака з села Нові Санджари Кобиляцького повіту Миколу Гниду, що друкувався в «Основі» і в збірнику «Хутір» під псевдонімом «Тирса», або епізод, переданий М. Шигариним в статті «Воспоминання кневлян о Шевченко и его времени» [1].

Заслання та інші урядові репресії проти поета тільки розпалювали любов до нього, підсилювали народну допитливість.

[1] Библиотека Западной полосы России, т. I, К., 1880.

Не встигли жандарми відправити в 1859 році Шевченка з Черкащини, як блискавкою розлеглись перекази про його визвольні виступи. «В околицях Михайлової гори, — писав Шевченкові Максимович через два місяці, — залишили Ви про себе найживіші і найсердечніші спогади. А на правому боці Дніпра Ви стали особою міфічною, о котрій ідуть уже дивовижні казки та легенди, нарівні з переказами старих часів» [1].

Не менш красномовним свідченням, якраз в цьому плані, є лист П. Куліша із Полтави. Переказуючи Шевченкові свої враження з приводу зібрання 9 травня 1860 р. в Полтавському міському саду, він відзначав, що всі тут «з вашим «Кобзарем» наче з яким скарбом дорогим носяться, та й хутко вже й книжок їм не треба буде, бо повитверджували вже всі ваші вірші напам'ять і тривайте, чи не по «Кобзареві» вже й богу моляться» [2].

Під впливом Шевченка активізувався і розширювався фроит української літератури, розширювалась її географія: з 60-х років літературний рух набирає суцільного характеру і обіймає всю російську Україну, Галичину, Буковину і Закарпаття.

Змінився і соціальний склад письменників: більшість їх були різночинцями — виходцями з міщан, дрібиого чиновиицтва та духовенства і ремісників та селян.

Творчість переважиої більшості поетів була не тільки стимульоваиа музою Шевченка, але й знаходилась під безпосереднім впливом його «Кобзаря». Ів. Франко говорив, що «враження Шевченкової поезії було таке сильие, чар його слова такий тривкий, що в

[1] Тарас Шевченко, Листуваиня, ДВУ, 1929, стор. 322.

[2] Там же, стор. 331.

розумінні миогих українців українська поезія могла виявляти себе тільки в тій, Шевченком усвяченій формі, тільки його стиль видався справді поетичним, тільки його мелодії відповідали духові української національиості; тільки в тім напрямі треба було йти дальше»[1].

Але поезія, породжена за зовнішнім наслідуваиням, не дає ніяких підстав вбачати справжнє відтворення в ній традицій великого Шевченка з глибоким революційним спрямуванням і високохудожнім полум'яним віршем, що так високо підніс українську літературу.

Серед поетів, що оголошували себе спадкоємцями і послідовниками Шевченка, чимало було таких, котрі, в силу свого класового стаиовища, ідейної відсталості та відсутності таланту, не пішли дальше жалюгідного епігоиства, яке не тільки не стверджувало революційно-демократичних традицій, а, навпаки, засмічувало літературу, спотворювало її.

Внаслідок безідейного і безпринципиого наслідування появилося чимало «авторів-самородків», котрі наплодили кілька десятків книжечок «на власний кошт» та сотні віршів в різиих «малоруських збірииках».

Зразком такого віршування є киижечка на 92 сторінки, видана в Полтаві 1886 року під заголовком «Малорос самобыток Шибитько». Вся вона написаиа в манері нудної стилізації «під народ», з жалюгідними потугами висловити нібито народні почуття й думки, за якими насправді ховається рабська мораль. Автор закликає схилятися перед старшими, перед силою, бо лише в цьому можна знайти щастя:

---

[1] Ів. Франко, Твори, т. 17, стор. 306.

Смирітеся, корітеся старшому від себе;
Оцим тільки й можна щастя й долю мати,
Печаль відгаяти.

Якщо ж в інших подібних виданнях і не проповідувалось плазування перед «старшими», то починялись вони безідейними побутовими віршами низької якості, як, наприклад, альманах «Хутір», виданий Т. Калиниченком в Кобиляках.

З приводу таких книжок в неофіціальній частині «Черниговских губернских ведомостей» відзначалось: «Сумно стає, коли переглядаєш оці твори Карпенків, Крутоярченків, Ващенків-Захарченків, Родин і їм подібних... Який злий геній виводить на божий світ сих убогих духом?» [1]

«Убогі духом», що не перевелися і пізніше, складали той консервативний напрямок, що відбивав естетичні ідеали й класові інтереси української буржуазії. Ще за життя Шевченка, а особливо після його смерті, натхненником цього спрямування став П. Куліш. Куліш все зробив, що було в його можливостях, щоб спрямувати вплив Шевченкової музи в річище, по якому ішли Карпенки і Шибітьки. Він для цього не тільки не жалів свого критичного запалу і не покладаючи рук писав та друкував свої ретроградні заклики, а ще й сам взявся за поезію і дуже активно віршував, стилізуючи під Шевченка. Уже через рік після смерті Шевченка він проголосив в журналі «Основа»:

Ой мовчав я, браття,
Словом не озвався,
Поки батько український
Піснею впивався...

---

[1] «Черниг. губ. ведомости», 1859, 13 квітня, № 15.

Чи до віку ж, браття,
Будемо мовчати?
Благословіть мені Кобзу
Німую узяти!

Куліш обіцяв у цій декларації замінити старі струни новими і піти далі великого Кобзаря.

Як відомо, похід Куліша закінчився безславно. Він все життя блукав манівцями і ніколи не виходив на шевченківський шлях; його численні великі й малі поеми та вірші лишались далеко позаду чудової поезії Шевченка, а сам їх автор все життя борсався в епігонстві, як в зачарованому колі, і не зміг з нього вийти. Все було в його творах, каже Ів. Франко: лірика й епос, слов'янофільство й демократизм, хмельниччина й козаччина, тон народної пісні і манера Шевченка; були громи на гайдамацтво в особі Кривоноса та й на панство в особі князя Яреми Вишневецького. Не було тільки одного — Шевченкового генія, Шевченкового гарячого чуття, яким він умів осяяти все, до чого доторкиулося його перо.

Отже, в українській літературі цього періоду, як і на попередніх етапах, розгорталась боротьба між різними ідейними спрямуваннями, і вона, ця боротьба, пронизує всю історію літератури аж до Великого Жовтня.

Пошевченківська поезія в своїй основі визначалась не реакційними спрямуваннями, очоленими П. Кулішем, не псевдонародними віршуваннями «малоросівсамобитків», а творчістю поетів, що намагалися служити народові, відстоювати перед визискувачами його інтереси, показувати правду життя і в такий спосіб, з такими намірами намагалися іти за Шевченком. Не всім їм вдавалося здійснити свою програму — одним не вистачало хисту, іншим прогресивного світогляду,

без чого вони ие могли подолати ідейиої обмеженості та згубного впливу панівних класів, а ще інші відступали перед задушливою цензурою або під натиском репресій царського уряду.

Чимало серед цих поетів, що вважали себе, каже М. Рильський, спадкоємцями великого Кобзаря, «були по суті дрібними його епігонами, що свідомо чи не свідомо не добачали в поезії Шевченка головиого — філософської глибини, революційного єства» [1].

Та були в цей період і такі поети, що піднімались до рівня передових ідей свого часу і в своїх творах показували глибокі соціальні протиріччя буржуазного ладу, зростання свідомості і сили трудящого народу, і в окремих випадках в їх творах звучали на повний голос мотиви визвольної боротьби.

III

Одним із головних питань, де виразно виявились ідеали письменників і визначалися їх спрямування,— було питания про естетичне відношеиня мистецтва до дійсності, про роль і зиачеиня поезії в суспільному житті.

Під впливом зростаючої сили демократичиих ідей та активізації визвольного руху, що охоплював чимраз більші маси трудящого народу й інтелігенції, виразніше виступала роль поета і його творчості. В цей час уже ніхто не міг, не ризикуючи, бути вкрай висміяним, висловлювати свої погляди на поезію в такий ось спосіб:

Поэзия тебе любезна,
Приятна, сладостна, полезна,
Как летом вкусный лимонад...
(Г. Державин)

[1] Газ. «Радяиська Україна», 1960, 27 березня.

Після виступів Шевченка і Некрасова поетичне слово стало огненною зброєю прогресивних сил; його місце тепер там, де вирує громадсько-політичне життя. Гордовиті по формі й реакційні по змісту намови П. Куліша, щоб поет не прислухався до «юрби», а стояв над нею, тонуть в гучному голосі кращої частини поетів, що закликали прислухатись до бажань народу, рішуче нести слово втіхи й розради туди, де «лемент, гвалт і муки». Співець мусить, говорили вони, розвіювати туман темряви, будити в народові відвагу і надію на краще життя:

...розваж словами брата,
Що й не виходить із заліз,
Скропи росою своїх сліз
Криваві рани, що від ката,
И душі замученій, слабій
Відвагу піснею навій!
(М. Старицький, «Поету»)

В унісон М. Старицькому відкликається з далекої Галичини поет Корнило Устіянович: його ліру не зваблює май легкокрилий і солодкий пташиний спів, мовчить вона й тоді, коли «кличе слава блискуча». Та ось —

...кличе помста, гукає: —
«Гусле, до бою, до бою!
Нарід твій в ярма впрягають».—

І гусля зойкнула з болю...
И ожили струни — здорові,
І ллються пісні рікою.
(«Розбита гусля»)

Створюється образ поета-громадянина, котрий своїм словом будить людей і веде їх «величним шляхом правди».

У Панаса Мирного цей образ конкретизується, підноситься на вищу ступінь політичної свідомості і набирає закіченого виду. Тут роль поета визначається боротьбою з тюрмами й насильством, боротьбою за волю, тут виразно виступає його революційна місія. Коли поза горою все вже палає в огні, каже Мирний, коли «кров заюшила рідну землю... А по майданах зично гукає — борись!», тоді:

Годі нам, Музо, пісні співати
І тішити серце своє,
А як ти хочеш, щоб тебе знали —
Йди виручати з біди,—
З слова живого скуй самопали
Й з ними між люди іди.

(«До сучасної Музи»)

Не трудно побачити, що такий образ співця народного бере свій початок у Шевченка, у його великій ідеї слова:

. . . . Возвеличу
Малих отих рабів німих!
Я на сторожі коло їх
Поставлю слово...

Не важко зрозуміти також і те, що цей образ еволюціонував разом з розвитком та змінами, що відбувалися в суспільстві. І недаремно П. Мирний, у цитованому вірші, пише не до музи взагалі, а до с у ч а с н о ї музи [1].

Усвідомлення громадської ролі поета розширило аспекти реалістичного відтворення життя, збагатило тематику і наближувало поезію до найпекучіших соціальних проблем. Помітно почала зростати питома вага

[1] В даному разі мова іде про 1905 рік.

громадської лірики, появляються твори, присвячені трудовій діяльності народу, наприклад, поезії Я. Щоголіва («Ткач», «Косарі», «Кравець», «Пряха», «Будинок»), М. Старицького («Швачка»), В. Мови («Ткачиха») та І. Тирси («Сопілка»).

Мабуть, вперше з'явилися в українській літературі такі правдиві малюнки із життя трудівників, як в оцих рядках:

От і роблю я. Застукала ляда;
Бігає човник відтіль і відсіль...
Човник і ляда — ткачеві порада;
Берди і цівки — ви хліб мій і сіль!

Твори Щоголіва розширюють тематику, збагачують колорит побутових картин. В поезії «Косарі» вперше виступають конкретизовані образи трударів без наймешої стилізації під традиційний, завжди трохи романтизований, образ косаря. Коси б'ють по житі дружно, аж бряжчать, і нелегка праця надломлює спину, гне до землі:

Жовте жито переспіло,
Тим і спину надломило,—
Аж болить.
— Нуте ж, нуте, косарі,
Недалеко до зорі,—
Потягніть!

Дещо нові художні елементи маємо і в «Сопілці» І. Тирси. Цей автор, будучи сам ковалем, оспівує ковальські мрії, свої думки він спрямовує в русло до деякої міри відмінне від традиційних селянських ідеалів. Крізь деяку наївність і примітивізм у вірші бринять натяки на робітничий побут:

Ось мій рідний голосок:
«Взяв у руки молоток,

Помаленьку стук та стук,
Все шаг в руки, а не з рук»...

Відповідно до теми і її соціальиого звучання автори цих творів намагаються, і іноді не без успіху, добирати нові художні засоби. Про це свідчить ритмічиа побудова твору і його лексично-звукове оформлення. Справді, хіба не цікаво й своєрідно написано вірш «Косарі» Щоголіва або строфи у творі Тирси, як ось, наприклад, вистукування молотка:

Беру тяжкий в руки молот,
І тіка від мене голод.
Завтра знову молоток
Вистукує: цоки-цок...

Просте, невишукане оточення, близькість до життя й побуту народного, постійие віткиення з іитересами трудових людей, спостереження на кожному кроці контрастів: багатство і вбогість, розкіш і жебрацтво, свавільство і безправність, на кожиому кроці несправедливість, породжена соціальиим укладом і узаконена силою, особисте відчуття тягаря існуючого ладу — все це разом зумовило іитереси більшості поетів пошевченківської пори.

Творчу думку, поетичний ідеал цих письмеиииків приваблюють певні об'єкти. Амплітуда коливання їх порівнюючи невелика, але як джерело емоціональие, ліричне, взагалі імпульсивне, воно иевичерпне.

В колі поетичних іитересів були: рідний край і пригноблений убогий та безправний народ; пани, багатії, тітуловані вельможі — призвідці людського горя; темрява і безпорадність, тяжка та несправедлива людська доля; прагиеиня правди, ідеалу рівності й добра; мииуле й сучасне Украіни, мотив волі і щастя —

мрія народу; ідеали майбутнього; особисті думки і настрої, в яких кристалізується все найдорожче поета.

Вся оця система уявлень і почуттів, в полоні яких жили поети того часу, глибоко, на цілі століття, вросла в психологію українського трудящого народу і своєрідно відтворена ним в піснях, казках та думах.

Письменники це розуміли і намагалися застосовувати такі художні засоби, які були б зрозумілими народові та відповідали його естетичним ідеалам і традиційним смакам.

Певно, що найглибше все це зрозумів і втілив у творах Тарас Шевченко. Він, як відомо, не лише відтворив справжній народний поетичний дух в своєму «Кобзарі», але вніс, як і великі поети світу Шіллер, Байрон, Пушкін, Міцкевич, новий вклад в поезію, підняв її на вищу ступінь і прикладом своєї власної поетики показав дорогу наступному поколінню письменників.

Отже, краща частина поетів пошевченківського часу спиралася на народну пісенну творчість і на високохудожнє слово Кобзаря.

Поети цієї доби були далеко нерівні по своїй значимості. Одні з них, як-от: М. Старицький, С. Руданський, Я. Щоголів, Л. Глібов, І. Манжура, Ю. Федькович і О. Кониський, займали провідне місце і складали основне літературне річище (60—70-і рр.). Вони були в свій час головними представниками українського віршованого слова і носіями живого літературного руху. Такі письменники, як О. Чужбинський, О. Шишацький-Ілліч, П. Кузьменко, В. Кулик, А. Гавриш та багато інших, займали досить скромні, часом малопомітні місця, а їх поетична діяльність часто була явищем епізодичним, короткоминучим.

Якщо взяти за відправний пункт ставлення пое-

тів цього періоду до Шевченкової творчості і народно-поетичного мистецтва, а також загальну художньо-стильову орієнтацію, то їх можна розбити на дві групи.

До першої слід віднести тих, що були виразними епігонами і не спромоглися позбутися ні в тематиці, ні в ідейно-художніх трактуваннях та стилістичних засобах традицій, що панували в 30—40-х роках; це насамперед автори, чия поетична діяльність скінчилася ще за життя Шевченка: О. Чужбинський, О. Шишацький-Ілліч, Г. Андрузький, О. Навроцький, П. Кузьменко, і автори, що вступили на літературне поле пізніше: П. Куліш, В. Кулик, П. Ніщинський, М. Вербицький, В. Александров, А. Гаврись, Д. Млака, Н. Шрам, К. Устіяновнч, О. Павлович і К. Білиловський.

Другу групу становлять поети, що намагалися іти в ногу з сучасністю, з літературно-естетичними вимогами добн і в спадщині яких помітно відбилися творчі шукання. Як правило, вони починали теж з фольклорних переспівів і блідих повторень Шевченка в художніх засобах, одначе помалу, крок за кроком вони відривалися від протоптаної попередниками стежки і пробивалнсь вперед, не боячись новин, та час від часу звертались до благотворного перекладання і переспівування з російської поезії та кращих зразків світової, що розсувало горизонти української літератури й збагачувало її ідейно-творчі можливості. Сюди належать всі останні автори нашого збірника: М. Старицький, С. Руданський, Л. Глібов, Я. Щоголів, А. Свидницький, Ю. Федькович, К. Климкович, П. Свинціцький, І. Манжура, В. Мова, П. Мирний, О. Кониський і О. Пчілка.

Звичайно, що цей поділ, як і всякий інший в по-

дібному випадку, не може претендувати на бездоганність, він не являється всебічним та всеохоплюючим, і все ж таки він виправданий, бо відповідає вимогам історичного підходу у висвітленні літературного руху і його художньо-стилістичної спрямованості.

IV

Серед першої групи були, звичайно, письменники не однакового хисту і не однакових думок та поглядів на життя. Для Шишацького, Чужбинського, Мордовця і Кузьменка письменницька діяльність — це насамперед аматорське віршування для задоволення власних потреб. Хоч у їхніх творах бринять іноді суспільні мотиви, але насправді все це майже не виходить за межі вузькоособистих настроїв та уподобань.

Показовими з цього погляду є вірші й поемн О. Шишацького. Всі вони переповнені зітханнями, невиразними прагненнями, проникиуті мріями і плачем за десь втраченим щастям:

Доле моя, доле моя,
Нене моя рідна,
Де ти в світі тиняєшся,
Що тебе й не видно?..

Якщо ж іноді й прохоплюються думки чи образи соціального зафарблення, то вони тут же й тонуть в сентиментальних словах сирітства та жалю:

Як погляиеш округ себе,
Дак усе багаті:
Мають гроші, і худобу,
І рублені хати;
А на мене, зневажного,
Й оком не накинуть,—

Як дитина без матері,
Я на світі гину...

Навіть в історичних творах, як, наприклад, «Козаки і море» Д. Мордовця, тільки й історичного, що словесна бутафорія, а зміст цієї поеми місцями настільки химерний, що її можна найскоріше віднести до бурлескного жанру.

З більшим умінням і вищою культурою написані вірші Афанасьєва-Чужбинського. Про майстерність деяких з них свідчить хоч би і той факт, що редакція «Основи», діставши список вірша «Гарно твоя кобза грає...», вмістила в своєму журналі як Шевченків, а також і те, що деякі його вірші («Ой у полі на роздоллі», «Скажи мені правду, мій любий козаче») стали народними піснями. Значна частина його поезій, зокрема російських, написана фальшиво, нехудожньо і не мала ніколи успіху. З приводу цієї частини віршів у Шевченковому щоденнику є різко негативні нотатки [1].

Цікаво виступив в 1859—1861 роках П. Кузьменко, але на цьому дебюті і припинилося його віршування. Хоч і цей автор не піднявся вище наслідування народної пісні та балади, одначе в окремих віршах («Не женись», «Підбитий журавель») іскрилась думка і пробивалось людське почуття, що було доброю ознакою для розквіту поетичного таланту.

Окреме місце займає невеличка спадщина одного з революційно настроєних кирило-мефодіївців — Г. Андрузького. Він писав вірші ще за юнацького віку — до арешту 1847 року і під безпосереднім впливом Шевченка. В них є ті ж недоліки, що і в творчості інших

---

[1] Тарас Шевченко, Повне зібрання творів, т. V, стор. 30—31.

наслідувачів, одначе воии вигідно відрізняються тим, що в них нерідко домінує громадська думка з соціально-політичним спрямуванням чи то в темі історичній, чи сучасній.

Мабуть, найяскравіше відбилися настрої Андрузького в творі про вдову та її сина, якого пани віддали в солдати. Розпочинається він досить виразним заспівом:

Чи ж то в панів спина болить,
Як у мужиків шкуру деруть?
Чи ж то в царя серце щемить,
Як удовина сина беруть?

В дальших рядках, що перегукуються з поезією Шевченка, малюється лиха доля матері і сина. Мати втратила найдорожчу надію, попереду голодна смерть:

Воиа ж над ним не спала,
Господа благала,
Своє щастя, свою радість
В сині покладала.

Наснльство і грабіжництво панів та царів руйнують життя народу і сіють всюди страшне лихо. Картина вдовиної хати, що стоїть пусткою серед кропиви і поросла мохом, постає в цьому творі як снмвол селянського життя в епоху кріпацтва:

Повалиться стара хата,
Вітер по ній піде,
Кропива зазеленіє,
Мох на стінах зійде.
Буде пусто, страшно, марно,
Мов в сирій могилі.

Актуальність поезії Андрузького робить її значним художнім явищем.

Письменники цієї групи — В. Кулик, П. Чубинський, О. Навроцький, М. Вербицький і В. Александров виступили з поезіями на початку 60-х років в журналі «Основа» і скоро замовкли. Тільки В. Александров не кидав пера і хоч не часто, але давав про себе знати аж до останніх днів життя. Майже всі воии не виходили з рамок наслідування народної пісенної форми, хоч і були поодинокі спроби внйтн за ці межі; одначе спрямування їхньої творчості значно різниться від віршів таких авторів, як Чужбинський або Д. Мордовець. Твори цих поетів, по-перше, майстерніші щодо форми, а по-друге, вони мають глибше громадське звучання. Вони написані переважно в манері народної пісні не тому, що автори інакше не вміли, а тому, що вважали це єдинo правильним. Про всіх їх можна сказатн те, що було сказано в свій час про одного з нних-- В. Кулика. Земляк і біограф цього поета В. Торчин писав про нього: «З теорією поезії він знався мало, а писав так, як налітало на душу. Раз дав я йому діло Тулова «О родах и видах поэзни», але ж він не знайшов в ньому інтересу, і всі свої теоретичні ідеї зводнв до такої гадки, що, тримаючнсь форми нашої пісні, треба нашому поетові в неї вкладати сьогочасні учуття, гадки й образи» [1].

Отже, всупереч вислову — «Не влнвають молоде вино в міхи старі» — Кулик вважав, що стара форма може послужити новому змістові. Як на ті часи, то Кулик здійснював цю ідею з успіхом. Його вірші стрункі, легкі, багаті мелодією і пливуть, ніби граючись, вільними ритмічними переливами, без перешкод і без помітних зусиль. Малюючи таким віршем картину

---

[1] Василь Кулнк, Писания, Львів, 1894, стор. 30.

степу, гаю, села або жанрові сцени, автор всюди намагається поєднати їх з соціальними явищами. Власне, всі картини є ніщо інше, як тільки експозиція для показу людського горя, що є наслідком соціальної несправедливості. Цій ідеї підкорено майже всі його нечисленні вірші.

В поезіях Кулика помітні намагання висловити думку конкретно і реально відтворити життя й побут певної соціальної верстви, як, наприклад, у вірші «Нетяга»:

Без свити, і босий, і хліба нема,
І люди те бачать, та кажуть дарма!
Збірщики послідню корову цінують,
Хатина без верха — сусіди глузують,
У хижу загляне ш — у засіках пусто,
І заросла нива свиріпою густо.

В цих рядках уже вимальовується постать — жертва визиску і грабунку, що переростає в реальний образ наймита-нетяги. Пограбований збирачами й багачами, нетяга взяв косу на плечі і потяг степами з піснею:

Гей, браття-нетяги, ударимо в коси —
За нами-панами ніхто не голосе!

Пасивне ставлення до соціальної несправедливості, яке обмежується переважно фіксацією явищ, іноді змінялося рішучим настроєм; наприклад, в «Думці» Кулик не проти того, щоб волю здобувати гарматами і кров'ю, як це було за Богдана:

Не хотів би, мамо, крові,
Пожежі, недолі,
Якби не так важко бачить
Братів у неволі.

Вірш «На смерть Шевченка» написано з почуттям та хистом, і недаремно він дістав у свій час позитив-

ну оцінку. З перших же рядків створюється відповідний настрій:

Поховали... тихесенько Україна плаче...
Поховали дух великий і серце гаряче.

Є у В. Кулика дуже хороша балада «Іван Ячмінь». Це переклад або, вірніше, переспів популярного вірша Р. Бернса «Джон Ячмінь». Переклавши цю баладу на українську мову, Кулик надав їй сміливої інтерпретації: він підсилив соціальні мотиви, зробивши твір співзвучним своєму часові. Оці, глибоко змістовні, рядки, яких немає ні в оригіналі, ні в численних іншомовних перекладах, призивно лунали в бурхливі дні реформи 1861 року:

Злякались три царі й кричать:
— Народ щось галасує,
Воскрес, воскрес Іван Ячмінь,
І наш народ бунтує!

Закінчується балада проголошенням здравиці бунтівливому Івану Ячменю.

Близький до В. Кулика манерою й ідейним спрямуванням був кирило-мефодіївець О. Навроцький, що теж розпочав друкуватися в «Основі», хоч писав вірші ще в 40-х роках. Його цікава, нерідко пересипана гострими соціальними рефлексіями, невелика спадщина досі не побачила світу, за винятком декількох речей, надрукованих в різний час. Така ж доля спіткала і його переклади з російської, польської, німецької, англійської, древньогрецької та іншої поезії. Навроцький є одним із найперших перекладачів Г. Гейне і Гомера на українську мову; він і М. Гулак є першими українцями, що цікавились азербайджанською літературою і намагалися познайомити з нею свій народ.

Особливий інтерес викликає пошевченківська поезія в колишній Західній Україні, де літературний рух ішов в інших умовах.

Українська панівна верхівка, особливо з касти вищого духовенства, підтримувана австро-угорським урядом, з усієї сили намагалася ізолювати культурний рух, відгородитись непрохідною стіною від України російської. Результати цієї реакційної політики були відчутними, особливо в Закарпатті, аж до часів возз'єднання України під радянським стягом.

В західних землях України глибоко вкоренилась церковно-старослов'янська мова, перемішана з полонізмами, угро-німецькими словами і розбавлена народною мовою, а письменники, що майже всі походили з духовенства, знаходились в лабетах схоластики й ізоляції від народу. Потрібні були неабиякі соціальні і громадсько-політичні зрушення, щоб розірвати оці клерикально-схоластичні кайдани. Такий час настав у 60-х роках, коли в Галичину стали проникати революційно-демократичні ідеї, коли передова російська література, переступаючи західні кордони, все більше і більше полонила українських різночинців Австро-Угорської імперії, коли туди проник Шевченків «Кобзар» і стали розповсюджуватися твори Марка Вовчка, альманах «Хата», журнал «Основа», різні букварі («граматки») [1] тощо.

Шевченкова поезія зробила на галичан надзвичайне враження, особливо на молодь. «Неначе нова зоря, віщунка великих подій, — говорив потім один з гали-

[1] Тільки з 1857 по 1862 рік вийшло з друку в Петербурзі та Києві не менше десятн українських букварів, в тому числі Шевченка, Шейківського, Куліша, Гатцука, Деркача, Дарагана, Грещанковського, Ященка, Конисього, Мороза та ін.

цьких письменників, — появилася невеличка книжечка «Кобзар», що дивне диво сподіяла. Її читали й не начитались, перепнсували, наізуст вчилися, з рук до рук подавали, а скрізь лишала вона свої незатерті сліди в молодих серцях, в свіжнх умах. Се повіяв перший вітрець з далекої України новим весняним духом, се ринула на Галицьку ниву нова, жнвуща і цілюща вода, що зрошала й оживляла ізсушені поля, повалеиі первоцвіти».

Не менш красномовним документом, що характеризує вплив Шевченка на громадсько-літературне життя Галнчини, є спогади відомого публіциста 70-х років Остапа Терлецького: «Новий, иечуваний світ,— каже він, — отворився нам із «Кобзаря», і молоде, свіже, незіпсоване серце зразу полюбило його. Зовсім інакше показується нам тепер мужик. Погорджений і зневажений донедавна, він нараз піднісся на висоту народного ідеалу і став в очах молодіжі німим, довготерпеливим мученнком, якого всі бнли, катували, надуживали, а якнй своєю довговіковою боротьбою за свободу, за віру й правду урятував перед судом історії честь українського імені. Не мужнк нам, а ми мужикові повиині булн служити, не мужик, а ми заслуговувалн на погорду і зневагу... Всіх голосна муза великого поета, як кліщами, тягла до себе...» [1].

Внаслідок вплнву передових ідей, що проникли з Росії, літературнй рух на землях, загарбаних Австро-Угорщнною, значно пожвавився, поступово почали розвнватися сили, які намагалнся подолати провінціальщнну, тенденцію до «культурної русинської автономії» та вести боротьбу за літературне об'єднання

---

[1] О. Терлецький, Руське письменство 1848—1865 років, Львів, 1903.

між Буковиною, Галичиною і Закарпаттям, а також за єднання з літературою України російської.

Ідея консолідації снл яскраво відбилася в творі Ю. Федьковича «До Олекси Чернявського, що збудував міст на Черемоші в Ростоках»:

Мостн, брате Олекснку,
Мости ти, мій друже,
Єднай нашу Буковину
З Червоною Русев!

(«Вечерниці», 1863. ч. 14)

Другий поет-буковинець Сидір Воробкевич теж палко вітав ідею єднання і своєю практичною діяльністю сприяв їй. В «Переднім слові» до буковинського альманаху «Руська хата» він відзначав: «Бажали ми причиннтись бодай одною цеглиною до спільної будівлі музею народно-літературного і зробити в тій цілі перший крок іменем Буковини, себто тих русинів буковинських, котрі ие цураються заповіту віщого Тараса».

Поети — буковинці й галичани, що зайняли місце в нашому збірникові, в своїй творчості не піднялися, за винятком Юрія Федьковича, до рівня передових ідей свого часу. Найбільше їх досягнення в тому, що вони усвідомили соціальну несправедливість, тяжке, безправне становище народу і т. ін.

Тож і творчість їхня, що зводилась переважно до соціально-побутових тем, відбиває часто настрої невдоволення, суму і безпорадності, про що так красномовно свідчить «Заповіт» С. Воробкевича. В цьому невеликому творі висловлюються останні бажання; є тут все, що і в Шевченковому «Заповіті»: і «синій Прут», і «берег високий», і могнла, але нема найголовнішо-

го — великого Шевченкового духу, поклику до боротьби, що вічно викликатиме захоплення в народі.

Бажаючи тільки «мира, спокою», він просить:

Прут невпиннім хвилі шумом
Мою тугу розжене —
Над сниньким Прутом, браття,
Поховайте ви мене.

Та було б однобоко і несправедливо лише так визначати зміст і спрямування поетичних надбань цих письменників. Той же С. Воробкевич поруч із «Заповітом» дав чимало високомайстерних і, без перебільшення, чудових поезій, як, наприклад, «То моя Буковина», «Збудилась Русь», «Рідна мова», «Де серце моє», «Журавлики ключолетн» і багато інших.

Пробудження національної свідомості і розвиток руху, спрямованого на звільнення з-під задушливої опіки австро-угорської реакції, С. Воробкевич вітав бадьорими, радісними рядками:

Вістн же, руська пісне,
Землі і облакам,
Що урочисте свято
Настало русинам:
Бо в красній Буковині
Дух руськнй ся збудив,
І мов ті моря хвилі
По краю ся розлив.

(«Збудилась Русь»)

Одночасно з С. Воробкевичем виступав і його брат Григорій під прибранним прізвищем Наум Шрам. Невеличка поетична спадщина цього автора представляє значний інтерес як своїм ідейним спрямуванням та гостротою висловлення думки, що мало властиве його землякам-сучасникам, так і різноманітністю

форм. Це була, безперечно, талановита людина з досить помітним поетичним хистом, але зашкарубле і цвіллю покрите життя галицько-буковинського духовенства, до якого належав Г. Воробкевич, скувало його діяльність, заплутало в своїх тенетах і пригнуло до землі. Спричинився до того ще й тяжкий недуг, що все життя не покидав письменника і передчасно привів до могили.

В поезіях Н. Шрама змальовується нестерпне життя трудящого народу, гостро і пристрасно звучить протест проти свавільства хижих австро-угорських та шляхетських загарбників. Тут майже немає споглядальних картин або сцен, а завжди з біллю в серці виливаються почуття, часто з надривом і навіть нотками трагізму. Оці риси однаково властиві і ліричним мініатюрам, і історичним поемам.

В творі «Моя дума» спочатку малюється настрій легкого суму, навіяного невдоволенням з сучасності та спогадами з минулого:

Вийду я на гори, на Бескид високий,
Погляну далеко на край наш широкий,
Спімну нашу славу, славу незабуту
І воленьку нашу, волю неокуту.

Поринувши в смутну думу про поневолений край, автор раптом пробуджується, і на мент здається, що він знайшов слова, якими можна розкувати волю:

І здається, мої думи чари розв'язали,
П'яну славу розбудили, волю розкували.
Серце моє звеселіло, ясно стало уму,
А від того, щом заспівав чаровную думу.

У творі «Сон», написаному, безперечно, під впливом Шевченкової поеми з цією ж назвою, виразно відби-

лась її соціально-політична гострота, сатиричні прийоми і навіть деяка сюжетна подібність, про що свідчить хоч би й початок:

Здрімались ми на бенкеті
В вельможних палатах,
І приснився сон пречудий
О народних латах...

Але автор не втратив самостійності, і його твори зберігають оригінальність думки й форми вірша. Він малює короткими та сильними мазками разючі картини нужди «від Карпат до Порогів», де в нужді і в латах страждає народ; здавалось, що ті лати «ясно-пурпурові, а вни вмиті були в морю гірких сліз і крові». Прокинувся поет, а дійсність продовжує картину сну — у вельможних палатах всі ще «бенкетують і народнов працьов, кровйов всі ще гараздують». Тут увірвався терпець автора:

«Va banque!» — кричу з всеї сили
В моїм тяжкім болю;
Ставлю проти сліз і крові
І славу, і волю.

В історичній поемі «Богдан підо Львовом» поет нагадує сучасним загарбникам про народну розправу з панами в XVII ст., про те, як повстанці «свої списи лукавою кровцьов умивали, шляхецькою, вельможною землю напували». Та, мабуть, найрішучіше показав він своє ставлення до панівних і поневолених верств суспільства у вірші «Спомніть мене, брати мої», який є, по суті, заповітом автора. Читаючи його, аж не віриться, що це писала людина «духовного сану». Тут автор з гнівом обрушується на «катів вельможних... юродивих недолюдів», що намагалися заткнути йому рота:

Не буду вже ж і мовчати,
Чортовії діти!
Буду враз на враз співати
Про недолю людську.

Шельмуючи багатих і сильних світу, поет вірить в силу художнього слова, він надіється, що воно проникне навіть в могилу і там теж не даватиме їм покою:

Мої пісні вас будити
Опівночі будуть,
Непрестанно говорити
О неправдах ваших.
Навіть в гріб ваш мармуровий
Прохід собі найдуть...

* * *

Найскладніші й найтяжчі умови для розвитку української літератури були в Закарпатті, де, крім грубої мадьяризації і моральних знущань, панували страшна убогість та голод, жебрацтво і хвороби, що було наслідком економічної політики австро-угорського уряду.

Про соціально-побутові й економічні умови та про правове громадське становище закарпатців, що не могли не відбитися на культурному процесі, якнайкраще свідчить до розпачу сумне визнання спеціального урядового комісара по обстеженню українського населення Верховини Едуарда Егана. Ось уривок із його записів: «Народ тут не має ні землі, ні худоби, — доля його в руках гендлярів, від свавілля яких він цілком залежний. Цей народ систематично споюють і деморалізують. За нього ніхто не заступиться — ні піп, ні староста, він експлуатується і ошукується всяким чиновником, йому ніхто в світі не хоче допомогти. Та-

кий народ змушений поступово падати все нижче і нижче і матеріально, і культурно, доки не загине остаточно» [1].

Офіціальна Австро-Угорщина не визнавала русинів (українців) за окрему націю, вона признавала їх за «мадьярів греко-католицької вірн». Якщо ж і повівав іноді вітер відлиги з Будапешта або Відня, то причиною цього була не добра воля, а антагоністичний характер взаємовідносин між урядами дуалістичної держави — Угорщини й Австрії. Коли псувались між ними «добрі» стосунки і порушувалась рівновага, тоді починались загравання з пригніченими національностями, в тому числі й з українцями (русинами), щоб використати їх в боротьбі зі своїм конкурентом.

Але і в цих умовах культурно-громадське життя в 60-х роках пожвавлюється, а література поступово починає звільнятися від церковно-схоластичного духу і набирати реалістичного змісту. Хоч цей процес був дуже уповільнений і не такий виразний, як це було в Галичині, а тим більше на Наддніпрянській Україні, одначе він мав істотне значення для Закарпаття і висунув письменників, на творчості яких вперше, хоч і не дуже сміливо, позначилися ідеї демократизму.

Так, в поезіях Павловича бринять патріотичні мотиви, віра в народ і його свободолюбність. В творі «Сни Бескидів» автор рішуче говорить, що він — органічна частка свого знедоленого народу:

Я син Бескидів,
Думки прадідів —
Думаю...
На Маковиці
Браття, сестрнці,

[1] Е. Е г а н, Економічне положеннє руських селян в Угорщині, Львів, 1901, стор. 36.

Вам пою;
В плоті і в кості
Дух народності
Зі мною.

За картинами нестерпної нужди і голоду, за жахливими сценами побуту, де з горьованої «вівсянки без солі хлипали дітонькн голі», лунають визвольні заклнки, і хоч вони не зовсім виразні, але все ж перемагають розпуку і звучать бадьоро:

Ступай вперед, руський брате,
Пред тобою діло святе,
Тебе кличе дух народний,
Бутн мусиш ти свободний.

(«Дума Карпатоборця»)

V

Зупиннмося коротко на другій групі авторів нашого збірника.

Поети другої групи вступилн на творчий шлях теж неодноразово, а відтак і не за однакових умов. Найяскравіше показали себе з ідейно-художнього погляду письменники-шістдесятники, що розпочалн свою літературиу діяльність ще наприкінці 50-х років, цебто за часів кріпосного права. Література цього періоду була насичена найпекучішими соціально-політичнними та економічними питаннями, які набрали особливої гостроти в зв'язку з реформою 1861 року. Україна, як і вся Російська імперія, була країною аграрною, селянською, і всі головні проблеми зводились до селянського питання як до реформи, так і певний час після неї, бо ж фактично реформа не принесла розкріпачення ні економічного, ні правового. «Уся взага-

лі «епоха реформ» 60-х років,— писав Ленін,— лишила селянина убогим, забитим, темним, підлеглим поміщикам-кріпосникам і в суді, і в управлінні, і в школі, і в земстві» [1].

Таким було село і вся Росія. Такою бачили її тоді всі, а найбільше письменники. Та не всі показували і хотіли показувати правду. Тільки прогресивно настроєні письменники, яким доля народу не була байдужою, реалістично відображали життя і головну увагу зосереджували на соціальних проблемах, на критиці існуючих порядків. Такими були, наприклад, А. Свидницькнй, С. Руданський, Л. Глібов, Ю. Федькович, а згодом виступили М. Старицький, В. Мова, Ів. Манжура, К. Климкович, П. Мирний, П. Грабовськнй та ін.

Не всі, звичайно, згадані письменники в однаковій мірі були настроєні проти існуючого буржуазно-поміщицького ладу. Одні з них, наприклад, А. Свидницький і Ю. Федькович, в своїх творах не лише засуджували соціальну несправедливість та насильство, але й закликали народ до повалення монархізму, до знищення існуючої системи.

У вірші «Україно, матн наша», дещо стилізованому під Шевченка, Свидницький, співставивши дві картини життя — зівечене село і розкішні панські кам'янниці, відверто закликав до повстання:

У пана двір кам'яний,
Високий до неба!
Станеш, глянеш, подумаєш:
Чого б йому треба?
Хіба ножа на карк білий,
Червоної бинди?

---

[1] В. І. Ленін, Твори, т. 17, стор. 90.

З'явись, з'явись, Залізняче,
Та на Вкраїну внйди!

(1856—1860).

В іншому, його ж, творі, що розповсюджувався в численних списках без авторського імені і був особливо популярним серед студентської молоді, сама доля кликала діставати «гострі ножі точені, в панській крові мочені»:

...Ой мочені, купані
У городі Умані,
Вниочені, аж горять
На панів та панят.
Беріть, хлопці, у руки —
Дайте мукн за муки!

Інші письменники, як, наприклад, Руданський, Глібов або В. Мова, у своїх творах хоч і не висували гасел, які б безпосередньо кликали до народного повстання, одначе правдивим показом життя людей, гострою критикою потворних явищ вони заперечували існуючий лад. Змальовуючи нужденне існування бідноти і наймицтва та проявляючи до них глибоке співчуття, поети виражали протест, що, по суті, вже було революційним актом.

Ів. Франко говорив, «що саме змалювання страшного стану тої голоти може бути найголоснішим протестом проти тих політичних і соціальних порядків, що витворюють такий стан» [1].

Творчість С. Руданського, на жаль, часом і досі недооцінюється. В шкільних підручниках він лише побіжно згадується, і навіть в курсі історії української літератури йому відведено надто скромне місце

[1] Ів. Франко, Твори, т. 17, стор. 324.

під загальною рубрикою з іншими письменниками[1]. А між тим цей письменник вписує своїм винятковим хистом нову сторінку в українську поезію: його творчість як своєю проблемністю, ідейним спрямуванням, так і жанром та особливістю форми підносить нашу літературу на вищий ступінь.

Перебуваючи в Петербурзі в період бурхливого розвитку революційних ідей (1855—1861) і відчуваючи повсякчасно на досвіді власного життя обурливу несправедливість існуючого ладу, Руданський всім своїм єством тягнеться до передових думок, прислухається до найкращих письменників Росії і переймає їх прогресивні ідеї.

Поезія Руданського цього періоду тісно пов'язана своєю ідейною спрямованістю з творчістю Кольцова, Некрасова, В. Курочкіна, Добролюбова і, насамперед, Шевченка.

Сприйнявши ідеї великого Шевченка і передової російської літератури та їх естетичні засади, Руданський виробив, на основі власних уподобань і смаків, свій стиль, свою манеру і цим незрівнянно піднявся над епігонами етнографізму та романтизму. Його лірика належить до творчості найвидатніших, після Шевченка, майстрів — продовжувачів соціальної антикріпосницької поезії.

В одному з перших петербурзьких творів «Над колискою» Руданський розгортає цілу програму своїх поглядів. В теплих, проникливих словах висловлює автор свої найболючіші думки і почуття. Мати, що співає невеселу пісню над колискою свого немовляти і горює над його майбутнім,— то образ самої долі, яка читає сумну і розпачливу книгу життя кріпака.

[1] Історія української літератури, т. І, в-во АН УРСР, 1954.

Незалежна і свободолюбива людина, котра здатна боротись за народну справу,— це та проблема, якій Руданський надавав великого значення і не раз звертався до неї в своїх творах. В алегоричній поезії «До дуба» він поставив на високий п'єдестал людину-героя і з усією силою свого вміння оспетизував її свободолюбиву відважність та самовідданість. Дуб в цьому творі — то образ непохитного і безкорисливого борця, на якого автор покладає велику надію як провідника народного:

І у силі, в добрі,
Як скала, затвердій,
І, як бог світовий,
Насторожі ти стій...
(1859 р.)

Всім своїм єством Руданський ненавидів рабство та його закони, вірив в творчу силу трудящого народу, закликав до перетворення світу — і це піднесло його до рівня видатних письменників-демократів XIX ст. Його мрії про «дивні роки», що сьогодні стали реальністю, завжди читатимуться з вдячністю. А його заклик до громадських працівників — «Гей, бики!» — хоч написаний і сто років тому, але завжди нагадуватиме про те, що в суспільстві за всіх часів існували прогресивні люди та гуманні ідеї, і будитиме добрі людські почуття:

Зазеленіють наші ниви...
Зерно поспіє,
Обіллє золотом поля,
І потече ізнову медом
І молоком свята земля.
І все мине, що гірко було,
Настануть дивні роки:
Чого ж ви стали, мої діти?
Пора настала! Гей, бики!

Найяскравіше виявився талант Руданського в його гумористичних віршах-співомовках, де хист та оригінальність принесли авторові визнання та неподільну славу.

* * *

Із письменників, що виступили пізніше і продовжували демократичні традиції в умовах пореформеного часу, позначеного бурхливим розвитком капіталізму і швидким процесом класової диференціації села, цікавою постаттю є кубанець Василь Мова, що друкувався під прізвищем Лиманський. В його соціально-громадській поезії виразно відбилися сильні й слабі сторони українських різночинців, прогресивні думки й обмежені мрії.

Ім'я В. Лиманського майже невідоме для широкого кола читачів ні тепер, ні в минулому, хоч у свій час воно цікавило літературознавців і знаходило досить високу оцінку в часописах. Причиною цього були не твори Лиманського, а державно-політичні обставини, що виключали можливість їх видання і проникнення до читача. Як і багато інших письменників, Лиманський писав ховаючись і друкував дуже мало, бо із закордоном зв'язків не мав, а царська цензура, до якої він звертався, рішуче забороняла пускати в люди його поезії. За винятком початкових віршів, вміщених в «Основі», всі останні друкувалися, і то головним чином після смерті автора, в галицьких часописах, що теж не сприяло популяризації його творів на Україні.

В спеціальній передмові до поеми «На степи» Франко відзначав видатний талант В. Лиманського і високу вартість циклу неопублікованих поезій «Про-
ски». «Ті твори,— говорить Франко,— не однакової

вартості, та всі вони свідчать про неабиякий талант, визначаються не раз свіжими малюнками, схопленими з життя, і сміливою думкою, котра іноді навіть заглушує голос чуття і творчої фантазії» [1]. В оцих словах про «сміливу думку, котра іноді навіть заглушує голос чуття і творчої фантазії», справедливо визначено характер поезії Лиманського, її спрямування. Це поет справді соціально-громадських мотивів, які він ставить над усе. Поетичне слово для нього — то насамперед засіб до піднесення громадської свідомості, засіб пропаганди ідей соціальної справедливості, то зброя в боротьбі за перетворення світу.

У вірші «Заповіт засланця» відтворено гострі та сміливі політичні думки. Тут мова йде уже не про волю взагалі й не про абстрактні мрії, а про революційні думи засланця.

На самоті, в далекій холодній тундрі «в тяжкому засланні вмер юнак бездольний» і залишив заповіт своїм братам, щоб вони не давались живцем і бились до загину, бо краще вмерти від руки жандармів, аніж здатися на тяжкі муки «безвісного конання», а ще тому, що —

Казнь за волі оборону
Буде вічним мести;
Вість про неї піде в люди
И викличе протести.

І западе в живі серця
За правду обида,
До жорстоких катів мерця
Сплодиться огида.

Така відданість визвольній справі та сміливе принесення свого життя в жертву свободі научить людей, каже поет, порвать кайдани.

---

[1] І в. Франко, Твори, т. 17, стор. 258.

І научить глухих чути
І сліпих прозріти,
Заохотить давні пута
З ніг народних здіти.

Як поет, для котрого найдорожчими є інтереси народу, В. Лиманський намагався відтворювати життя трудящого народу в реалістичному дусі, показувати класові протиріччя без прикрас. Мабуть, найглибше втілено цю ідею в поемі про переселенців «На степи». В цьому творі змальовано справжню епопею людського горя і нескінченних поневірянь.

Сюжет цієї поеми пронизаний, від початку й до кінця, глибоким драматизмом і насичений численними сценами та картинами бідування сім'ї, яку злидні погнали по світу за шматком черствого хліба. Майстерна композиція, глибоке знання селянського побуту та уміле використання образів народної мови надали цьому творові, поза всім іншим, лаконізму, художнього звучання, емоційності і натуральності. Нічого зайвого і ніякого надолужування — кожен рядок змістовний, а кілька їх складають розгорнутий образ або колоритну картину. Ось для прикладу перші рядки поеми:

Темна ніч стоїть надворі,
І свистить-мете кура;
У кутку в холодній хаті
В купку збилась дітвора.
Засмутившись, хирна мати
Над колискою злягла,
У думках, в скорботі батько
Сидить мовчки край стола.

Виткана із народних візерунків, з плавною, легкою ритмікою, вся поема читається з неослабним інтересом від початку до кінця. Епілог твору такий же насичений емоційними образами та картинами, як і вступ: не

знайшов переселенець щастя, бо його загарбали багатії, розгубив по безкінечних дорогах дітей і дружину, лишився самотній, висиажений:

І тепер про людське щастя
Ти навік покинь думки —
Забирай убогі клунки
Та ставай у батраки!

Таке ж сумне закінчення пошуків, нездійсненного в капіталістичній системі щастя і в поемі «Ткачиха» та інших творах В. Лиманського.

Поетична спадщина В. Мови-Лиманського опублікована далеко не вся і якщо не загинула, то невідомо де зберігається, а не спираючись на неї, важко дати повні і якісь остаточні висновки про поета і його творчість. Але і на підставі лише доступних творів можна прийти до висновку, що поезія Лиманського в своїх видатних творах, наприклад, «На степи», «Козачий кістяк», «Заповіт засланця», «Ткачиха», «Тужба Ярославни», переспіви Лермонтова тощо — належить до кращої частини літературної спадщини українського народу.

* * *

До найвидатніших поетів, котрі виступили пізніше Руданського, Глібова та Щоголіва і теж лишили помітний слід у літературі, належать Ю. Федькович, М. Старицький, І. Манжура, П. Грабовський. Всі вони були послідовниками Шевченка, і в їх поезіях найяскравіше, найглибше відчувається творче, а не епігонське наслідування великого співця народу — вони намагалися перейняти від нього цілеспрямованість поезії, а не її стиль, прагнули відтворити ідеї «Кобзаря», а не імітувати його.

Правда, в них є чимало слабих і невдалих віршів з явними слідами примітивного наслідування. Та поза цим вони зробили дуже багато для того, щоб розірвати «зачароване коло» традиційного епігонства і вийти на шлях творчої незалежності.

Поезія Ю. Федьковича завжди служитиме яскравим прикладом того, як розвивалося українське художнє слово, як письменники, спираючись на творчість народу і його передових діячів та використовуючи досягнення світової літератури, збагачували вітчизняну культуру і розширювали її горизонти.

Песимістично оцінюючи галицьку інтелігенцію середини XIX ст., Франко виділяв тільки одного Федьковича: «А один-однісінький чоловік, що не знати відки приблукався в той душний світ, Федькович, показав на собі найцікавіший примір того, що таке галицька інтелігенція. У нього було все то, чого не мали галицькі «орли та соколи»: був талант, свіжий та самородний, була способність зазирати безпосередньо в самі глибокі тайники життя народного і людської душі, було знання народних звичаїв і народних типів, було знання бесіди людової і той чаруючий дар приймання людських душ, котрого не дасть ніяка наука і ніяка рутина...»[1]

В поезіях Федьковича вперше на західних землях України так глибоко забринів мотив ненависті до цісарської влади і виразно пролунав протест українського народу проти загарбників. В циклі віршів з життя жовнірів Федькович змалював у глибоко правдивих і натуральних картинах страждання народу і його почуття безмежного горя та гостру відразу до Австро-Угорської імперії.

---

[1] І в. Франко, Твори, т. 16, стор. 24—25.

Такі вірші, як «Рекрут», «Дезертир», «Браття-опришки», або історична поема «Лук'ян Кобилиця» назавжди залишаться в нашій літературі як пам'ятники неволі і боротьби за свободу.

Франко поставив автора цих творів в ряд найкращих письменників і зауважив, що «добре роблять наші розумні та вчені люди, що згадують щороку і розказують простому народові про життя таких наших письменників та співаків, як Шевченко, Квітка, Шашкевич, Федькович, що своїм гарячим і чудово-красним словом будили наш народ зо сну, піднімали його до свідомості своєї людської і народної гідності» [1].

Майже одночасно з Федьковичем виступив з поезіями М. Старицький, спочатку переважно як перекладач. В умовах літературного руху 60—70-х років його поезія була новаторською і передовою, вона розширювала також творчий контакт з російською літературою, зокрема з такими її представниками, як М. Некрасов і М. Лермонтов.

Своїми перекладами й переспівами з російських та чужоземних класиків Старицький знайомив свій народ з прогресивною літературою світу. Його поезії, що потім увійшли до збірки «З давнього зшитку», були в свій час визначною подією, вони привернули увагу широкої громадськості завдяки ідейному спрямуванню та новизні форми.

Уже в перших своїх віршах Старицький застосував літературну манеру, різко відмінну від тієї, якою користувались його сучасники: в ній виразно видно розрив з епігонством, з безладним наслідуванням Шевченкових прийомів віршування. Якщо тоді ще панувала традиція псевдонародності та етнографізму, що ви-

[1] І в. Франко, Твори, т. 16, стор. 413

магала розглядати світ і життя народу, як зауважив Франко, очима сентиментального, співучого селянина і оспівувати патріархальну наївність, а до того ж обов'язково розпочинати вірші з архаїчних аксесуарів — місяць, зірки, хмари, тополі, соловейки, могили і т. ін. — а потім пересипати їх мотивами особистого почуття або «сирітської долі», то Старицький відразу відкинув цей напрямок. Він побачив, що це позбавляє поезію конкретних рис, можливості реального світосприймання, і зрозумів, що поетичний стиль Шевченка був натуральним і, можливо, найідеальнішим в свій час, але не може лишатися таким на всі часи, зокрема в устах пізніших поетів. Нові часи вимагали нових пісень.

Новаторство Старицького не минуло марно для української літератури — воно будило творчу думку і в якійсь мірі сприяло розвиткові поетичного мистецтва. Франко каже, що Старицький «виводив нашу поезію на широкий шлях творчості» і що тільки за ним пішла ціла фаланга молодших поетів, в тому числі Б. Грінченко, В. Самійленко, Леся Українка і А. Кримський [1]. Творчий шлях цього письменника складний і не позбавлений суперечності. Демократичні погляди на життя будили в ньому ненависть до існуючого ладу, глибоке співчуття до трудящого народу і теплі симпатії до передових громадських діячів, що ставали на захист знедоленого люду. Але він не бачив усієї глибини класових протиріч і не мав послідовних поглядів на революційну боротьбу як на єдиний шлях до соціального і національного визволення. Проте ж поетична творчість Старицького реалістична і в суті своїй революційна. Їй властивий дух демократизму, що пере-

[1] І в. Ф р а н к о, Твори, т. 17, стор. 329.

йшов у спадщину від двох великих співців епохи — Шевченка та Некрасова.

В поетичну творчість Старицького найглибше проникнув Ів. Франко і подав чудову характеристику. «Лишаючи на боці, — каже він, — історичне значення цього поета, а роздивляючись його ліричні поезії з чисто артистичного погляду, ми мусимо признати авторові не малий, хоч, розуміється, й не першорядний талант. Є щось форсоване, роблене в його версифікації, пафос у нього не все щирий, вірші, хоч старанно змайстровані, плинуть важко; тої легкості й грації, якою визначаються твори першорядних ліриків, у нього нема (не забуваймо, що якраз такими самими хибами визначається в значній часті й лірика геніального німецького поета Шіллера!) — се так. Та проте ніхто не відмовить поезії Старицького — ані серйозності її змісту, ані артизму в виконанні, ані глибокого почуття громадських потреб та хиб... Може, власне для того його лірика й не має того блиску безпосередності та індивідуальності, що була рефлексом загальнішої, громадської думки, та власне тому для історика нашої літератури вона подвійно цінна, бо, крім артистичної, вона має й документальну вартість» [1].

* * *

Видатним представником пошевченківського періоду є Іван Манжура — поет визначного таланту і гіркої долі. Не дивлячись на те, що він розпочав поетичну діяльність пізніше майже всіх останніх авторів збірника (80-ті роки), одначе на його творах дуже виразно позначились літературні традиції середини XIX ст., а особливо дух «Кобзаря».

---

[1] І в. Ф р а н к о, Твори, т. 17, стор. 329.

Всю творчість Манжури проиизує невсипуща дума про гірку долю бурлаки-наймита, що з маидрівною торбою за плечима блукає по світу, шукаючи заробітку. Образ мандрівиика поширений був і до цього, але у Манжури він наділений новими рисами — віи не нарікає на свої злидні, не оплакує долю, не заздрить сусідам, не благає у бога щастя і не мріє про багатство. І все це не від християнської смиренності, не від благосної душі. Оспівані Манжурою мандрівники мають здоровий глузд, тверезі соціальні погляди, скептичні настрої. Правда, їх світогляд ще скорше люмпенський, аніж робітничий, але вже досить насичений критичним ставленням до буржуазних устоїв. Отже, герої в його поезіях позначені новою психологією, новими рисами прогресивної моралі. В цьому насамперед особливість творчості Манжури.

Життєві ідеали Манжура намагається шукати в майбутньому, а коли звертається до минулого, то лише для того, щоб зайвий раз показатн, що не в иьому вихід. У вірші «Декому» він, як ніхто інший після Шевченка, пристрасно та переконливо розвінчує «золоту добу козацтва», ідеалізовану буржуазно-дворянськими історіографами.

Якщо не було щастя в минулому, то ще менше він його бачить в сучасному буржуазному суспільстві, про що свідчать, зокрема, такі творн, як «Сон», «Старосвітська молитва», «Розкіш-доля», «До товариша».

Більшість поезій Манжури звучить лірично. Його лірика вразлива, наснчена почуттям відрази до соціальної несправедливості і співчуттям до знедоленого люду, але не сентиментальна, не сльозлива, у ній багато спільного з поезією Шевченка.

Відірваність від літературного оточення та важке особисте життя Манжури, що було поширеним яви-

щем для українських дореволюційних письменників, наклало свій відбиток на характер його творчості: в ній відчуваються часом ледь помітно, а іноді досить виразно нотки безсилля і суму, але не песимізм і розпач.

* * *

Не маючи можливості подати тут принаймні стислу літературну характеристику кожного автора цього збірника, мусимо зауважити, що всі вони — більші і менші — відіграли певну роль в розвиткові української літератури і зробили посильний вклад в поезію. Якщо серед них було чимало таких поетів, що їх творчість, взята окремо, не має істотного значення, то в загальному літературному рухові їх зусилля, безперечно, не були даремними — вони допомагали торувати шлях, збагачувати поезію.

Із численних явищ, що підтверджують цю думку, пошлемося на одно — народну пісню. Велика кількість віршів, особливо ліричних, створених поетами, про існування яких мало хто і знав, була підхоплена народом і рознесена, часто без книжок і без паперу, в найглухіші закутки сіл і хуторів. І ось уже майже століття, як вони лунають невмируцою народною піснею. Не лише в минулому, а й нині співають по Україні, по всьому Радянському Союзу таких пісень, як «Повій, вітре, на Вкраїну»— С. Руданського, «Стоїть гора высокая» та «Летить голуб» — Л. Глібова, «Розбите серце» та «Ходить гарбуз по городу» — В. Александрова, «Та вже весна»— Ів. Манжури, «Ой поля, ви поля» та «На похорон Шевченка» — О. Кониського, «Ой вийду я, вийду»— П. Кузьменка, «В полі доля стояла»— А. Свидницького, «Туман, мати, туман, мати»— П. Чубинського, «Скажи мені правду, мій любий ко-

заче» та «Ой у полі на роздоллі» — О. Чужбнпського, «Дайте-бо жить» — К. Білиловського, «Гей, у мене був коняка», «Косарі» та «Іде чумак, іде козак із Криму додому» — Я. Щоголіва, «На смерть Шевченка» — В. Кулика, «Ніч яка, господи, місячна, зоряна»— М. Старицького, «Закувала та сива зозуля»— П. Ніщнпського, «Вн дівочі снні очі», «Над Прутом у лузі» та «Чом красна Буковнна» — С. Воробкевича, «Мої думн» (Вийду я на гору, на Бескид внсокнй)— Г. Воробкевнча.

* * *

Радянський народ створив могутню соціалістичну культуру і мистецтво, де поезія займає не останне місце і займатиме його в комуністичному суспільстві, що з кожним роком стає все відчутнішою реальністю. В наш час радянська поезія стала здобутком всього народу, вона відбиває його інтереси і почуття, втілює його ідеали. Тому вона корнстується великою любов'ю і пошаною. Одначе наш читач не байдужий і до поезії минулого, дожовтневого часу. В ній він бачить і відчуває передісторію свого життя, свого соціалістичного мистецтва. Великий шлях пройдено від поезії пошевченківського періоду до сьогодні. Та тим цікавіше познайомитись з нею, відчути її, щоб ще глнбше зрозуміти й оцінити красу, велнч і всеперемагаючу силу нашої Радянської Батьківщини.

Анатоль Костенко

Поезії

ОЛЕКСАНДР АФАНАСЬЄВ-ЧУЖБИНСЬКИЙ

ШЕВЧЕНКОВІ

Гарно твоя кобза грає,
Любий мій земляче!
Вона голосно співає,
Голосно і плаче.
І сопілкою голосить,
Бурею лютує,
І чогось у бога просить,
І чогось сумує.
Ні, не люди тебе вчили:
Мабуть, сама доля,
Степ, та небо, та могили,
Та широка воля!
Мабуть, часто думка жвава
Труни розкривала,
І козацька давня слава,
Як сонечко, сяла;
І вставали з домовини
Закуті в кайдани
Вірні діти України:

Козаки й гетьмани,
І святі кістки біліли
Спалених в Варшаві;
І могили кровавили
Прадіди безглаві.
Мабуть, ти учився співати
На руїнах Січі,
Де ще рідна наша мати
Зазирає в вічі;
Де та бідна мати просить
Кожну душу щиру,
Хто по світу кобзу носить,
Щоб співати миру
Про козацтво незабутнє,
Вірне, стародавнє,
Про життя козацьке смутне,
Смутне, але славне.
Знаю ж, братику рідненький,
Як учився ти грати:
Ти послухав тії неньки —
Та й став нам співати!

1841

ПІСНЯ

Ой у полі на роздоллі
Шовкова травиця;
Серед неї край тополі
Чистая криниця.
Тільки туди кониченька
Мені не водити,

Із тієї криниченьки
Водиці не пити.
Травка зв'яне, травка зсохне
Коню вороному,—
Отрутою вода стане
Мені молодому!
На тій шóвковій травиці
Багато отрути:
А з тієї криниченьки
Пив мій ворог лютий.

1842

Є. П. ГРЕБІНЦІ

Скажи мені правду, мій добрий козаче,
Що діяти серцю, коли заболить,
Як серце застогне і гірко заплаче
І дуже без щастя воно защемить?
Як з горя, мов терен, всю душу поколе,
Коли одцуралось тебе вже усе,
І ти, як сухеє перекотиполе,
Не знаєш, куди тебе вітер несе?
Е, ні, кажеш мовчки: скосивши билину,
Хоч ранок і вечір водою полий,
Не зазеленіє; кохай сиротину,
А матері й батька не бачити їй.
Отак і у світі: хто рано почує,
Як серце заплаче, як серце здихне,
Той рано й заплаче... А доля шуткує —
Поманить, поманить та й геть полине.

А можна ж утерпіть — як яснеє сонце
Блисне і засяє для миру всього
І гляне до тебе в убоге віконце?..
Осліпнеш, а дивишся все на нього.

1843

МЕТІЛЬ

Шумлять лози над річкою,
Забіліло в полі.
Метіль мете. Буйний вітер
Розходивсь на волі.
Гуля собі, нема йому
На світі зупини,
Гуля собі через гори
Та через долини.
Коли б мені, вітре буйний,
На час твої крила,
Тоді б мене людська воля
Нічим не спинила:
Тільки б вечора діждався,
Заховалось сонце,
Полинув би до милої,
До її віконця;
Через садок перекинувсь
З широкого поля
Та й нахилив край віконця
Високу тополю,
Кликнув милу потихеньку...

Чує — хтось-то кличе,
Та і дума: «чудний вітер,
Чудні його річі».
Я б усе, що є на серці,
Розказав дівчині,
Розказав би, як у світі
Тяжко сиротині;
Як без неї душа болить,
Мов сльозами плаче,
Як за нею вбивається
Серденько козаче.
Розказав би, як горюю
Цілі дні і ночі,
Коли милій не подивлюсь
У яснії очі.
Може б, вітру послухала
Моя чорноброва,
Може б, вітрові сказала
Хоч ласкаве слово...
А я тоді б, вітре буйний,
Вернув тобі крила,
Коли б знав по щирій правді,
Що думає мила...
Як не любить, тобі б тоді
Оддав я кручину,
А ти б замів, вітре буйний,
Мою домовину.

1843

МОГИЛА

Десь далеко в чистім полі
Могила стоїть,
Округ неї на роздоллі
Та тирса шумить;
Степ широкий розіслався,
Небо та земля;
А над нею листом з вітром
Верба розмовля.
Коло неї шлях-дорога
Аж на три руки,
По тих шляхах весну й літо
Ідуть чумаки
Та й співають чи про радість,
А чи про журбу,
Тільки, бува, оглянеться
Інший на вербу
Та й спитає товариша:
Хто то тут ходив,
Що у степу на могилі
Вербу посадив?
А товариш той край воза
Могилу мина
Та і каже: давнє діло,
А хто його зна!

1843

НАД ГРОБОМ Т. Г. ШЕВЧЕНКА

Не в степу, не на могилі —
Над Дніпром широким —
Ти заснув єси, Кобзарю,
Вічним сном глибоким.
Над Невою, під снігами,
При похмурнім сонці
Ти поліг єси, мій друже,
На чужій сторонці.
У головах не посадять
Червону калину,
Не привіта соловейко
Твою домовину...
Круг тебé чужа чужина...
Та не чужі люди:
Є кому тебе оплакать,
Є — і довго буде.
Покоління поколінню
Об тобі розкаже,
І твоя, Кобзарю, слава
Не вмре, не поляже!

1861

ГЕОРГІЙ АНДРУЗЬКИЙ

* *
*

Чи ж то в панів спина болить,
Як у мужиків шкуру деруть?
Чи ж то в царя серце щемить,
Як удовина сина беруть?
Вона ж над ним не спала,
Господа благала,
Своє щастя, свою радість
В сині покладала.
Закований, мов злодюга,
І толку не доб'ється —
Куди? За що? Тільки серце
Жалібно так б'ється.
Прощай, миле товариство,
І ви, чорнобриві,
І ти прощай, Україно,
Краю нещасливий.
Ось на пам'ять сопілочка,
На серце сховаю.
Сумно стане, я заграю,
Парубоцтво згадаю.
Літа мої молодії —
Плаче сиротина,

А ще дужче, а ще важче
Плаче Україна.
Взяли ж його, молодого,
Із рідної хати,
А хто ж вдову нещасную
Буде доглядати?
Хто закриє старі очі,
Засипле землею,
Пожаліє, поплачеться,
Скаже: «Бог з тобою!»?
Повалиться стара хата,
Вітер по ній піде,
Кропива зазеленіє,
Мох на стінах зійде.
Буде пусто, страшно, марно,
Мов в сирій могилі.
Люди пройдуть, люди скажуть:
«І тут колись жили».
А син, а син... не питайте.
Така його доля,
Або згине в лазареті,
Або серед поля.
Голод, холод, а ще більше
Думонька козацька,
Не раз, не раз помутиться
Голівка бурлацька.
Ой заллється він сльозами,
Сльозами не своїми,
Буде жити без щастя,
Мертвий між живими.
З кінця світу в кінець світу
Буде він блукати,
Тікать від одного лиха,
Другеє спіткати.

Панство лає, люди лають,
В хату не пускають,
От так люди — а за що
Часом пропадають?
А вернеться безталанний
Старче до хатини,
А у хаті небо світить,
А в ній ні людини.
Старий глядить на руїни,
По них мов читає,
Що було, колись було,
Усе споминає.
Мерещиться сіромасі,
Хтось його зове.
. . . . . .
І віри не йме,
Кругом руїн чужі хати,
Незнайомі люди,
Він дивиться на їх щастя,
А сам світом нудить.
Та яке ж то іхнє щастя?
Що ще їм живеться?
Ох, не вірте життю тому,
І лихо сміється!
Не плачте ви, удови,
І ви, сироти бідні,
Ваше горе, ваші сльози
В небі не послідні.
Не пропаде за господом
Добро ваше, квіти,
Буде й царям некрутчина,
Буде на тім світі.

1845—47

* *
*

Не ховайте мене в зелененькім саду,
Не для мертвих садок зеленіє;
Не ховайте мене у степу, де вітри,
У труну вітерок не повіє,
Ой не чути з труни соловейка,
Як веселая хвилька журчить,
Поховайте ж мене біля церковки —
Мертвим з господом жить.
Або там положіть, де людської ноги
Споконвіку ще не бувало,
Де цвіточки — руки, а травиця — коси,
А дерево б сокири не знало,
Не побачу я там, як цар зло починa
І як люди ж та гублять людей,
Багач бідного гне, обижає удов,
І в сиротство вганяють дітей.
Там мене положіть. Може, старець
святий
Схоче в тій стороні відпочити,
На могилу мою набреде і почне
За усопшую душу молитись.
Ой почує ж душа ту молитву святу
І слізьми перед богом заллється,
Стане легше мені у могилі сирій,
І надією серце заб'ється.

1845—47

* *
*

Є в мене сопілка,
Та грати не вмію.
Навчіть мене, люде,
Тугу розважати,
Сльозки виливати,
Серцю легше буде.
До губ прикладаю,
Сама починає
Пісеньку високу.
Згадав я про волю,
Козацькую долю,
Дніпр-річку широку.
Невесело слухать,
Як сопілка гра,
Ніби стогне, плаче,
Душу роздира.
Не хочу я грати,
Не хочу співати,
Лучче, лучче мовчки
Бідному згинати.

1845—47

* *
*

Була колись годинонька,
Та більше чи й буде.
Ой хто чув про ту годину,
І вмре — не забуде.

То Богданко пир великий
На весь мир робив,
За свободу вкраїнонську
З козаками пив.
І що діється теперечко,
Хто б тоді сказав?
Хто посмів би, поперхнувся б
І на місці застряв.
Мине врем'я, минуть люде,
Ще інше буде,
Хто про ту годиноньку
Споминать буде?
Пройде козак попід лісом —
Ліс зашепотить;
Пройде козак по бережку —
Хвиля зажурчить.
Під хмарою ж божа пташка
Летить, поглядає,
Отож вона свободиая
І його питає.
На могилі крячок скаче,
Про могили кряче,
В садочку зозуленька
Кує, щось чує.

1845—47

* *
*

Козак плаче й сам не знає,
Чого серце ниє,
Чого часом нудить світом,
А часом радіє.

Заспіва він так жалібно,
Луна оддається,
Він загра — та музика
Й плаче, і сміється.
І дума козак, про що вітер
В полі гомонить,
Про що йому в темнім лісі
Доля шепотить,
Чи врем'я колишнє
Вона поминає,
Чи думоньку задумав,
Господа благає.
Їхняя розмова
Інший світ укаже.
І чого розум не знає,
Серденько підкаже.
А ті клади, що в могилах
Високих зариті,
Гадай, гадай, ті клади —
Лицарі забиті.
Там і те, чого серце
Козацьке бажає,
Бо про волю тільки пісня
Та могила знає.
Пісень дайте, слізок дайте
Лихо розбавлять,
Тільки й щастя — те святеє
Врем'я споминать.
Не хились, головонько,
Я ще хочу жити,
Ще раз, ще раз край мій тихий
Поблагословити.
Співай дужче, кричи дужче,
Щоб аж загуділо,

Щоб думонька розляглася,
А серце заніміло.

1845—47

* *
*

Кобзар на могилі
На руку схилився, співа
Віковічну славу та волю святую,
Високую волю, козацькую тую,
Що придбав Богданко!
Подай руку, ненько,
Ходім! Ми ще знайдем щире
серденько,
Засміємось до свого загину,
Не всі ще забули святу Україну.

1845—47

ОЛЕКСАНДР НАВРОЦЬКИЙ

НА СМЕРТЬ ШЕВЧЕНКА

То не вітер стогне в полі,
Не хвиля у морі:
То спіткало Україну
Тяжке-важке горе:
Наше щастя, наша радість,
Наша кріпка сила,
Душа чиста, праведная,
Як свічка, згоріла!
Плач же, нене, плач, нещасна
Вдово-сиротино:
Наш кобзар, наш батько щирий,
Тарас нас покинув!
Хто ж піснею високою,
Чистою, святою,
Тут підніме наші душі
З мертвого покою?
Не роздасться смілий голос
На всю Україну,
Не порадить щирих діток
У лиху годину...

Тільки встав ти,
Тільки визволився — і щирий
Голос твій роздався,
Тільки що живеє слово
Між нами пробігло,
Як існову похололо,
Навіки застигло
На устах твоїх холодних,
І без тебе діти
Остались сиротами
Малими на світі...
Остались... А ти ж, орле,
А ти ж, рідний тату,
Піднімав нас всіх угору,
Привертав до хати;
Єднав слов'ян всіх докупи,
У сім'ю велику,
Благав бога, щоб злилися
Слов'янськії ріки,
Щоб братами люди стали
Вовіки і віки.

Літай, орле, й з того світу,
Літай поміж нами,
І віщуй нам живе слово
Й мертвими устами,
Віщуй дітям слово правди,
Щоб не забували
І любовію святою
Ввесь світ обгортали!

Темір-Хан-Шурі
1861

ПРОНЕСЛИСЯ ТИХІ ВІТРИ

(Уривки)

Пронеслися тихі вітри,
Дали звістку дітям,
Що не буде вже неволі
На білому світі...
Встане тепер Україна,
Підніметься вгору,
Не попсує, не знівечить
Святого простору,—
Не попсує, а на правду,
На святеє діло
Щирим серцем і душею
Прокинеться сміло
І оживе, і простягне
Замучені руки
До добра — труда святого,
До світу науки...
Візьме добро, що з'явили
Передній люди,
І понесе із собою
Тихо, без огуди,—
Щоб не сором було ввійти
У сім'ю велику,
Поєднатися з братами
До вічного віку;
Щоб не сором було стати
Між людей на раду,
Щоб слов'яни не сказали,
Що стоїм позаду.

І поллються добра ріки,
Потечуть з джерела,
І воскресне усе чисте,
Що було померло...

ДОЛЯ

Поле моє, поле,
Неоране поле!
Доле моя, доле,
Непроглядна доле!

Сім літ ходив з дому
Зароблять худобу,
Та приніс додому
Порожнюю торбу.

Гляну я на поле —
Густо зеленіє,
Не жито-пшениця —
Трава половіє.

Ой зорав би поле,
Та волів немає;
Ще б пошукав долі —
Та сил не хватає.

Ой піду я в хату,
Сяду поміркую;
Може, там пораду
Собі ізнайду я.

Сумно стоїть хата,
Набік похилилась,
На городі тільки
Кропива вродилась.

Холодно і пусто...
І жінка, і діти
Давно виглядають
Мене на тім світі.

Пішов би до них я,
Так держусь-кріплюся...
Нехай ще горя
Трохи наберуся.

Нехай ще страшнії
Та лютії муки
Помучать в світі,
Поки скрутить руки.

Нехай погуляє,
Нехай покепкує,
Нехай ще зі мною
Доля пожартує.

Годі ледащицю
Шукать-виглядати;
Пора вже спочинок,
Спокій собі дати.

Годі! Потихеньку
В шинок помандрую,
Тієї лихої
Трошки покуштую.

Покуштую ввечір,
Покуштую вранці
Та й ляжу гарненько
В зеленім байраці.

Звечора і зранку
Буду куштувати —
В зеленім байраці
Долі виглядати.

Чи вигляну-вижду,
Чи вже не діждуся,
А шукати злої
Сам не підіймуся.

1860

ЗНОВУ ПОЛЕ ЗЕЛЕНІЄ

(Із пісень Гейне)

Знову поле зеленіє,
Стало густо в гаї,
Вітерець тихенький з його
Теплом повіває.
Сонце світить, сонце гріє,
Весело сміється...
Прийшла, весно! І з тобою
Серце знову б'ється!
І твій голос, соловейку,
Рознісся по гаю...

Чого ж пісню свою щиру
Ти сумно співаєш?
То тихесенько ти плачеш,
То гірко ридаєш...
Знаю, знаю: у тій пісні
Серце виливаєш.

1859

ЗОРІ

(Із віршів О. Хомякова)

Опівночі, як все стихне
Й ляже божая роса,
Подивися оком чистим
У святії небеса:
Там далеко, в мирі тихім,
На широкій висоті,
Невідомо нам творяться
Чудеса якісь святі.
Зорі — божії лампади —
В небі синьому висять,
Ходять, сяють — світом вічним
Зорі вічнії горять.
Подивися пильним оком,
Серцем в небо позирни,—
І побачиш ти: глибоко
Зорі вічні в вишині
Ходять, тонуть; другі йдуть;
А за дальніми зірками
Зорі вічні знов пливуть.

Подивись ще — тьма за тьмою
Вище, дальше все пішла:
І огнем перед тобою
Небо синєє пала.
Опівночі, як все змовкне,
Як спаде з душі кора
І засяє тихо в серці
Іскра чистая добра,—
Подивися ти душею,
Придивися ти тоді
У писанія прості
Галілейських рибарів,—
І ввесь мир перед тобою,
І небесні світи —
З невідомою красою
Все розвернеться тобі
В тих писаніях нехитрих.
І побачиш ти: во тьмі
Зорі-думи, зорі світу
Тайно ходять круг землі.
Глянь іще — і другі сходять,
Сходять, сходять і ростуть,
І світ правди, світ любові,
Світ добра у мир несуть.
Глянь іще, і зорі-думи
Сходять знову без числа,—
І їх чистими огнями
Серце сонне запала.

1856

СУМУЄ І ПЛАЧЕ

Не втихомирилась душа,
Сумує і плаче,
Виливає тугу-горе
І серце гаряче,
Виливає гіркі сльози,
Як мала дитина...
То не одні мої сльози —
Чистая росина:
В моїй тузі — то по тобі,
По великім сину,
По тобі, Тарасе, плаче
Мати-Україна;
Стогне, б'ється і голосить,
Жалібно ридає,
Що без тебе порадоньки
Де найти не знає...
Твоя пісня не озветься
Соловейком в гаї,
Не розважить, не рознесе
Вдовиного жалю;
Не наповнить знову душі
Живою росою —
Зцілющою, живущою
Дрібною сльозою...
Ні, не вмре вона, не згине
Та пісня висока:
Всім запала вона в душу
Глибоко, глибоко.
Хоча б, батьку, після тебе
Затихло, змарніло
Наше слово молодеє,

Й навіки в могилу
Полягло воно з тобою,
То нам, хвалить бога,
На вік вічний стане твого
Слова голосного.
Не вмре воно — животворне,
Не вмре, не поляже
І про твою тяжку славу
Всім людям розкаже;
І освітить всьому миру
Твій рай — Україну,
Всім покаже, що недаром
Жила сиротина;
Що її тихая доля —
Не пустоцвіт в світі,
Що іще колись здадуться
Її щирі діти...
А ти, батьку, й з того світу
Доглядай за нами,
Щоб не пішли твої діти
Чужими шляхами.

Темір-Хан-Шурі
1861

ОСТАННЯ ВОЛЯ

Як умру я,— на могилі
Вербу посадіте:
Хай широко розкинуться
Плакучії віти;

Одрадніше мені буде
В самоті лежати,
Буде легше під землею
Під сирою спати...
Що повіє вітрець теплий,
Вербу заколише,
То й на мене рідним духом
Пахне і задише;
І я знову пригадаю
Вірную дружину,
Знову серцем привітаю
Рідну Україну,—
Привітаю, забажаю,
Щоб і їй щастило,
Щоб сонечко її гріло
І не заходило...

Темір-Хан-Шурі
1861

ОЛЕКСАНДР ШИШАЦЬКИЙ-ІЛЛІЧ

* *
*

Мені змалку світ широкий
Не добрим здавався...
Тяжко серденьку, як здума,
Та ба! Не сховався!..
Що ж робити? Ніде дітись...
Пливи, човен, в море,
Хоч не знаєш, що там найдеш —
Чи щастя, чи горе!..

1856

ОЛЕСЯ

(Уривок)

До вас маю розмовляти,
Мої чорнобриві,
Та робіть так, як я збаю,—
Будете щасливі...

Бо до щастя тільки й стежки,
Що кохання неньки;
Виростайте ж та в доброму,
Мої молоденькі;

Я ж тим часом про Олесю
Стану розмовляти,
Та глядіть ви, білолиці,
Майте прислухати.

*

Сидить батько на прилавку,
Ноги підобгавши,
Та пеститься з Олесею,
З колиски узявши.
Коло його жартовного
Сидить його жінка
В китайковій спідниченьці,
А в очіпку квітка.
Мати згляне на Олесю
Та пісню співає,
Та під пісню для доненьки
Стрічку вишиває;
А батенько з Олесею
Знай, усе пестує,
То пригорне до серденька,
То щиро цілує...
«Стешко! Стешко! Чи чуєш-бо?!
На тебе лихеє! —
Поглянь, серце, на Олесю,
Яке чепурнеє!..»
«Чепурнеє? Боже милий!..
Чи то ж доля стріне?..

Полиняють чорні брови
І личенько біле...
Що їй з того, що пригожа,
Та не бачить долі,
А без мене достанеться,
Мов билині в полі!»
«Бодай тебе, моя жінко,
З думкою такою...
Аже ж кажуть добрі люди —
Бог за сиротою!..»
«Добрі люди? Боже милий!
А що кожний скаже,
Як лучиться, що на лаві
Батько й мати зляже?..»
Після сього взяла доню,
К серцю пригорнула —
І в матері нізвідчого
Слізонька капнула.
«Доню, доню! Що, як часом
Матері не стане,—
Хто так тебе приголубить,
Хто кохати стане?..
Може, в світі сиротою
Будеш між чужими,
Та в недолі батька й неньку
Не зови лихими...»
«Годі, жінко, не жалійся,—
Обоє ми вбогі,
Та до щастя чужі люди
Не втопчуть дороги!»
Так батенько із матір'ю
Мали розмовляти,
Та радились, як Олесю
До зросту кохати.

Пливуть годи, мов ті хмари,
Що й не наглядишся,
А як здума, то неначе
Вчора народився.
Пливуть годи на край світа,
Пливуть — не кохають,
Та тим часом для живого
Могилу копають...

1854

ДУМКИ

Чого мене думки
Так рано печалять,
Чого вони серце,
Мов каменем, давлять?..
Поглянеш — усюди
Дак люди веселі,
Вони і багаті,
І долею певні;
А я, сиротина,
Як хмара на небі,
Ніхто й не спитає —
Чого серцю треба...
Чого кожним разом
До темної ночі
Не мають заснути
Мої карі очі...
Ой думки, ви, думки —
Чорною грядою

Чого вам так рано
Витать надо мною?..
Чи я вами рада,
Чи я вас кохаю —
Чого з мене треба?
Далебі не знаю!
Не знаю, звідчого
Так дуже багато
На моїй дорозі
Недолі услато!..
Нема в мене щастя,
Не маю я долі —
Й мій чорнобривий
На чужому полі!..
Чи він же там знає,
Чи він же там чує,
Як його дівчина
За милим сумує?..
Повій хоч ти, вітре,
З широкого неба,
Та вимови серцю,
Чого йому треба...
Звеселѝ ти йо́го
Добрими речами,
Щоб не мочить личка
Дрібними сльозами!..

1854

* *
*

Тяжко в світі сиротині
Попід чужим небом;
Що не скажеш чужим людям,—
Чужим те не треба.

Може б, серце й забажало,
Мов нені рідненькій,
Розказати своє горе,
Щоб стать веселеньким;

Може б, люди злеє горе
Спинити зуміли,
Та чи є ж то між чужими,
Щоб хоч пожаліли!..

Плач же, серце, про те горе, —
Що буде, то буде! —
Виплач очі опівночі,
Та не кажи людям.

Чужі люди не поможуть,
Тільки засміються,
Та ще й речі недобрії
Лихом розіллються.

Плач же, серце, опівночі —
Ніхто знать не буде,
Ні вороги недобрії,
Ні чужії люди!..

1855

ДОЛЯ

Доле моя, доле моя,
Нене моя рідна,
Де ти в світі тиняєшся,
Що тебе й не видно?..
Чи вже ж тебе, доле моя,
У мене немає,
Що чужії цураються,
А лихо тримає?..
Людей бачиш,— їм шапкують,
Як болячці, годять,
Мене ж інші, мо', не бачать,
Другії обходять.
Нема в мене ні рідного,
Де б ся прихилити,
Де б голову сирітською
Хоч на час зложити...
Рветься розум, як та пташка,
Та що ж то він вдіє?..
Як поглянеш округ себе,
То й серденько мліє!..
Як поглянеш округ себе,
Дак усе багаті:
Мають гроші, і худобу,
І рублені хати;
А на мене, зневажного,
Й оком не накинуть, —
Як дитина без матері,
Я на світі гину...
Нема мені, безрідному,
Та ні в чім же праці:
Часом бачиш ліпшу долю

Іншому собаці!..
Доле ж моя, доле моя,
Нене моя рідна,
Де ти в світі тиняєшся,
Що тебе й не видно?..
Чи вже ж тебе, доле моя,
У мене немає,
Що чужії цураються,
А лихо тримає?..

1855

ПАНТЕЛЕЙМОН КУЛІШ

ЗАСПІВ

Удосвіта встав я, темно ще надворі...
Де-не-де по хатах ясне світло сяє,
Сяє ясне світло, як на небі зорі...
Дивуюсь, радію, у серця питаю:
«Скажи, віще серце, чи скоро світ буде?»

«Ой скоро світ буде,
Прокинуться люди,
У всяке віконце,
Засіяє сонце...»

Ой ударю ж зразу
У струни живії:
Прокиньтесь, вставайте,
Старі й молодії!

Віщуванням но́вим
Моє серце б'ється, —
Через край із серця
Рідне слово ллється...

1862

КУМЕЙКИ

ДУМА

1

Закипіла по Вкраїні
Страшенна тривога,
Як на шляхту піднялася
Сірóма убога.

Руйнували сіромахи
Корчми мальовані.
Де спіткали — порубали
Рандарські ридвани.

Почала сірóму шляхта
За жидів карати,
Забирала всю худобу,
І грунти, і хати.

Розлетілось по Вкраїні
Безхатнєє птаство,—
Затрусилось по будинках
Вельможнеє панство.

2

«Ой Потоцький, батьку панський,
Рушай на Вкраїну!
Заступи кварцяним військом
Повшехну руїну».

Розпустили орли крила,
З орлами злітались;

То кварцяне військо з панським
Докупи з'їжджались.

Тече річка між камінням,
Россю прозивають,
По тій річці серед ночі
Огнища палають.

Червоніють чорторії,
Підмивають кручі,
Втаборились сіромахи,
Потоцького ждучи.

3

Ой недовго піджидали,
Коники заржали,
Вони нашим неминуче
Лихо віщували.

Зайшло сонце у тумані,
Ревнули гармати:
Не по однім козаченьку
Заплакала мати.

Ой розбив з гармат Потоцький
Табор, мов кошару,
Розігнали ляхи наших,
Як вовки отару.

Ой мостили на Росаві
Мости тулубами,
Засівали чисте поле
Густо головами.

4

Никли трави жалощами,
Гнулось серце з туги, —
Дознавали наші предки
Тяжкої наруги.

Кого били-потопили
В глибокій Росаві,
А кого судом судили
В далекій Варшаві.

Осудили недобитків
На великі муки:
Розійшлися по Вкраїні
Каліки безрукі.

Огласили із Варшави:
«Дивітеся, люде!
Хто вставатиме на шляхту,
То всім теє буде».

Нехай буде, нехай буде,
Коли божа воля,
Щоб росла в боях кривавих
Українська доля!

Нехай знають на всім світі,
Як ми погибали.
І, гинучи, свою правду
Кров'ю записали.

Записали — прочитають
Неписьменні люде,

Що до суду із шляхетством
Згоди в нас не буде.

Поки Рось зоветься Россю,
Дніпро в море ллється,
Доти серце українське
З панським не зживеться.

ТРИ СЛЬОЗИ ДІВОЧІ

1

Заплакала Україна,
Ударившись в груди:
«Сини мої коханії!
Ой що з вами буде?

Мої квіти рожевії,
Морозом прибиті!
Орли мої молодії,
Яструбом зустріті!

До кого ж я прихилюся
Тепер головою?
Зосталась я на старості
Без вас удовою.

Боже милий! Вони ж твою
Заповідь чинили:
Свою матір убогую
Шанували-чтили.

І до братів своїх темних
Протягали руки:
Всім бажали вони мира,
Волі і науки.

Не покинь їх, милий боже,
Ворогам в забаву;
Спом'яни на них дідівську,
Прадідівську славу!

А щоб злеє не витало
Над їх головами,
Пристав до них по ангелу
З легкими крилами.

І нехай вони почують
В далекому краю,
Як журюся я за ними,
Як благословляю».

2

...Ой коли б я голос соловейка мала,
Та легкії крила, та волю, та силу;
То я б сюю весну гнізда не звивала,
Літала б, літала, куди захотіла.

І сади зелені, і чистеє поле,
І луги темненькі я б перелітала;
Я б не зупинилась, де плугатар оре,
Я б не зупинилась, де співа дівчина.

Ой я б залетіла за кам'яні стіни,
Озирала б тюрми з верху аж до дна,

Знайшла б братів милих, синів України,
І нишком літала б з вікна до вікна.

Жалібненько, сумно їм би заспівала,
Щоб сльози котились, щоб серденько нило,
Щоб під мою пісню вони все згадали,
Що було на світі їм любо та мило.

3

Віє вітер над Києвом,
Сади нахиляє;
Синій Дніпро старих сусідок,
Німих гір, питає:

«Де гуляє-бенкетує
Син наш незабутий?
Вже й солов'ї одспівали,
А його не чути!

Уже і дух, і Купало,
І Петро минулись,
І чумаки із первої
Дороги вернулись;

Уже й жито половіє,
Час затого й жати;
А він не йде — біля мене
Сісти заспівати!»

Обізвались німі гори:
«Дніпре, старий друже!
Не питав ти України,
По кім вона тужить,

Не прислухавсь, що дівчата
Плакали-співали,
Про що хвилі з берегами
Нищечком шептали.

Розпитай же буйних вітрів
З далекого краю,
Як наш кобзар з важким ранцем
Під ружжем гуляє!»

ДО КОБЗИ

Кругом неправда і неволя,
Народ замучений мовчить...
Шевченко

Кобзо, моя непорочна утіхо!
Чом ти мовчиш, задзвони мені стиха,
Голосом правди святої дзвони,
Нашу тісноту гірку спом'яни.
Може, чиє ще не спідлене серце
Важко заб'ється, до серця озветься,
Як на бандурі струна до струни.

Хто не здоліє озватись ділами,
Хай озоветься німими словами:
Ти ж своє слово дзвони-промовляй,
Душам братерським заснуть не давай,
Хай недовірки твої туманіють,
Хай вороги твої з жалю німіють;
Ти рідну сім'ю докупи ззивай.

Гей, хто на сум благородний багатий,
Сходьтеся мовчки до рідної хати,
Та посідаймо по голих лавках,
Та посумуймо по мертвих братах.
Темно надворі, зоря не зоріє,
Вітер холодний од півночі віє,
Квилять вовки по степах-облогах.

Кобзо! Ти наша одрадо єдина...
Поки із мертвих воскресне Вкраїна,
Поки дождеться живої весни,
Ти нам про нашу тісноту дзвони.
Стиха дзвони, нехай мучене серце
Важко заб'ється, до серця озветься,
Як на бандурі струна до струни.

1882

РІДНЕ СЛОВО

Я на сторожі коло їх
Поставлю слово.

Шевченко

Мовчки предки наші в полі,
Мовчки спочивають,
Тільки чорнії могили
З вітром розмовляють.

Спочивають, дожидають
Праведного суду,

Що судити Україну
Рідне слово буде.

Вже судили княжі віча,
Панські трибунали,
І перевертні-гетьмани
Ради радували.

Радували — утікала
Правда з того суду.
Багатились підмовляннм
На перелюб люду.

Радувáли-продавали
За маєтки волю,
Засівали головами
Безголів по полю.

Засівали, насипали
Пам'ятні могили,
В тих могилах рідним трупом
Правду придушили.

А неправду поруч себе
За столом саджали,
Не вином, людськими слізьми
Кубки ісповняли.

Ой пануйте ж, бенкетуйте,
Ми ждатимем суду,
Що судити Україну
Рідне слово буде.

1882

Кобзо! давно ми з тобою по світу блукаєм,
Добре та й добре обоє сей світ лихий знаєм.
Знаєм, яка тут буває холодна весна,
Як побиває первоцвіт морозом вона.
О мій первоцвіте любий! мої ви надії!
Кобзо! де ділись усі мовчазні твої мрії!
Рано порвалась твоя найдорожча струна.

Тим-то, голубко, про світ сей невесело
дзвониш,
Дзвониш перебовком, стиха, мов мертвих
хорониш.
Що за важенні ти мислі наводиш на ум!
Скільки у тебе гірких, ще не співаних дум!
Годі ж бо, сестро, тужити, моя жалібнице,
Годі квилить-проквиляти, ясна соколице,
Мовби почула єси смертоносний самум!

Глянь-подивися: «Розкрились високі
могили...»
Знаємо вже, «кого в них» і як положили...
В раду зібравшись, козацькі потомки гудуть,
Творять над грішними предками праведний
суд.
Кропить гаряча сльоза незагоєні рани,
Топить, як віск, беззаконно-тиранські
кайдани,
Вказує жизні нову не-невольницьку путь.
Кобзо-орлице! заклич-задзвони з високості,
Щоб на твій поклик старі позростались кості,

І неповинно пролитая кров ожила,
І Боянами-орлами земля процвіла.

Чарами слова розмай, мов ту хмару, недолю.
Слово нам верне і силу давнезну, і волю,
І не один в нас лавровий вінець обів'є круг
чола.

1893

* *
*

Квітки з сльозами,
Сльози з квітками
Не розлучаються, сестро, ніколи.
Скроплюють сльози
Пишнії рози,
Свої розкішні величні престоли.
Благоухають,
Землю скрашають
Пишні престоли праведних сліз —рози.
Їм же відрада,
Вища награда —
Чисті, та щирі, та праведні сльози.

1893

* *
*

Як увечері блукаю
По задуманім гаю,
Чую серцем коло себе
Постать ніжную твою.

Чи не твій вуаль це білий,
Чи не тихий образ твій?
Чи це тільки місяць мріє
Крізь вечірній лист німий?

Чи це власні мої сльози,
Чую, по щоках течуть?
Чи ти справді, серденятко,
Коло мене плачеш тут?

1897

СТЕПОВА СІНОЖАТЬ

Что вниз по Дону...
Кольцов

Ой по Дону, по Дону,
По крутому бережку,
Там село повз село,
Мов квітками, процвіло.
Без границі й без кінця,
Від кінця та й до кінця

Зеленіе степ кругом
З предку-віку облогóм.
Ой ви, степи, ви, поля,
Втіхо, розкоше моя!
Ви широко розляглись,
Аж до моря подались.
Я не сам собою к вам
У гостину завітав:
Наготовив я припас —
Гостру кісоньку про вас.
По безкрайому степу
Здавна хочу погулять,
Силу свою молоду
Добрим людям показать.
Гей ти, косо, розгуляйсь!
Ти, рученько, розмахайсь!
Повінь, вітре буйненький,
На чистий вид, повненький!
А ти, траво, хвилюйся!
А ти, око, любуйся!
Золота моя коса,
Горда-пишная краса!

1897

ЛЕОНІД ГЛІБОВ

ПІСНЯ

Летить голуб понад полем,
Спочинку не має,
І долини, і діброви,
І луги минає.
Ні в садочку вишневому,
Ні в лісі густому
Не живеться, не сидиться
Йому молодому.
Сидить козак край дороги,
Коня попасає,
До голуба, до сизого,
Тихо промовляє:
— Ой куди ти, сизокрилий,
Куди поспішаєш,
Що й долини, і діброви,
І луги минаєш?
Хіба й тобі, мій голубе,
Не жалко нікого?

Хіба ніхто не кохає
Тебе молодого?..
Ой спустися, сизокрилий,
Оддиш ізо мною —
Полетимо в інше поле
Разом із тобою.
За горами, за ярами,
На іншому полі
Пошукаємо з тобою
Щасливої долі.
Ми знайдемо, мій голубе,
Зелені діброви,
І долини квітчастії,
І чорнії брови.
Ми знайдемо в темнім лузі
Червону калину,
І сизую голубоньку,
І гарну дівчину.
Сизокрила голубонька
Тебе приголубить,
А гарная дівчинонька
Козака полюбить.

1859

ЖУРБА

Стоїть гора високая,
Попід горою гай,
Зелений гай, густесенький,
Неначе справді рай.

Під гаєм в'ється річенька...
Як скло, вода блищить;
Долиною зеленою
Кудись вона біжить.

Край берега, у затишку,
Прив'язані човни;
А три верби схилилися,
Мов журяться вони,

Що пройде любе літечко,
Повіють холода,
Осиплеться їх листячко,
І понесе вода.

Журюся й я над річкою...
Біжить вона, шумить,
А в мене бідне серденько
І мліє, і болить.

Ой річечко, голубонько!
Як хвилечки твої —
Пробігли дні щасливії
І радощі мої...

До тебе, люба річенько,
Ще вернеться весна;
А молодість не вернеться,
Не вернеться вона!..

Стоїть гора висока,
Зелений гай шумить;
Пташки співають голосно,
І річечка блищить.

Як хороше, як весело
На білім світі жить!..
Чого ж у мене серденько
І мліє, і болить?

Болить воно та журиться,
Що вернеться весна,
А молодість... не вернеться,
Не вернеться вона!..

1859

ЗІРОНЬКА

Як тільки ясний день погасне,
І ніч покриє божий мир,
І наше лихо трохи засне,
І стихне людський поговір,—
Я йду до берега крутого
І довго там дивлюся я,
Як із-за лісу, з-за густого,
Зіходить зіронька моя.
Багато зірочок блискучих
Розсипано по небесах,
Неначе квіточок пахучих
Скрізь по долинах та лугах,—
Одна вона усіх ясніше,
І краще всіх, і ближче всіх;
Її й вітрець не поколише
У тихих небесах святих.
Горить, як свічечка у бога,

Не відає й не чує, як
Отут, край берега крутого,
Сумує іноді козак.
Була у мене, молодого,
Ще ясна зіронька одна,
Та вже од вітру, од лихого,
Погасла, ясная, вона...
При їй жилося веселіше,
І нічого було тужить,
Без неї стало і темніше,
І важче на сім світі жить...
Ой зіронько, моя ти любко!
Ще ж на світі зосталась ти:
Світи ж мені, моя голубко,
Серед мирської темноти!
Як тільки ясний день погасне,
І ніч покриє божий мир,
І наше лихо трохи засне,
І стихне людський поговір,—
Ти із-за лісу, з-за густого,
Зіходь на небо погулять:
Тебе край берега крутого
Щодня я буду виглядать,
На тебе, ясную, дивиться,
З тобою тихо розмовлять,
З тобою плакать і журиться,
Щасливу долю викликать...

1860

ДУМКА

Турбується наш невсипущий світ;
І день і ніч і йдуть і їдуть люди,
Нагадують про слово давніх літ:
Те бачили — побачимо, що буде.

Сказать би їм: було і поплило,
Коли і що там буде — не вгадаєм,
А те, що є і всюди поросло,
Ми бачимо щодня і добре знаєм.

Там гордий ліс на ввесь майдан
шумить,
А там черв'як билині корінь точить,
Там щастя декому добро сулить,
А там біда сльозами злидні мочить.

А там дукач гладкий смакує як!
Всього кладе повнісінькую ринку,
Ще й цуцику дає, щоб знав він смак,
А там бідняк гризе суху скоринку.

Там пан-гаман по сто рублів дає
Пройдисвіту, що речі медом маже,
А хто шепне про горенько своє,
Тому «біг дасть» ласкавенько він скаже.

І жаль мені, квилить душа моя,
Що бачать те і терплять люде;
Усе одно і всюди чую я:
Так і давно було, то так воно і буде.

1894

НАД ДНІПРОМ

Шумить Дніпро славний і досі шумить;
Всього надивився — і щастя, і горя;
З далекого краю біжить він, біжить
До рідного степу, до Чорного моря.

Була колись доля... Траплялось тоді
І слави чимало, багато і шкоди...
Минулось, забулось... По бистрій воді
Гуляють берлини, свистять пароходи.

Над берегом є там крутая гора,
На ній бовваніє самотня могила;
Усі її знають — старі й дітвора:
Земля Кобзаря там навіки покрила.

Співав колись щиро, і пісня його
Орлом бистрокрилим літала усюди;
На божому світі дізнавсь він всього,—
І слави, і ласки, і кривди Іуди...

Тече Дніпро славний, як голуб гуде;
Синіє туман у широкому полі;
Стоїть над горою хрест божий і жде
Апостола правди і доброї долі.

У СТЕПУ

Ол. Ам. Тищинському

Хоч доля привела у город суєтливий,
Добра і зла прикрашений вертеп,
Я все-таки люблю сіножаті і ниви,
Люблю широкий, тихий, рідний степ.

Там ясная зоря, як радість, привітала,
Літала на коні там молодість моя;
Про щастя, про любов надія там
шептала,—
І любо слухалось, і щиро вірив я.

Даль степова кругом, як море, там
синіла,
І здалеку бринів густий зелений гай;
Чи добрий чоловік, чи доля насадила —
То був наш тихий, невеличкий рай.

Була там пасіка, стояв курінь маленький,
І пасічник-дідок там віку доживав;
І дуже я любив його куток тихенький:
Там, оддихаючи, про все я забував.

І опівдні, і ввечері, бувало,
На таганку кипить маленький казанок,
І приязно мені, притовкуючи сало,
Про давню давнину розказував дідок.

Збиралася туди гулять молодіж наша;
До півночі в гаю пісні лунали, сміх;
Вечеряли гуртом — і дідусева каша
Була смачніша нам присмачок дорогих...

Та... не була, сказав хтось, двічі літа...
Прийшла біда — і час смутний настав:
Підкралася кишеня грошовита,
Хтось без жалю веселий гай зрубав,—

Понівечило все чиєсь життя ледаче!..
І дуже, дуже жаль тепер мені,
Душа болить... Тепер там ворон кряче
Та ятіл приліта довбать гнилії пні.

Де пасіка була — трава зазеленіла,
І не курить уже там любий таганок;
В густій траві сховалася могила,
В могилі тій забутий спить дідок.

Колись так було: ще ранньою весною
Злітались пташечки і солов'ї співать...
Осталася одна береза сиротою
Самотньої могили доглядать;

Схилилася вона, додолу віття гнуться;
У головах старенький хрест стоїть...
Настане ніч — з берези сльози ллються,
І вітрик по траві тихенько шелестить...

О, скільки є могил, де спить життя козаче!
Та де ж вони? Де їх тепер шукать?
Ніхто, ніхто над ними не заплаче:
І плакать нікому, і плакать не велять...

ЛЕБІДЬ, ЩУКА І РАК

У товаристві лад — усяк тому радіє,
Дурне безладдя лихо діє,
І діло, як на гріх,
Не діло — тільки сміх.

*

Колись-то Лебідь, Рак та Щука
Приставить хуру узялись.
От троє разом запряглись,
Смикнули — катма ходу...
Що за морока? Що робить?
А й невелика, бачся, штука,—
Так Лебідь рветься підлетіть,
Рак упирається, а Щука тягне в воду.
Хто винен з них, хто ні — судить не нам,
Та тільки хура й досі там.

1853

ЧИЖ ТА ГОЛУБ

Весною Чижик молоденький,
Такий співучий, проворненький,
В садочку все собі скакав,
Та якось у сильце й попав;
Сердега в клітці рветься, б'ється...
А Голуб бачить та сміється:

«А що? Попавсь — от тобі й на!
Вже, певно, голова дурна...
Не бійсь, мене б не піддурили,
Хоч як би не хитрили,
Бо я не Чижик! Ні... оце!»
Аж гульк — і сам піймавсь в сильце...

*

Ото на себе не надійся,
Чужому лихові не смійся!

1853

ОХРІМОВА СВИТА

Була в Охріма сіра Свита,
Так хороше пошита:
Іззаду вусики з червоного сукна,
На комірі мережечка така, що на,—
Хоч голові носити!
Дурний Охрім не вмів її глядіти,
Таскав, коли й не слід таскать.
Раз став він Свиту надягать,
Аж дивиться — рукава вже продрались.
От мій Охрім, щоб люди не сміялись,
Налагодивсь латать.
А де ж суконця взять?
Охрімові невдивовижу!
«Ми знайдемо! — він каже сам собі.—
Рукава трохи обчикрижу
Та й поможу журбі».
Зробив

І Свиту знов надів.
І хороше йому здається,
Хоч руки й голі до локіт.
Так он біда: куди він не поткнеться —
Усяк од реготу береться за живіт.
Розсердився Охрім, що з його так
глузують...
«Тривайте ж,— каже,— коли так,
Зроблю ж я осьде як...
Нехай, дурні, собі пустують:
У них, видно, жуки у голові...
А ми втнемо рукавця і нові,
Хіба мудрація велика!»
Охрім догадливий був парубійка!
Прехорошенько взяв
Підрізав поли він чимало,—
Якраз, щоб на рукава стало,—
Покраяв та й попришивав —
І знов рукава як рукава;
І ходить мій Охрім, неначе та проява,
Та й думає: «Ось я-то молодець,
Удався хоч куди хлопчина!»
Дурний, дурний: а на ньому Свитина,
Неначе той німецький каптанець!

*

Отак і з тим буває,
Хто чортзна-де добро своє діває,—
А там як кинеться — вертить і так,
і сяк,
Неначе горобець у клітці...
Дивись, згодя — гуляє неборак
В Охрімовій куценькій Свитці.

1853

ВОВК І ЯГНЯ

На світі вже давно ведеться,
Що нижчий перед вищим гнеться,
А більший меншого тусає та ще й б'є —
Затим, що сила є...
Примір не довго б показати,—
Та — цур йому!— нащо чіпать?..
А щоб кінці як-небудь поховать,
Я хочу байку розказати.
Улітку, саме серед дня,
Пустуючи, дурне Ягня
Само забилося до річки —
Напитися водички.

От чи пило, чи ні — глядить:
Аж суне Вовк — такий страшенний
Та здоровенний!

Та так прямісінько й біжить
До бідного Ягняти.
Ягняті нікуди тікати;
Стоїть, сердешне, та дрижить...

А вовк, неначе комісар, кричить
(Він, щоб присікаться, знайшов
причину):
«Нащо се ти, собачий сину,
Тут каламутиш берег мій
Та квапиш ніс поганий свій
У чистую осюю воду?
Та я тобі за сюю шкоду —
Ти знаєш — що зроблю?..
Як муху задавлю!»
«Ні, паночку,— Ягня йому мовляє,—

Водиці я не сколотив,
Бо ще й не пив;
А хоч би й пив, то шкоди в тім немає,
Бо я стою зовсім не там,
Де треба пити вам,
Та ще й вода од вас сюди збігає...»
«Так себто я брешу? — тут Вовк йому
гукнув.—
Чи бач! Ще і базікать стало...
Такого ще поганця не бувало!..
Здається, ти й позаторік тут був
Та капості мені робив?.. Тривай же!
Ти думаєш, що я забув?»
«Помилуйте!— йому Ягнятко каже.—
На світі я ще й году не прожив».
«Так брат твій був».—«Нема братів».
«Так, може, батько,
Коли не дядько...
Або ж хто-небудь з ваших був...
Хіба не знаю я, не чув,
Що ви усі мене б із'їли,
Якби вловили?
Собаки й вівчарі твої,
Усі ви — вороги мої:
Од вас мені життя немає...
Ще мало я терпів?»
«Так чим же я вам досадив?» —
Ягнятко, плачучи, питає.
«Цить, капосне! Либонь, не знає...
Ще й огризається, щеня!
Що ти за птиця?! Ти — Ягня!
Як сміло ти мене питати?
Вовк, може, їсти захотів!..
Не вам про теє, дурням, знати».

І — Вовк Ягнятко задавив...
Нащо йому про теє знати,
Що, може, плаче бідна мати
Та побивається, як рибонька об лід:
Він вовк, він пан... йому не слід...

1854

СОБАКА Й КІНЬ

Був на селі Квачан-собака,
Кудлатий та товстий,
Хвіст здоровенний, як ломака,
І сам такий страшний.
Раз, лежачи знічев'я на травиці,
У холодочку під кущем,
Він розбалакався з Конем
Про те про се, про всякії дурниці,
А далі річ на те звернув,
Що він у господарстві — сила,
Не те що Кінь або Кобила,—
Усяк се, може, чув.
«Що ж, Коню, ти? Попихач головатий...
Диковина тим возом торохтіть;
Велике діло борону тягати
Або снопи возить!
Он я: і череду у полі доглядаю,
Ввесь двір, кошару стережу,
До току побіжу —
Цілісінькую ніч не спочиваю!»
На річ таку Собаці Кінь сказав:
«Се, може, й правда, хто вас знає;

На світі всяк буває...
А я б тебе про от що попитав:
Коли б я не хотів у полі працювати,
Коли б я хліба не возив,
То що б стеріг тоді кудлатий
І що б він їв?»

ПЕРЕКОТИПОЛЕ

Котилося через поле
Перекотиполе —
Довідаться щастя й горя
Край Чорного моря.
Розходилися поляни,
Аж серденько в'яне:
Одні на сміх піднімають,
Другі дорікають.
«Тю-тю, дурний, розігнався!—
Будяк обізвався.—
Чого тебе вража сила
Отут розносила?»
А Півники-самохвали
І собі пристали,
Як горохом обсипають,
Сміються, гукають:
«А куди, джигуне милий,
Наш орле безкрилий,
Несе тебе дурна воля
Із нашого поля?»
Полин гіркий дорікає,
Сміху добавляє:

«Буде пити меди й вина
У вражого сина».
І Сон-трава не проспала,
Словечко сказала:
«Він з дурною головою
Не має покою».
Одна тільки не судила
Фіалочка мила,
Козаченька привітала,
В поход виряджала:
«Добудь слави, нагуляйся,
До мене вертайся,
Я сплету тобі віночок,
Поведу в таночок».
Мовчазливий Ковиль-свідок
Сказав напослідок:
«Ось покинь ти, пане-брате,
Стрибання прокляте!
Славні бубни за горами...
Живи ти між нами,
Бо незчуєшся, не вглянеш —
В болоті застрянеш,
А в болоті — з ким там жити?
Не зілля, не квіти,
Не червоная калина,
А погана тина».
Перекотиполе чує
І далі мандрує,
Ні на кого не вважає,
Усім відмовляє:
«Не хочу я тут сидіти,
Між вами марніти,
Не такую треба долю
Перекотиполю.

Поборюся з дужим морем,
Позмагаюсь з горем
І покочу скрізь по полю
Веселую долю».
Прикотилась сміла воля
До чужого поля:
Кругом море розляглося
І з небом злилося...
Де на світі тая сила,
Щоб змагаться сміла?
«Що ж то буде?»— Страх озвався
І в лози сховався.
Не так снилось, не так ждалось,
Як на лихо склалось:
Розсердилось горде море,
Накинулось горе,
Одно хвилі-гори котить,
Об берег колотить,
Друге шкодить, зневажає
І жалю не знає.
Море кинуло в долину,
Мов тую пір'їну,
Горе вітром ізсушило,
Піском придавило.
Підманила, обманила
Надієчка мила,
Посміялась чужа доля
З Перекотиполя.
Лежить воно, гірко плаче,
Чорний ворон кряче:
«Рятуй своє, рідна доле,
Перекотиполе!»

Козаченьки молодії,
Орли золотії!
До вас байку докотила
Порадонька мила,
Щоб і ви не забували,
Як діди казали:
Не жалкуй на тую долю,
А на дурну волю!

1893

ГРОМАДА

Одважився Вовк у Лева попросити,
Щоб старшиною до овець
Наставили його служити...
Лукавий молодець!
Попереду він кинувсь до Лисиці,
Щоб тая нищечком у Львиці
Поворожила про його.
Лисичка здатна до сього:
Крутнула хвостиком — і помоглося,—
Все до ладу й прийшлося.
Став думать Лев, що, може б, і не слід,
Бо препоганий вовчий рід,—
Та треба ж іноді і жінці догодити...
Тут як би владить так,
Щоб який-небудь неборак
Не здумав шелесту зробити:

Скрутив, мов, як хотів...
І Лев звелів
Кликнуть громаду на пораду.
Ну, чи громаду, то й громаду...
Зійшлись... Ніхто нічого не сказав...
І Вовчик старшиною став.
А Вівці ж що? Хіба ж вони поснули,
На раді стоячи? Про їх же діло йшло?..
От те ж то й лишенько! Овечок не було,
Бо не покликали — забули...
А слід побуть їм там!

*

Панове-громадяни!
Ся байка вам
В пригоді, може, стане...

1872

ВЕСНЯНКА

«Весна прийшла!
Тепло знайшла!»—
Кричать дівчатка й хлопчики.
«Цвірінь! Цвірінь!
Журбу покинь!»—
Клопочуться горобчики.

Приліз дідок,
Зліз на горбок,
У хаті буть не хочеться.

Тепляк дихнув,
Крилом махнув,
По бороді лискочеться.

Все ожило,
Все розцвіло,
І рій дітей привітненьких
На той горбок
Несе вінок
З фіалочок блакитненьких.

Бринить дідок,
Як той мачок,
Крапчастий і повнесенький;
Кричать, гудуть,
Далеко чуть
Таночок голоснесенький:

«Весну шануй,
Не спи, воркуй,
Наш голуб зозулястенький!
Не в'янь, рости,
Красуйся ти,
Королику квітчастенький!»

«Цвірінь! Цвірінь!
Журбу покинь!» —
Підспівують горобчики,
І я зрадів,
Помолодів,
Як ті дівчата й хлопчики.

1891

* *
*

По полю ходе, носом оре
І розкидає по сліду
Одним шанобу, другим горе,
Тому привіт, тому біду.
Він оре скрізь: і на чужині,
І в нашій рідній стороні;
Колись і у моїй долині
Він дещо виорав мені.

*

Хто ж носом оре — чи вгадали?
Під жартом сховано добро;
Скажу, щоб довго не шукали:
Письменства нашого п е р о.

1892

* *
*

Бачить — не бачить,
Чути — не чує,
Мовчки говорить,
Дуже мудрує.
Часом захоче —
Правди навчає;
Іноді бреше,
Всіх звеселяє.

Люба розмова,—
Будемо, діти,
З нею довіку
Жити-дружити.

*

Хто ж то такая
В світі щаслива,
Мудра, правдива
І жартівлива?
Як не вгадали,
Стану в пригоді:
Річ коротенька —
К н и ж к а та й годі.

1892

ПЕТРО КУЗЬМЕНКО

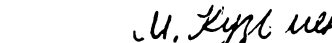

ПОГАНЕ ПОЛЕ

ЛЕГЕНДА

1

Тихо із-за хмари місяць випливає,
Байраки, долини, степи оглядає.
На степу долина; в широкій долині
І сумно, і страшно, як у домовині...
Аж ось заквилили вовки-сіроманці,
Крикнув чорний ворон тричі у байраці,
Прошуміла хвиля-вихор по долині,
І знову все тихо, наче в домовині.
Світить із-за хмари місяць білолиций,
Ходить по долині страшна молодиця,
На руках кістлявих дві дитини носить,
То сумно співає, то тяжко голосить.
«Широкая долинонька —
Поганеє поле,
Ніхто тебе через мене
Не сіє, не оре.
Широкая долинонька!

Ти б зазеленіла,
Якби не ми та не наша
Проклята могила!
Прокляли нас добрі люди,
Що я полюбила,
Що вас на світ, сини мої,
Гріхом породила...
Широкая долинонька,
Поганеє поле!
Сини мої, квіти мої, —
Така наша доля!..»
Ходить по долині, рве, шукає квіток,
Плете два віночки для чорнявих діток;
На темну долину, на степ поглядає,
То тяжко голосить, то сумно співає.
Аж ось заквилили вовки-сіроманці,
Крикнув чорний ворон тричі у байраці,
Прошуміла хвиля-вихор по долині —
І знову все тихо, наче в домовині.

2

«Ти пожив на світі, знаєш Україну...
Розкажи, дідусю, про тую долину,
Де ніхто не сіє, де ніхто не оре,
Що зветься між нами «Поганеє поле»?
Одному, буває, лучиться інколи
Вночі проїздити Поганеє поле —
Нашорошать уха тороплені коні;
І сумно, і страшно, аж серце холоне,
Видно, там, дідусю, що-небудь негоже?»
«Бодай не казати, любий мій небоже!..
Давня давнина то: як чорнії хмари,
Колись по Вкраїні ходили татари —

Сліз гірких та крові була то година,
Її не забуде довго Україна...
Од краю до краю татарва ходила,
Пила кров людськую та села палила,
А потім й осілись, постали шатрами
Та в чужій господі й зажили панами;
І на тій долині, в берегах зелених
Хмарою стояли шатри нехрещених.
У селі в ту пору, на лиху годину,
Жив козак багатий, мав одну дитину.
Краще Васютівни козаки не знали, —
Як зіронька в небі — Марусею звали,
Знали батько й мати татарву погану,
Берегли, як око, дитину кохану,
Та, видно, судилось молодій людині
Сорому додати нашій Україні...
Вона татарюгу крадькома кохала
Та чорнявих хлопців двох собі й
придбала.
З кривавого хмелю татари дрімали,
А в прадідів наших крила виростали;
І виросли крила: піднялись орлята,
Збудили по-свійськи гірявого ката.
«Бери, кату, плату за кров, за пожари!»
Довго не забудуть розплати й татари!
Минулась недоля, прийшла божа кара:
Як чорная галич, згинули татари.
Знов зазеленіли степи та долини,
Благодать та радість знов на Україні.
От раз у неділю зібралася рада,
Про грішну Марусю міркує громада;
За сором Вкраїни, за батькові сльози
Присуджує рада розправу небозі.
Страшно присудила: щоб батько та мати

На степу широкім, в зеленій долині,
Де бенкетували кати України,
Збудували доні глибокую хату...
«А буде готове,—кажуть,—новосілля—
Ми прийдемо грати Марусі весілля».
Три нічки сердешні тяжко працювали —
Глибокую хату доні будували,
Глибокую хату, сирую могилу...
Настала четверта, осіння, туманна,—
Жде гостей на бенкет мати безталанна...
«Надінь,— каже,— доню, сорочечку білу
Та вберися гарно, годі сумувати...
Будуть цю ніч гості до нашої хати!..»
Надворі вже північ, нічого не чути,—
Аж ось ідуть гості в хату до Васюти;
Зібралися мовчки, без мови посіли,
Хазяїн і гості наче поніміли...
Ось виходить батько, став посеред хати:
«Не вміла, Марусю, честі шанувати,
Не хотіла слухать ні батька, ні матір,—
Молись же востанне в моїй хаті богу...
Бери своїх діток, — рушимо в дорогу!»
Тяжкого громада суду не змінила;
Привели Марусю і в новій оселі
Із дітьми навіки спати положили
В глибоку могилу, на сирій постелі...
Де тая могила — і сліду немає;
Люди вже й забули б давно про
Марусю,
Та грішную душу земля не приймає;
Так вона, небоже...» — «Що таке,
дідусю?»—
«Ні, цього не знаю... не можу, не силуй...
Господи помилуй, господи помилуй!..»

ТРИ ДОРОГИ

В чистім полі на роздоллі
Вітер завиває;
Сидить козак на розпутті
Та думку гадає.
Три дороги простяглися
У широкім полі;
А в козака думка така:
Йти шукати долі.
Три дороги... котру вибрать?
Де щастя, де горе?
Козак в полі, як той човник
Без весельця в морі.
Доле, доле, якби то знать,
Де тебе шукати!
Світ широкий, люди мовчать;
А шляхів багато!
В чистім полі на роздоллі
Буйний вітер віє;
У долині за байраком
Вороння чорніє.
Лежить козак у долині,
Одпочив, не плаче...
А вороння клює, щипле
Личенько козаче.

* *
*

Ой вийду, я вийду,
Погляну на воду,
На річку биструю
Та на свою вроду.
Річенька бистренька,
Водиченька мутна,
Доля ж моя, доля
Невесела, смутна.
Мене батько-мати
За нелюба оддали;
Літа молодії,
Не цвівши, зав'яли.
Літа ж мої любі,
Літа молоденькі —
Нема у вас щастя,
Будьте коротенькі!
Ой пущу зелений
Віночок на воду;
Пливи, мій віночку,
Та до мого роду.
Може, вийде мати
Вранці води брати,
Тоді, мій віночку,
Приплинь к бережочку,
Нехай нені скажуть
Зів'ялії віти,
Як з нелюбим важко
На чужині жити.

ЖУРБА

Ой саду мій, саду,
Зелений та пишний,
Хто твої кохає
Черешні та вишні?
Рóси тебе миють,
Дощі поливають,
Пташки твої віти
Піснями кохають;
А мені, садочку,
Ні дощі, ні рóси,
Ні люди, ні пташки
Щастя не приносять.
Погляну на тебе,
На твій ряст пахучий,
Та скорій до хати
Да й плачу ідучи...
Ти знаєш, садочку,
Ти знаєш, мій брате,
Була доля-щастя,
Вмів і я співати...
Зійде місяченько,
Було, серед неба,
Козак та дівчина
Приходять до тебе;
Під вишнею сядуть —
Вона їх прикриє —
Сидять та воркують —
Аж серденько мліє.
А в тебе з-за рясту,
Місяць поглядає,
Та любо та гарно

Соловей співає...
Минулось, садочку,
Друже мій єдиний!
Козак нудить світом.
Дівчина в могилі...

1860

ДО ВІРНОЇ ДІВЧИНИ

Як стане на серці в мене часом тьмяно,
Або очі здуру заплачуть гіркими,
Я тебе згадаю — мені легше стане.
Ніхто в мого серця тебе не одніме!..
Нехай злая доля як хоче глузує,
Аби не погасла зіронька моя.
Кого так полюблять, той горя не чує, —
Як ти мене любиш, голубко моя!
Чи є, чи немає копійки в кармані,
Чи пан, чи не пан я, —ти не розбираєш;
Чи в латаній свиті, чи в гарнім жупані, —
Тобі мало діла, ти вірно кохаєш.

1859

ДАРМА

Глузують з мене лихі люди,
Кленýть ні за що, лають, судять.
Щемить серденько, — та дармá!
Нехай кленуть, нехай і судять;
Хто щиро на віку полюбить,
Томý на світі все — дарма!

Що є в душі, чого нема —
Їм не одняти і не дати;
Їм любо з мене кепкувати,
А я собі — дармá, дарма!

1859

КОХАННЯ

— Серденько, бабусю! Чи правда, що
кажуть,
Буцім полюбити треба на віку?..
Та не тоді, кажуть, як руки вже
зв'яжуть...
Не знаю, де чула я мову таку,
Тільки знаю—чула сю мову давненько.

— Перехрестись, серце! Нехай бог
боронить,
Щоб ти полюбила кого до вінця!
Та любов до лиха та до сліз доводить,
Та ще й до другого гіршого кінця...

Щоб його й не чути тобі, молоденькій!
— Чудні твої речі, бабусю рідненька!
Нащо й вік дівочий, коли не любить?..
А якщо полюбить гаряче серденько,
Дай раду, бабусю, що тоді робить...
Хіба від кохання є зілля на світі?..

ПІДБИТИЙ ЖУРАВЕЛЬ

Добою осінньою по степу безлюдному,
Опустивши крила, журавель блука;
Один собі ходить, гірко йому, бідному.
Погляне на небо, часом загука,
Та ніхто не чує! По степу широкому
Ходять хмари чорні та вітри гудуть.
Ні в полі широкому, ні в небі високому
Нікого не видно, нікого не чуть!
Минулося літечко —добою осінньою
У степу широкому, як у домовині:
Люди одробилися, а птахи веселії
Шукать полетіли теплої країни.
Усі полетіли далеко-далеко;
Тільки він зостався, — бо крила підбиті!
Зостався сиротою; сумує сердега —
Тяжко на чужині підбитому жити!
Згадає давнішнє: були в нього крила,
Піднявся б до неба, якби захотів,
Та сів на болоті, де нечиста сила
Стрільця посадила, що крила підбив.
Підбив ворог крила, а серце живеє...

Ой плаче він, плаче, жалібно голосить,
А вітер буйнесенький по степу широкому
Його дрібні сльози, як пісок, розносить...
Подивиться в поле, погляне угору,
А там товариство часом проліта:
Заляпає крилами, та не несуть крила...
Заплаче він гірко, як та сирота!
Поплаче, поплаче, — а не кляне долі:
Його сльози вітри до бога несуть,
Не вмре сиротою на чужому полі,
Дасть бог милосердний—крила одростуть,
Хоч не полетить він, як колись літалось,
Високо за хмарами, бо не стане сили,
Зате вже не сяде вдруге на болоті,
Щоб стрільці лукаві лиха не зробили!
Полетить далеко — за гори, за море,
По білому світі знов він загуляє,
І там, де тепленько красне сонце гріє,
Забуде він лишенько і тяжкеє горе.

Серпень, 1859,
с. Понорниці

ВАСИЛЬ КУЛИК

НА СМЕРТЬ ШЕВЧЕНКА

Поховали... тихесенько
Україна плаче...
Поховали дух великий
І серце гаряче;
Поховала наша мати
Найкращого сина, —
«Вічну пам'ять» заспівала
Уся Україна.
Ні, не всього поховали
Тебе на чужині, —
Твоє слово животворне
Живе на Вкраїні;
Твоя дума, твоя пісня
Повік не загине,
Поки буде рости-жити
Козацька дитина;
Твоє слово ізмалечку
Повитвердять діти:
Будеш з ними зеленіти,
Український квіте...

Теє жито, що посіяв,
Зійде — жати будем.
Розбудив єси нас, батьку...
Тебе не розбудим!

НЕТЯГА

Без свити і босий, і хліба нема,
І люди те бачать, та кажуть — дарма!
Збірщики послідню корову цінують,
Хатина без верха — сусіди глузують,
У хижу заглянеш — у засіках пусто,
І заросла нива свиріпою густо.
І сам я дивуюсь, що звівся нінащо, —
А змолоду був же і я не ледащо!..
Колись і для мене іграли музики,
Топтали дівчата не раз черевики;
Не раз чорнобриві сльози утирали,
Як мене в дорогу сестри споряджали.
Колись поважали і мене сусіди,
Як справляв бенкети, родини й обіди;
Колись і од мене ішли паровиці,
Степом розлягалось: «Ой не ходи,
Грицю...»
І мені колись-то догоджала доля,
Та все пішло марно... Його свята воля!
Ой кину я лихом об землю сирую,
Пом'яну на цей раз доленьку лихую,
Потягну степами, а косу на плечі, —
Прощай, родинонько й веселії речі!
Гей, браття-нетяги, ударимо в коси —
За нами-панами ніхто не голосе!

* *
*

Козаче-чумаче!
Йдеш у дорогу —
Послухай же, сину,
Діда старого:
Покіль ще живий я,
Покіль помирать, —
Про родичів дещо
Хотів розпитать.
Як з сіллю ітимеш
На той Берислав,
З Хортиці-сестриці
Щоб звістку прислав.
Як станеш близенько
Сухого Ярка,
Пом'яни там душу
Дідуся Сірка.
Як «соб» повертати
Через Чортомлик,
Прислухайсь, чи чути
Там братчиків крик?
Як будеш минати
Самарську палатку,
Привітай од мене
Стареньку панянку.
Спитай, як доїдеш,
У батька Дніпра,
Чого ваша мова
І слава вмира?
Чи то ж стара мати
Замовкла навік,
Чи то ж народила

Німих та калік?
Чи то ж відцурались
Од неї сини,
Чи то ж насміялись
Над нею вони?

ВЕСНА НА ХУТОРІ

Потепліло; сонце сяє,
Травка зеленіє;
Жайворонок вже співає;
Нагідки й шавлія,
Чорнобривці і канупер
Сходять — божі квіти, —
І гріються проти сонця
Босенькії діти,
І бабуся до унуків
Старенька сміється;
Над малими ластівочка
Навкруги в'ється;
За городом, на царині,
Плигають ягнята,
Понад річкою жовтіють
Малі гусенята;
Між вербами синесенька
Пливе Ворскла-річка;
Ось, на липині, й гніздечко
Мостить божа птичка;
Гудуть пчоли у садочку,
Чути пісню з поля...
Так здається, що й щаслива
Хлібороба доля;

Так здається! подивишся —
Як в божому раю,
Так-то весело і гарно
У нашому краю!
Ой коли б не тая думка
Серце розривала,
Ой коли б же отих пісень
Мати не співала, —
Отих пісень тяжких-тяжких,
Що аж серце в'яне, —
Тоді, може б, я й повірив,
Що правда настане;
Ой коли б до тебе в хату,
Мій добрий сусідо,
Не ходила біда люта
Та не гнула діда,
Не сушила молодиці,
Діток не губила, —
Тоді б, може, милий краю,
Душа не боліла.

1862

ЗАГУБЛЕНІ ДУШІ

БАЛАДА

«Чи ти ж мене вірно любиш,
Козаче чорнявий?
Чи, жартуючи зо мною,
Тільки вводиш в славу?»
— Не жартую, моє серце,
Буду вік кохати,

Нехай тільки оддасть тебе
Та за мене мати.
«Чи я ж тобі не казала,
Козаче-серденько,
Що за тебе оддасть мене
Старенькая ненька?
Хіба ж тая циганочка,
Дивлячись в долоню,
Не казала, що я в нені
Щасливая доня?
Дались мені таки взнаки
Тії вечорниці!
Не віддасть мене за тебе,
Піду у черниці».
Зорі сяють серед гаю,
Дівчата співають,
А дівчину парубчина
Давно виглядає.
Не виглядай, бо не вийде:
Мати не пустила,
За сусіда багатого
Її заручила.
«Мамо, мамо, що ти робиш?
Чи мені з ним братись?
Хоч худоби в його сила,
Чи йому ж кохатись?
Бодай же тій циганочці
Долі не діждати,
Коли мені не схотіла
Правдоньки сказати!
Буду клясти-споминати
Тії вечорниці...
Мамо, змилуйсь наді мною —
Оддай у черниці!»

Не оддала... біле личко
Од сліз помарніє...
А сусідки-воріженьки
Кажуть: багатіє!
«Не діждете, воріженьки!
Хай нас бог прощає...»
Як згубили свої душі,
Тільки місяць знає.
Понад шляхом, біля гаю
В одну домовину
Положили, заховали
Козака й дівчину.
Кожну весну, як дівчата
Веснянки співають,
Про кохання тої пари
Сумно споминають.
Кожну весну на могилі
Тяжко мати плаче,
Над старою головою
Тільки ворон кряче.

* *
*

В мене серце до любови
Біле личко, чорні брови;
Що робила — мати знала:
В скринях скарбу принадбала,
І вишневий є садочок,
З шістю крилами млиночок,
Хата біла, гай у полі, —
Не жалкую я на долю.
Вмію голосно співати,
Тугу в серці розганяти...

Мов ті зорі, очі сяють.
Коло мене хлопці грають,
Та нема, нема нікого
Над козака молодого:
Він на скарби не вважає,
Він за те мене кохає,
Що у мене чорні брови,
В мене серце до любови.

ІВАН ЯЧМІНЬ

(Із Р. Бернса)

Колись, давно вже, три царі
Укупі царювали, —
Розлютувалися за щось
І грізно приказали:

— Най згине той Іван Ячмінь!
Беріть, ціпами бийте,
Калічте, нівечіть, давіть,
На смерть його забийте!

Взяли Івана Ячменя,
Ціпами добре били,
І камнем терли, і пекли,
І кров з його давили.

І у барила, у кадки
Червону кров точили:
— Помер, помер Іван Ячмінь! —
Всі люди говорили.

І кров його пили з склянок —
Хто звечора, хто зрана
Помер, помер Іван Ячмінь,
Та більше вже не встане!

Поліз Іван Ячмінь уверх,
У голові бушує,
І мозком крутить, й веселить,
І язиком панує.

Злякались три царі й кричать:
— Народ щось галасує,
Воскрес, воскрес Іван Ячмінь,
І наш народ бунтує!

А божий люд все п'є, та п'є,
Та весело гуляє:
— Нехай живе Іван Ячмінь
І нас розвеселяє!

СТЕПАН РУДАНСЬКИЙ

ГЕЙ, БИКИ!

Та гей, бики! Чого ж ви стали?
Чи поле страшно заросло?
Чи лемеша іржа поїла?
Чи затупилось чересло?
Вперед, бики! Бадилля зсохло,
Самі валяться будяки,
А чересло, леміш новії...
Чого ж ви стали? Гей, бики!
Та гей, бики! Ломіть бадилля,
Ломіть його, валіть на прах;
Нехай не буде того зілля
На ваших батьківських полях!
А чересло моє із-зліва,
Леміш із правої руки
Зітнуть і корінь того зілля, —
Чого ж ви стали? Гей, бики!
Та гей, бики! Зоремо поле,
Посіем яреє зерно,
А спаде дощик, незабаром
В землі пробудиться воно,

Пробудиться і на світ гляне,
І, як дівочії вінки,
Зазеленіють наші ниви, —
Чого ж ви стали? Гей, бики!
Та гей, бики! Зерно поспіє,
Обіллє золотом поля,
І потече ізнову медом
І молоком свята земля.
І все мине, що гірко було,
Настануть дивнії роки:
Чого ж ви стали, мої діти?
Пора настала! Гей, бики!

13. X 1859

* *
*

Повій, вітре, на Вкраїну,
Де покинув я дівчину,
Де покинув чорні очі...
Повій, вітре, з полуночі.
Між ярами там долина,
Там біленькая хатина;
В тій хатині голубонька,
Голубонька-дівчинонька...
Повій, вітре, до схід сонця,
До схід сонця, край віконця;
Край віконця постіль біла,
Постіль біла, дівча миле.
Повій, вітре, нишком-тишком
Над рум'яним, білим личком;

Над тим личком нахилися,
Чи спить мила — подивися.
Чи спить мила, не збудилась,
Згадай того, з ким любилась,
З ким любилась, і кохалась,
І кохати присягалась.
Як заб'ється їй серденько,
Як дівча зітхне тяженько,
Як заплачуть чорні очі,
Вертай, вітре, к полуночі!
А як мене позабула
І другого пригорнула,
То розвійся край долини,
Не вертайся з України...
Вітер віє, вітер віє,
Серце тужить, серце мліє,
Вітер віє, завіває,
З України не вертає.

24. VII 1856

ТИ НЕ МОЯ

Ти не моя, дівчино дорогая!
І не мені краса твоя:
Віщує думонька смутная,
Що ти, дівчино, не моя!

Ти не моя! За личко гарне
Справляє хтось колодія...[1]

[1] Справляти колодія — влаштовувати гулянку, щоб відкупитись від колодки, яку жінки чіпляли нежонатому чоловікові. (Народний звичай).

Мої ж літа проходять марне,
Бо ти, дівчино, не моя!..

Ти не моя! І брови чорні
Милує інший, а не я,
І інший хтось тебе пригорне,
А ти, дівчино, не моя!..

Ти не моя! Но що ж я маю?
Чим похвалюсь тобі і я?
Хіба лиш тим, що я кохаю;
Но ти, дівчино, не моя!..

Ти не моя, голубко сива!..
Щаслива доленька твоя;
Моя же доля нещасliва,
Бо ти, дівчино, не моя!..

СТУДЕНТ

В славнім місті Петербурзі,
Недалеко від Неви,
Із болота виглядає
Хата бідної вдови.

Стара хата зо вдовою
Разом вік свій віджила,
Почорніла, похилилась
І в болото увійшла.

Увійшла по самі вікна...
В ганку сходи до сіней;

В сінях набік похилились
Двоє скривлених дверей...

І направо — старій бабі
Смерть підписує патент,
А наліво — без копійки
Б'ється з нуждою студент.

Зима люта. Вітер свище;
Сніг по вікнах брязкотить;
Мороз душу обіймає,
Мороз тіло каменить.

А у хаті на постелі
У сурдуті і плащу
Сидить студент медицини
Другий місяць без борщу.

І живіт, як гріб, запався,
Облізає голова...
І остатня догоряє
Його свічка лойова.

І сидить він, поглядає
На похилену стіну:
Під стіною лежить череп, —
Нема й кришки тютюну.

І стіння кругом чорніє...
Тільки лазять павуки,
Тільки сумно виглядають
Із шкалубин прусаки...

12. I 1858

МОЯ СМЕРТЬ

Прийшла смерть моя,
Легке точиться...
Ти мори, маро,
Коли хочеться.
Я віддам землі
Всі кістки мої,
А на світ пущу
Лиш щілки [1] мої!
Не умруть вони:
Кожна щілочка
Полетить жива,
Як та пчілочка;
Полетить жива
І покотиться,
В сотні, тисячі
Переплодиться.
І я знов живий
Світ оглядую,
Смерті першої
Не пригадую.
Прийде друга смерть —
Світ зчорніється,
Земля вся в снігу
Забіліється.
І весь світ мара
Зморить голодом,
І щілки мої
Зціпить холодом.
Але холод той
Не уб'є життя.
Перейдуть віки,

[1] Рядки, вірші.

Ожиє дитя.
Перейдуть віки,
Світ завалиться,
Вогнем-стовогнем
Весь розпалиться.
І сніги тоді
Паром кинуться,
І щілки мої
Знов прокинуться.
І щілки мої
Знов прокинуться,
Найдуть землю знов,
Знову кинуться.
Найдуть землю знов,
Знову кинуться,
В сотні душ живих
Перекинуться.
І піде життя
Знов драбиною,
І я вигляну
Знов дитиною.
А ти ждеш, маро!
Легке точиться,
Ти не жди: мори,
Коли хочеться.
Місяць, рік піждеш —
Що уводити?
Трудно думи всі
Разом сплодити.
Трудно думи всі
Разом сплодити:
Чого ж ждеш, маро?
Що уводити?

17. VIII 1860

НАД КОЛИСКОЮ

Спи, дитя моє, ти життя моє!
Спи, дитя моє красне!
Поки сонечко не запалиться,
Поки місяць не згасне!..

А я, бідная, над колискою
Цілу ніч не дрімаю,
Про життя твоє нещасливеє
Тобі пісню співаю.

Спи, дитя моє, ти життя моє!
Тільки щастя і долі!
Будеш цілий вік, як той чорний віл,
У ярмі і в неволі.

Тільки губонька залепечеться,
Слаба ніженька стане,
Слаба рученька перехреститься,—
Твоє горе настане.

Не підеш з дітьми, не побавишся
На м'якенькім пісочку,
Не прийдеш у сад, не положишся,
Не заснеш в холодочку...

Не з дітьми підеш — панську череду
Поженеш ти на поле;
Не пісок м'який — стерня гострая
Босі ноги наколе...

І від сонечка не сховаєшся
За відорану скибу;

Зав'ялить тебе в полі сонечко,
Як ту в'ялую рибу...

І не раз сльоза із очей спаде
На запалені груди,—
І сльозу твою тільки бог один
З неба видіти буде!

Станеш хлопцем ти, станеш парубком,
Тобі все їдна доля:
Череда мине, найде панщина —
І все тая ж неволя.

І що божий день осавула йде:
Ти вставай до роботи!
Ти вставай, роби від неділеньки
До самої суботи...

І що божий день будеш досвіта
До роботи вставати;
Свою силоньку ні собі, ні мні,
А панам виробляти.

А там панові не вподобався,
Писарині якому,—
Ноги здибають,[1] руки сплутають
І звезуть до прийому.

Станеш голий ти у «присутствії»,
Як родила тя мати...
І зачнуть тебе пани з дохтором,
Мов коня, оглядати...

[1] Здибають — заб'ють у диби.

І забриють лоб, і до церкви враз,
Там присягу прикажуть;
У мундир вберуть, оружжя дадуть,
Світ навіки зав'яжуть.

Поженуть тебе в чужу сторону,
І зачнуть муштрувати,
І приказ дадуть — мову рідную
На чужую зламати...

І наломишся, і забудеш ти
Свою мову рідненьку,
Спом'янеш не раз не по-рідному
Свою рідную неньку...

А прийде війна — зложиш голову...
Де і хто поховає,
Не згадає мир, не спитається,
Хіба бог спам'ятає!..

Спи ж, дитя моє, ти життя моє!
Спи, дитя моє красне,
Поки світ стоїть, поки з місяцем
Враз і сонце не згасне!..

25. VIII 1857

ДО ДУБА

Нехай гнеться лоза,
Куди вітер пігне,
Не обходить вона
Ні тебе, ні мене.

Може, й важко їй,
Може, й спина болить,
Але буря її
З корінця не звалить;

На болоті росте,
І слабая сама —
Вона гнеться собі,
Бо в ній сили нема;

Вона гнеться собі,
І так вік прожиє,
І без слави, в багні,
Як трава, зігниє.

Як трава, осока
Зігниє у багні,—
І хіба лиш комар
Заспіває по ній...

Нехай гнеться лоза,
А ти, дубе, кріпись,
Ти рости та рости,
Не хились, не кривись;

Ти глибоко углиб
Твердий корінь пусти,
Гілля вгору розкинь,
Ти рости та рости!

І до пекла дістань,
І у пекло заглянь,
І до хмари дістань,
І на небо поглянь.

І весь світ обдивись,
І усе розпізнай;
І що доброго є,
Ти у себе впивай.

І у силі, в добрі,
Як скала, затвердій,
І, як бог світовий,
Насторожі ти стій;

І пташки світові
Защебечуть тобі,
І співак відпічне,
Заспіває тобі...

А як буря лиха
Тебе з місця зіб'є
Або хмара-гора
Тебе громом уб'є —

Світ почує ту смерть,
І повітря здрижить,
І ліси загудуть,
І земля задвижить,

І пташки пролетять,
Спогадають тебе,
І співак перейде,
Не забуде тебе!

16. X 1859

П'ЯНИЦЯ

Не кидай мене,
Моя чарочко!
Не жени мене
Ти, шинкарочко!
Не жени мене,
Дай упитися,
В тебе, бридкую,
Улюбитися!
Не без жінки я,
Не без хати я,
Все у мене є,
Розпроклятая!
Хліба досита,
Пара воликів,
Синів четверо,
Як соколиків.
Моя хатонька —
Срібна чашечка,
Моя жіночка —
Мила пташечка;
Та тяжкі мої
Болі больнії,
Бо не маю я
Волі вольної.

Запряжу воли —
Потом миюся,—
Розпряжу воли —
Набік хилюся;
Повалюсь на бік,
Не здрімаюся,
Знов на панщину
Підіймаюся!..
Відроблю чуже:
«Жінко-душечко!
Приголуб мене,
Щебетушечко!»
А вона у плач,
Розголоситься,
На своє жене,
Бо й то проситься!
І змордуєшся,
Закропляєшся;
А вона у плач:
«Запиваєшся!»
Ой, я п'ю тепер,
Моя любая,
Не кидай мене,
Чарко грубая!
Не кидай мене,
Моя чарочко,
Не жени мене,
Ти, шинкарочко!
Не жени мене,
Дай упитися,
В тебе, бридкую,
Улюбитися!

16. VIII 1860

НАУКА

Дочекався я
Свого святонька,
Виряджала в світ
Мене матінка.
Виряджала в світ
Мати рідная
І промовила
Мені, бідная:
«Нехай, сину мій,
Ми працюємо,
Нехай цілий вік
Ми горюємо;
Нехай сохну я,
Тато горбиться,
Ти на світ поглянь,
Що там робиться,—
Та не всі ж, як ми,
В землі риються,—
Може, є такі,
Що і миються;
Та не всі ж, як ми,
Димом куряться,—
Може, є такі,
Що й не журяться.
Коли найдеш їх,
Милий синочку,
Ти склони себе,
Як билиночку,
Ти склони себе,
Як билиночку,
Простели себе,
Як рядниночку.

Спина з похилу
Не іскорчиться,
Чоло з пороху
Не ізморщиться.
Спина з похилу
Не іскривиться,—
Зато ступить пан
Та й подивиться;
Зато ступить пан
На покірного
І прийме тебе,
Як добірного.
І в годиночку —
На драбиночку.
І підеш тоді,
Милий синочку,
І з панами сам
Порівняєшся,
В сріблі-золоті
Закупаєшся;
В сріблі-золоті
Закупаєшся,
З полем батьківським
Розпрощаєшся!»
Але сталося
Друге святонько:
Виряджав у світ
Мене батенько.
Виряджав мене,
Путь показував,
Говорив мені
І приказував:
«Видиш, сину мій,
Як працюємо,

Видиш, сину мій,
Як горюємо.
Кожний на світі
На то родиться...
Не дивись на світ,
Що там робиться!
Ти на пчіл поглянь:
Є робучії,
Але й трутні є
Неминучії.
Так і на світі:
Їдні риються,
Другі потом їх
Тільки миються.
Будь ти проклятий,
Милий синочку,
Як пігнеш таким
Свою спиночку;
Як простелешся
На рядниночку.
І чоло тобі
Нехай зморщиться,
І хребет тобі
Нехай скорчиться!
Ти тікай від них,
Як від гадини,
Ти не жди від них
Перекладини;
Ти не жди від них
Перекладини,
Ти у світ іди
На оглядини.
Ти у світ іди,
Милий синочку.

Ти усе спізнай —
І билиночку.
Тоді з світом ти
Порівняєшся,
В добрі-розумі
Закупаєшся,
З полем батьківським
Привітаєшся!»

16. VIII 1860

ЗАСІДАТЕЛЬ

Гнався постом засідатель
На чиюсь біду;
Серед ставу заломився
На тонкім льоду.

Б'ються соцькі і розсильні,
Б'ються рибаки:
Водять шнури край пролому,
Ості і гаки...

Але йде жидок убогий,
Пейсами потряс;
«Гирсти! Гирсти? — став
питати,—
Що таке у вас?..»

«Засідатель утопився,
Господи прости!..
Ходи, жидку, хоч поможеш
Шнура завести».

«Гирсти?.. нащо шукати
Людської біди?
Лиш карбованця наставте —
Вийде сам з води!»

13. X 1857

ДОБРЕ ТОРГУВАЛОСЬ

Чи в Києві, чи в Полтаві,
Чи в самій столиці
Ходив чумак з мазницею
Помежи крамниці.

І в крамницях, куди глянеш —
Сріблом-злотом сяє,—
А йому-то і байдуже:
Він дьогтю питає!

Реготять купці дурні;
А він тільки сплюне
Та й до другої крамниці,
Багатшої, суне.

В найбагатшій крамниці
Два купці сиділо,
І туди чумак заходить
З мазницею сміло:

«Добридень вам, добрі люди!»
Та й зачав питати,

Чи нема у них принаймні
Дьогтю де продати.

«Нєту, нєту!— купці кажуть
Та й, шельми, сміються: —
Здєсь не дьоготь, только дурні
Одні продаються!»

А чумак їм: «То нівроку ж,
Добре торгувалось,
Щойно два вас таких гарних
На продаж осталось».

29. X 1857

ПОЧОМУ ДУРНІ?

«Де ти був-єсь, пробував-єсь?
Розкажи, Іване!»
«Та де вже я не бував-єм!
Всюди був-єм, пане!

Був в Адесі і Бендерах,
В Ровнах і Полтаві,
Ходив в Київ разів кілька,
Бував і в Варшаві».

«А почому ж там, Іване,
Дурні продаються?»
«Та то, пане, як до дурня:
Які попадуться!

Дурень пан — заплатять
більше,
Бо честь таки знають,
А як мужик, то звичайне:
Без ціни спускають...»

29. X 1857

ПАН І ІВАН В ДОРОЗІ

Ізійшлися пан з Іваном,
По світі мандрують,
Разом їдять, розмовляють,
Разом і ночують.
На кожному через плечі
Висить по торбині;
Лиш пан таки у чемерці,
Іван у свитині.
Ідуть вони дорогою,
Стали ночувати,
Аж пан собі задумує
Хлопа ошукати...
Та й говорить до Івана:
«Знаєш що, Іване?
Годилося б попоїсти!..»
«То що ж? Їжмо, пане!..»
«Але знаєш що, Іване?
Починаймо з твої!
Як твоя буде порожня,
То тоді до мої!»
«Добре, пане!» — Іван каже,
Зняв свою торбину,

На травиці зелененькій
Простелив свитину.
Попоїли таки добре,
Комара здушили...
Рано встали, до снідання
Торбину кінчили.
Прийшов вечір. Знов у полі
Стали ночувати.
Вже панові свою торбу
Треба починати.
Але пан собі ні слова,
На землі лягає,
Кладе торбу під голови,
Хлопа замовляє...
«А що б ти робив, Іване,—
Пан зачав питати,—
Якби тобі довелося
Таке поле мати?..»
«А що ж, пане, я орав би,
Хлібом засівав би,
Та ходив би до Одесу,
Сіль і гроші мав би...»
«А що я — не так зробив би,
Пан почав казати,—
Я казав би на цім полі
Місто збудувати...
Там би в мене стояв палац,
Там підряд крамниці,
Там перекупки з булками,
А тут дві різниці...
Отоді приходь, Іване,
В мене балювати!..»
«Ет, спасибі,— Іван каже,—
Лучче будем спати!..»

Незабаром коло пана
Став Іван хропіти,
Незабаром коло нього
Став і пан сопіти...
Тільки що пан заснув добре,
Іван підійнявся
Та до панської торбини
І сам присотався...
То і курку, і печеню,
І кавалок кишки,
Все, що було у торбині,
Стеребив до кришки.
Пробудився пан раненько:
Пропаща година!
Хоче їсти сіромаха,
Та пуста торбина...
Розбуджує він Івана,
Та його й питає.
А Іван стиснув плечима
Та й відповідає:
«А що ж, пане, таж ви вчора
Місто будували:
Тут стояли дві різниці,
Там булки стояли!..
А по місті, звісне діло,
Собаки ходили!
То вони ж то вашу торбу,
Певне, стеребили!»
Посвистав пан по торбині,
Нічого діяти!..
«Вставай,— каже,—вже, Іване!
Підем мандрувати».
Пішли вони, ідуть степом,
Тяженько зморились...

Аж насилу перед вечір
До села прибились.
Ідуть вони в коловорот,
Аж блукає гуска,
Іван гуску — та в торбину:
Є вже і закуска...
Повернули в пусту хату,
Гуску спорядили...
Спорядили, як годиться,
У піч посадили...
Але пан гадає знову
Хлопа ошукати
Та й говорить: «Що ж, Іване!
Ми лягаймо спати!
Та кому із нас приснится
Кращая закуска,
То вже ціла тому завтра
Достанеться гуска!..»
«Та як спати, то і спати,
Нічого діяти!»
Постелив Іван свитину
Та й лягає спати...
Серед ночі захропів пан;
Іван пробудився,
Із'їв собі цілу гуску
Та й знов положився.
Рано будить пан Івана
Та давай казати,
Як-то бог його до себе
Просив балювати,
Та якії там потрави
Йому подавали,
Та як його всі святії
Їсти припрошали...

«Ані слова! — Іван каже,—
Ваша правда, пане!
Я сам бачив, як ви їли
Якісь марципани...
Та дивлюсь, що не голодні,
Маєте закуску,
Та й сів собі коло печі,
Та й стеребив гуску!..»
«Чи то ж правда? — пан питає,—
Всю із'їв, Іване?»
«Та аби я так здоров був,
Як всю із'їв, пане!»
Димом здимів пан голодний,
А Іван озвався:
«Хтів когось пан ошукати,
Та й сам ошукався!..»

16. IV 1858

ПІП НА ПУЩІ

Начитався піп удовий,
Як святії жили,
Як то вони по пустинях
Господа молили...
Та й задумав і сам, грішний,
З світом попрощатись,
Зайти собі межи пущі
Та й собі спасатись.
І зібрав усю громаду,
З нею розпростився,

Взяв з собою молитовник,
В пущу віддалився.
Але де йому до пущі!
Привик до ковбаски,
До чарочки горілочки,
До борщу, до кашки...
Привик собі, як часами,
Та й дечого вжити...
То де йому серед пущі
Корінцями жити!
Пробув в пущі одні сутки;
Ба, щось не прядеться...
Пробув другі піп удовий —
Ба, вже й нитка рветься...
Взяв добродій молитовник,
Назад повертає.
«А що ж то ви не на пущі?» —
Громада питає.
«Не питайте, добрі люди! —
Став піп говорити,—
Не з такими животами
Серед пущі жити!..»

17. IV 1858

ТРЕБА ВСЮДИ ПРИЯТЕЛЯ МАТИ

(Баба в церкві)

Прийшла в церкву стара баба,
Свічок накупила;
Де була яка ікона,
Всюди поліпила.

Іще пара остається,
Де їх приліпити?..
«Ага! — каже,— пошукаю
Святого Микити!»
Найшла баба і Микиту —
Святий чорта ціпить!..
Баба їдну йому ставить,
Другу чорту ліпить...
Видять люди й розважають,
Щоб там не ліпила;
«Що ти, бабо,— кажуть,—
робиш?
Таж то вража сила!..
Але баба обернулась:
«Не судіте, люде!
Ніхто того не відає,
Де по смерті буде...
Чи у небі, чи у пеклі
Скажуть вікувати;
Треба всюди, добрі люди,
Приятеля мати».

18. IV 1858

АБИ ДУША ЧИСТА

Два злодії в опівночі
Костьол обкрадають;
Обшарили всі скарбони,
Святих обдирають.

І забрали, які були,
Свічки з ліхтарями.

Далі їден на олтарик
Пнеться з постолами.

«Та шо ж бо ти, брате, робиш?—
Став їден казати.—
Як то можна святе місце
Постолом каляти?!»

«Мовчи, брате,— другий каже,—
Ми тут перед богом:
Аби душа чиста була,
Постоли — нічого!»

6. II 1859

ПРОСЬБА

Раз писали мужики
До свого владики:
«Архирею,— пишуть,— наш
Ясний та великий!
Церква наша з давніх літ
Перейшла нінащо.
Кілько є у нас святих —
Всі стали ледащо.
Матір божа на дошках
Згорбилась, зігнулась,
Апостоли розійшлись,
А Варвара здулась.
Миколай від хробаків
Порохном узявся.

Сам спаситель на вратах
Поздовж порепався.
Миколая нам позволь
Наново зробити,
Матір божую з боків
Клинцями забити.
Апостолів всіх у ряд
Дрючками зігнати.
Спасителя на вратах
Щоб на шпуги взяти.
А з Варварою уже
Нічого робити:
Коли вона здулась так,
То кажи закрити».

14. VI 1859

СВІЧКА

Купив свічку раз купець,
Подає другому
Та й говорить з-за плечей:
«Сергею святому».
А наш собі недочув —
Подає другому
Та й говорить з-за плечей:
«Андрею святому».
Пішла свічка по руках,
А той поглядає.
Ото староста вперед
З нею виступає,

До Андрея просто йде,
А той не звинеться:
Поміж люди наперед
Собакою рветься!
«Да какому,— закричав,—
Лепишь дуралею?
Не энтому, говорят!
Говорят, Сергею!»

АНАТОЛЬ СВИДНИЦЬКИЙ

*
*

В полі доля стояла,
Брівоньками моргала:
«З гаю, хлопці, до мене —
Добрий розум у мене.
Добрий розум в голові,
Гострі ножі у траві;
Гострі ножі точені,
В крові панів мочені...
Ой мочені, купані
У городі Умані,
Виточені, аж горять,
На панів та панят.
Беріть, хлопці, у руки —
Дайте муки за муки!»

1856 — 60

* *
*

Україно, мати наша,
Широка та гарна,
За що ж тебе сплюндровано,
За що гинеш марно?
Чи ти рано до схід сонця
Богу не молилась?
Чи ти діточок непевних
Звичаю не вчила,
Що так тебе знівечено?..
Личенько невмите,
Руса коса нечесана,
Дармо тіло збите.
Дармо збите, неприкрите,
Свитина подерта,
Хатиночка сяка-така,
Та ще й непідперта.
У пана двір кам'яний,
Високий до неба!
Станеш, глянеш, подумаєш,
Чого б йому треба?
Хіба ножа на карк білий,
Червоної бинди?
З'явись, з'явись, Залізняче,
Та на Вкраїну вийди!

1856 — 60

ПАНЯНОЧКИ

Паняночки-коханочки
Гладесенькі, мов скляночки,
В перехваті, як оса,
А сміється, як коза:
Ме-ке-ке — не до речі —
В мене руки не до печі.
Ніжки взуті, манесенькі,
Ручки білі, гарнесенькі,
Ними тільки обнімать,
А не горшки відсувать.
Ме-ке-ке — не до речі —
В мене руки не до печі.
Горшки тяжкі да і в сажі,—
Не до горшків панни наші —
Паннам тілько танцювать,
З офіцерами співать.
Тру-тру-тру — не до речі —
В мене руки не до печі.
Панни наші — як шкалики,
Аби паннам москалики —
До роботи ж їх нема.
«Ах, проклятая зима!»
Тру-тру-тру — не до речі —
В мене руки не до печі.
Мине зима, буде літо
В садку місяць — не до світа;
Батько, мати ляжуть спать,
А я нишком та й у сад.
Тру-тру-тру — не до речі —
В мене руки не до печі.
А в садочку офіцери —
Пройдисвіти голопері,

Та ще вийдуть паничі,
Битимуться уночі.
Тру-тру-тру — не до речі —
В мене руки не до печі.
Панна сяде, надується,
На ту бійку любується,—
Чухається сям і там —
Горе ж нашим животам!!
Тру-тру-тру — не до речі —
В мене руки не до печі.
Густі сади розцвітають,
Офіцери виступають;
Ударили в барабан...
«Тебе, душа, чемодан».
Тру-тру-тру — не до речі —
В мене руки не до печі.
Чамайдан той закладає —
Що кохану не кидає:
«Чемодан даю в залог —
Оженюся, видит бог...»
Тру-тру-тру — не до речі —
В мене руки не до печі.
Пішов собі — не вертає,
Ся чамайдан розвертає,
А там... повен чамайдан...
«Фе!.. виносьте на майдан!!!»
Тру-тру-тру — не до речі —
В мене руки не до печі.
Паняночки-скигляночки
Дзвенять собі, мов скляночки...
Чамайдани іще єсть...
Яка слава, така й честь...
Тру-тру-тру — не до речі —
В мене руки не до печі.

ПАНИЧІ

Миргородські паничі
Не сплять ні вдень, ні вночі:
Сонце світить, вони п'ють,
При місяці ж воші б'ють[1]
Паничі.

Коло панни дженджуриться,
Нема штанів — не журиться,
А хто має — продають —
При місяці ж воші б'ють
Паничі.

Вдень лата собі штани,
Ніч просидить, де панни,
Кохаються, сльози ллють,
При місяці ж воші б'ють
Паничі.

Земля з сонцем вітається,
Панич з гостей вертається,—
Спав би — воші не дають,
При місяці ж воші б'ють
Паничі.

Не хочеться іти в суд —
Та там їсти не дадуть,—
То й прямцює, де дають —
При місяці ж воші б'ють
Паничі.

Ясні зорі в яснім небі
Горять, світять без потреби —
Лиш покою не дають,—
При місяці ж воші б'ють
Паничі.

---

[1] Пословиця. *(Прим. А. Свидницького).*

Возьміть сонце ви собі,
Возьміть зорі! Далебі,
І без того проживуть;
При місяці ж воші б'ють
Паничі.
Весь день сидить у кватирі
(Хова лати на мундирі),—
Душу в карти програють;
При місяці ж воші б'ють
Паничі.

1861

* *
*

Росте долом березина,
На ній гнучкі віти
На кріпака-невільника
Та на його діти.

Обчімхали берізоньку,
Тільки стоїть цівка;
Терплять батьки, й матінки,
Й парубок, і дівка.

Нема гілля на березі —
З лози різки ріжуть;
А кріпацьку кров різану
Собаки не злижуть.

Не розмиє дробен дощик,
Не замете снігом;

Не покрила божа пам'ять
Людські муки сміхом.

Зашуміла гай-діброва,
Гуде полем чутка:
Мине панство і підданство,
Буде воля — й хутко.

Буде воля, шматок поля
І своя хатина.
Звеселилась неволенька,
Як мала дитина.

Пішов гомін дорогами
І по бездорожжі,
Й понад Дніпро, й поза Дніпро,
І по Запорожжі.

Поніс вітер темним лісом,
Буря густим гаєм,
Тиша степом, роздолами,
Аж в небі лунає.

Звеселилась неволенька:
Будем в щасті жити;
Будем мати свою хату
І жупани шиті.

А як вийдем на роботу,—
Своя нива — море;
Своє жнемо, своє сіем,
Своє собі орем;

Своє собі на тік звозим,
Своє помолотим;

Своє зерно, хліб печений,
Свої околоти;

Своє тринння і солома,
Своя стерня в полі.
Своя праця, свої гроші —
Карбованці голі...

Задзвонили напровесні,
Прочитали волю;
Закрякали круки чорні
На селах і в полі.

Задумалась березина:
Віти ж мої, віти!
За живеє зачепили...
Де ж мені вас діти?

Поріжуть вас, мої віти,
На різки, берізки!
Посхніть лучче, дрібні мої,
Бо вже біда близько.

Посхніть лучче, та ще й хутче,
Поки нема з'їзду[1],
Поки нема розмежовки[2],
Підете на гнізда;

---

[1] На основі Положення 19 лютого 1861 року спірні питання щодо нарізки наділів селянам — колишнім кріпакам — розглядались на так званих мирових з'їздах.

[2] Відмежування селянських наділів від поміщицьких земель в зв'язку з реформою 1861 року.

А так... а так... Віти мої!
Де мені вас діти?
Люди добрі, правдивії!
Поріжте, спаліте!

Не слухали дрібні віти,
Ні добрії люде;
Задумалась неволенька:
«Що то з того буде?»

Зневажили, не слухають
Широї поради;
Озвалася неволенька,
Що з волі не рада.

А ні з волі, а ні з поля,
Ні з своєї хати:
Слізьми, кров'ю землю змочим,
А не хочем знати.

Загинемо, замучите,
Або рівні будем:
Чи всі тяглі, чи всі піші;
Ми всі одні люди.

Ми всі рівні в царя, в пана...
Бийте... Ваша воля!
Ми ж нізащо не озьмемо
В своїх панів поля.

Не озьмемо (й не силуйте);
Бо не змога наша.
Хоч бийте нас, хоч милуйте,
На все воля ваша.

Після бога в нас надія
Царя дожидати;
А як помрем,— не діждемо...
Раз родила мати.

1862

ОЛЕКСАНДР КОНИСЬКИЙ

РАТАЙ

Дивлюсь: схилившись над сохою,
Працює ратай на ріллі;
Працює мовчки, хоч порою
Нудьга, злигавшися з журбою,
Мигає в його на чолі.

В ярмі скорбот, нужди, неволі
Важке він тягне «житіє»,
І, затаївши в серці болі,
Не нарікаючи на долю,
Оре він поле — не своє...

ДО МИКОЛИ ЛИСЕНКА

Вдар по струнах тихесенько,
Та про нашу долю
Не грай мені веселої,
А заграй смутної...

Легесенько, тихесенько,
Мов на сон дитині,
Щоб встав образ перед мене
Сонної Вкраїни.

Ніч зорява... блідий місяць...
Соловей співає,—
Мати в хаті голодного
Сина присипляє...

Світ надворі,— із кошари
Останню телицю
Бере збірщик за податки!..
Плаче молодиця!

А от літо... от і жнива:
На вкраїнських нивах
Буйне жито, колосисте,
На славу вродило.

От пожали, в копи склали,
У клуню звозили;
Змолотили — попродали,
Подать заплатили...

Зима. холод; діти плачуть
Голодні і голі...

В теплій хаті лічить гроші
Лейба довгополий...

От такої-то смутної
Заспівай, козаче!
Нехай в пісні і в музиці
Україна плаче...

ДУМКА

На скелі високій сиджу одинокий,
Круг море синіє безкрає та хвилі...
Про тебе згадаю, моя чорноока!
Лягла ти, спочила у тихій могилі!..

Зорею ясною, пишною, святою
Недовго для мене ти в світі зорила,
Недовго втішався я щастям з тобою,
Недовго яснеє проміння світило...

Зайшло моє сонце, скотилася зоря;
Я знов одиноким на скелі сиджу:
На синє, безкрає, на вольнеє море —
Невольник-засланець — журливо гляджу!

Я б кинувсь на хвилі, нехай би втопили,
Так в серці палає ще інша любов,
Любов до родини — святої Вкраїни...
На Вкраїну, може, вернуся я знов!

І в дар принесу я коханому краю
Не злото, не гроші — пісню голосну.
Ту пісню старую про волю новую,
Про рівність, братерство — тоді я й умру...

* *
*

Я не боюсь тюрми і ката,
Вони для мене не страшні!
Страшніш тюрма у рідній хаті,
Неволя в рідній стороні.

Мені не стид носить кайдани
За волю краю і братів;
Та стид золочені жупани
Носить, найнявшись до катів.

Нехай нас мучать і катують,
А слова правди не уб'ють!
Нехай кати всі бенкетують —
Час прийде, разом пропадуть.

Що нам тюрма! То слава наша!
Ми всі тепер сидим в тюрмі!
Всі п'єм одну ми скорбну чашу,
Одна вона — тобі й мені.

В кого єсть совість і надія,
Того ця чаша не мина,
Той випити її зуміє
Усю, усю! до дна, до дна!

Кого у краще віра гріє,
Тому ця чаша не страшна;
Вона прибавить ще надії,
І більше укріпить вона.

НА ПОХОРОН ШЕВЧЕНКА

Вийшов місяць на могилки
З неба подивитись,
Кругом глянув ясним оком
І почав журитись...
Далі в хмару завернувся,
Не схотів світити;
За ним й зірки поховались,
Як за батьком діти.
Ніч як ворон чорний стала,
Хмари скрізь блукають,
Вітри буйнії з хрестами
Сумно розмовляють...
Чого ж місяць, чого ясний
Хмарами укрився?
Чого вітер, чого буйний
Грізно розходився?
Місяць бачив, як учора
Могилу копали
І в могилу домовину
Стиха опускали...
Зачинилось в Україні
Покутнє віконце!..
Заховалось під землею
Українське сонце!..
Умер Кобзар! його пісні
Більше не гриміти...
І став вітер на могилі
Сумно голосити.
То завиє, то застогне,
Жалібно заллється,
Наче сокіл об могилу

Крилами заб'ється;
Б'ється, квилить — свіжу землю
З могили змітає,
Молить: «Встань, мій вольний
брате!»
Ні, недочуває!..
Спи, Тарасе, тихо-тихо,
Поки бог розбудить;
Твого слова в Україні
Повік не забудуть...

* *
*

Ой поля ви, поля!
Мати рідна, земля;
Скільки крові і сліз
По вас вітер розніс!

Він розносив кругом,
І Дніпром, і Дністром,
В Чорне море котив,
Босфор кров'ю поїв.

Од Карпат за Кубань,
Поза Сейм, за Есмань
По траві, по степах,
У ярах, у горах.

І на листі в лісах
Блищить, наче роса,
Наша рідна сльоза,
Наша тямка лиха —

І блищить, і горить
Жалем серце гнітить;
Та сльоза гаряче
Душу чулу пече.

Сивий діду Дніпро!
Свої води давно
Ти всі морю віддав,
Собі сліз ти набрав.

І у Дністер і в Прут
З гір не̣ води течуть;
То не повінь була,
Що поля залила;

Не водою заливсь
Дніпровою наш низ,—
То з народних із сліз
Береги розійшлись.

МОЄ БАЖАННЯ

Не обскурант я, що не плачу
За тим, чого нема.
Що вже минуло і мина....
Я України долю бачу
Не в бунчуках, не в булаві,
Не у гетьманській голові;
Не в скарбах, схованих у скрині,
Не в запорозькій Україні,
Не в тім, щоб, вибившись на волю,

З ляхами знову воювать
Та кров слов'янську проливать
І заливати трупом поле.
Я даром сліз не проливаю:
Слов'ян усіх в одній сім'ї
Побачить хочеться мені...
Ось, бачте, я чого бажаю!

НА БЕРЕЗІ МОРЯ

Хвилюй, хвилюй, сердите море,
І хижим звіром завивай:
Бушуй і скелі на просторі
У білу піну убирай.

Реви, бушуй, сердите море,
Людські ридання заглушай;
І кров, пролитую за волю,
З землі невольної змивай!

Коти, коти сердиті хвилі...
В твою безодню глибиню
Пішли й мої надії милі,
Пішло усе, що я люблю.

Усе святе, що дух живило,
Що хвилювало в жилах кров —
Ти все те, море, затопило,
Ти вкрало в сироти любов.

Реви ж, хвилюй, сердите море,
І хижим звіром завивай,

Втопи й мене в моєму горі
Або верни мій давній рай.

Не вернеш ти святого раю,
Зарило ти його на дні,
Той рай ніколи, добре знаю,
І не присниться вже мені!

Реви ж, бушуй, безкрає море,
І хвилю хвилею вкривай!
Погибло все: душа холоне —
Навіщо ж щиро я кохав.

РОЗМОВА З ПОЕТОМ

(Із Альфреда де Мюссе)

Муза

Поет мій! з тривожним сподіванням,
Даремно нудячись, зову тебе;
Даремно я на ніжне раювання
Спішу з коханням чистим до тебе...
Поете! Голосу твого не чую:
Скрізь тиша в домі, як в труні,
І мовчки я одна стою, сумую:
Журливо, тяжко тут отак мені,
Як матері на свіжій тій могилі,
Де син її спочив, одинчик милий!

Поет

Перед тобою я, музо,
Упившись мріями, стою!

Знов я недужою рукою
Твій вплив небесний пізнаю...
Людське життя бажав спізнать я,
Йому оддавсь,— даремна річ:
Сушили грудь мою страждання,
Прокліп та сльози день і ніч...
Коли ж палка твоя любов,
Я пісню заспіваю знов.

Муза

Нащо ж, поет, на довгу ти розлуку,
Скажи, так часто кидаєш мене?
Шукаючи любов, знаходиш муку,
Як хвилею журбу жене.
Всю ніч тебе даремно дожидаю,
Томлюся тугою, тебе нема.
І звідкіль виглядать тебе, не знаю...
І ніч проводжу я в сльозах сама.
Даремно жду коханого привіту,
Округ мене скрізь темрява стоїть.
Не тим огнем душа твоя нагріта,
І мрія вже не та в тебе мигтить.
Весну життя, і молодість, і силу
По вітру десь розвіяв марно ти,
Тепер й мене, подругу незрадливу,
Вернувшися, чи опізнаєш ти?
Дивись, зав'яли вже в садку навіки
Твої колись коханії квітки.
Згадай: любив ти рожі і гвоздики,
Барвінок, чорнобривці, нагідки,
Ти пестив їх інколи сльозою,
У ясну ніч скропляв їх пелюстки,—
Їх умивав, неначе ніч, росою...
Поете! я похожа на квітки;

Покинеш музу,— вір: ти пожалкуєш.
В пустині, знай, не падає роса;
Натхнення і пісень моїх не вчуєш,
Навік вони полинуть в небеса.

Поет

В долині рожа зав'ядала,
Недовгії проживши дні,
А біля неї розцвітала
Друга, пишніша од її.
Росте одно, друге вмирає.
І поруч сліз існує сміх.
Усе кінець на світі має,
І обновлення задля всіх.

Муза

Скрізь плач і стогін чую я,
Сльозами повна всюди хата.
Чи є на світі де сім'я,
Щоб брат не встав на брата?
Усюди кров людська тече,
Скорботи, вбожество усюди
І чорна зрада... Боляче
Вони печуть у мене груди.
Дивись на серце: там на дні
Яка глибока рана зяє.
Брехня і заздрість між людьми,
Мов шашель, рану роз'їдає.
І скрізь по світу те ж саме:
Актори, сцена ті ж самії;
Фізична сила правду гне,
Даремні мрії і надії.
А воля? Де вона — скажи,
Про неї люди вже забули!
Ти хоч куточок покажи,
Де б люди ший в ярмі не гнули.

Поет

Даремна річ... Мовчать уста...
Мовчить моя свята бандура...
Неволі, темряви рука
На їй в шматки порвала струни.
Коли ж палка твоя любов,
Без струн ми заспіваєм знов.

СИРОТИНА

Не той сиротина —
Кого рід не знає;
У кого хатини
Й худоби немає;
Не той сиротина,
Хто ходить в десятці,
У кого свитина —
Вся латка на латці;
Аби була в його
Голова та руки;
Любов до народу,
Волі і науки,—
Він не сиротина,
Він родину має,
Він краю дитина,
І край його знає;
Він чадо громади:
Вона його любить,
Як сина, кохає,
Як сина, голубить.
Хто ж всім ковердує,

Зневажа родину;
Свого не шанує,
А служить чужині;
Хто в краще не вірить,
Душею не рветься —
Будущину змірить
І живе, «як живеться»,
Хто правди боїться,
Хто панська дитина—
О той-то безрідний,
О той сиротина;
Тому треба плакать
На себе самого;
Бо не привітає
Вкраїна такого.

МОЯ ЛЮБОВ

Була пора — знавав і я
Літа веселі, парубочі;
Була пора — любив і я
Дивитися в блакитні очі.

Була пора — не раз і я
Без сну один проводив ночі,
Не раз слізьми вмивавсь і я
Через пісні оті дівочі.

Була пора, і в мене кров,
Мов хвиля в морі, бушувала,

Була пора— я знав любов,
Була пора — й мене кохали!..

Тепер не те; друга пора
Друга любов тепер настала;
До світу, волі і добра
Мене навік опанувала...

* *
*

Листя пожовкле опало,
Вітер сердитий реве;
Сонця не видко вже стало
Дощик буйненький іде;

Осінь панує надворі,
Прийде небавом зима...
Вбогий, голодний і хворий,
Певно, замерзну і я.

Серденьку тяжко і нудно,
В душу залізла печаль;
Літо забути нам трудно,
Літ пережитих нам жаль.

Сонечка — шкода ясного,
Жаль молодої весни!
Віку не маєм другого,
Вдруге не маєм весни.

СПОДІВАННЯ

В душі пекли гарячі муки,
На серце скорби налягли,
І ми, до бога звівши руки,
Недолю та людей кляли.

Ми сподівались: сонце зійде,
День тьму розгонить навісну;
Настане світ, і правда прийде,
Всім приведе красу-весну...

Ми сподівались, ждали, ждали.
Ждемо й тепер... весни нема,
А перед нами і за нами
Холодна, темная зима!..

ПРОРОК

(За Лермонтовим)

З тих пір, як вічний судія
Мене наставив на пророка,
Проміж людей вбачаю я
Велику заздрість і пороки.

За те, що став я возвіщать
Любові, правди чисте вчення,
На мене стали всі кидать,
Немов скаженії, каміння.

Мерщій в пустиню я утік,
Голодний, голий, необутий,
І тут тягну свій трудний вік,
І тут я богом не забутий.

Покірне все мені земне,
Бо правди заповіт конаю,
І зорі слухають мене,
Як в небі весело гуляють.

Через село, мов боячись,
Коли іду куди тихенько,
Діди там кажуть, сміючись,
Хлоп'ятам всім своїм маленьким:

«Дивіться! Се примір для вас;
Він не схотів ужитись з нами;
Дурний! хотів завірить нас,
Що бог гласить його устами.

Дивіться, діти, на його:
Який мугир, худий і блідий,
Який голісінький і бідний,
Як зневажають всі його...»

БІЛЯ ЦЕРКВИ

Іду біля церкви: тиск панства великий,
На дверях сторожа з шаблями стоїть,
Побідний молебень сам править владика,
А дяк горлатий «много літ» кричить.

В молитву єдину всі уста злилися,
Всі дякують богу за вбитих людей;
Хвалити святого гуртом прийнялися
За ріки криваві й тисячі смертей!

А в мене в серці ні молитви,
Ані хвали в душі нема:
За що хвала? За що молитва?
За що подячливі слова?..

Ні, не молитву і не славу,
Тому, хто підніма війну,
Я чистим серцем нелукавим
Проклін навік пошлю йому...

1.XII 1877

ЯКІВ ЩОГОЛІВ

ПОМИНКИ

Казав козак, казав бурлак:
— Дівчинонько-рибчинонько!
Виводь мені коня мого,
Коня мого, козацького.
Надінь збрую із цвяхами,
Із цвяхами, із бляхами;
Покрий сідло попоною,
Китайкою червоною.
Над лавою-полицею
Здійми пістоль з рушницею;
Дай шабельку старенькую,
Старенькую, гостренькую.
Ой дай жупан шматований,
Що турками шанований,
Що сонечком побіляний,
Що кулями постріляний.—
Козак іде, земля гуде,
Кінь з повода зривається,
Чорнявая коханая
По милому вбивається,

Біленькими рученьками
За стремено хапається.
Ой візьмемо, панібрате,
Старі кухлі полив'яні,
Горілкою наливані,
Ой вип'ємо за дівчину,
За дівчину вродливую,
Весну мою щасливую.

1846

У ПОЛІ

Гей, у мене був коняка,
Був коняка-розбишака,
Мав я й шаблю, і рушницю,
Ще й дівчину-чарівницю.

Гей, коняку турки вбили,
Ляхи шаблю пощербили,
І рушниця поламалась,
І дівчина відцуралась.

За буджацькими степами
Їдуть наші з бунчуками;
А я з плугом та з сохою
Понад нивою сухою.

Гей, гей, гей, мій чорний воле!
Нива довга, в стернях поле...

Вітер віє-повіває,
Казаночок закипає.

Ой хто в лузі — озовися,
Ой хто в полі — одкликнися!
Скоро все засне під млою —
Йди вечеряти зо мною.

Зву... луна за лугом гине,
Із-за хмари місяць плине;
Вітер віє-повіває,
Казаночок простигає.

1846

БЕЗТАЛАННИЙ

Іде чумак, іде козак
Дорогою з Дону;
Везе рибку-таловірку
На продаж додому.
Штани в його полатані,
Подрана свитина;
Куди не глянь — кругом бідний,
Кругом сиротина!
Як вдариться ж чумаченько
Об поли руками:
— Доля моя, щастя моє,
Лихо мені з вами!
Покинула мене мати
Без грошей, без роду;

Дала тільки карі очі,
Хорошую вроду.
Сім год у Крим по сіль ходив,
А сім год до Дону;
Ані долі, ані щастя
Ні в людях, ні дома!
Хились, моя головонько,
Як тая билина:
Буде тебе привітати
Лихая година!
Хились, моя головонько,
Ще нижче билини:
Як ляжу я — дарма моя
Славонька загине!

1847

БУРЛАКИ

От уже п'ятнадцять літ
Ми все тягнемо в забрід,
І од спеки наше тіло
І змарніло, й почорніло.
Гей, гей, панібрате,
І змарніло, й почорніло!

Пізно спати ми лягали,
Як опівночі прийшли;
А вже сонечко крайнеба,
За роботу братись треба.
Гей, гей, панібрате,
За роботу братись треба!

Хліба з сіллю поїмо,
А водою зап'ємо;
Вітер з Дону повіває,
З неба сонце припікає.
Гей, гей, панібрате,
З неба сонце припікає!

Наша їжа голодна,
Вода з Дону холодна:
Ми, як звірі, виростали,
До всього попривикали!
Гей, гей, панібрате,
До всього попривикали!

Як до тройці пророблм,
На одежу заробим;
А ще треба нам робити,
Щоб і їсти, щоб і пити.
Гей, гей, панібрате,
Щоб і їсти, щоб і пити!

От уже п'ятнадцять літ
Ми все тягнемо в забрід,
І од спеки наше тіло
І змарніло, й почорніло.
Гей, гей, панібрате,
І змарніло, й почорніло!

1876

ЧЕРЕВИЧКИ

Як до милого ходила,
Черевички я купила.
Черевички з підківками,
Та й натерпілась я з вами!

Чорнобрива й білолиця,
Як прийду, було, до Гриця,
Черевички тільки рипнуть —
Вже у його й двері скрипнуть.

Він ті двері відчиняє,
А на мене поглядає,
Черевички з підківками,
Та й натерпілась я з вами!

Як іти, було, зберуся,
Все немов чогось боюся;
А моя тим часом мати
Почина мені казати:

«Доню, доню, в темні нічки
Знапастиш ти черевички!»
Мати правдоньку казала:
Черевички я стоптала.

Вже ж у їх не стало рипу,
А у Гриця в дверях скрипу;
Що ж подіялося з вами,
Черевички з підківками?

Поки ви були новенькі,
Був до мене й Гриць любенький;

З того ж часу, як стоптались,
Щось та інше з Грицем сталось.

Черевички невеличкі,
Ви стоптались в темні нічки,
Та і все стопталось з вами,
Черевички з підківками!

1877

ТКАЧ

Бережно зняв я з верстака основу,
Людям роботу розніс і роздав;
То ж мій спочинок; теперечки знову
Берди направив, нитки наснував.

От і роблю я. Застукала ляда;
Бігає човник відтіль і відсіль...
Човник і ляда — ткачеві порада;
Берди і цівки — ви хліб мій і сіль!

Добре багатому: він, коли схоче,
Знайде роботі начало й кінець;
В хаті ж у бідного ляда стукоче,
Поки до дна не згорить каганець.

Вчіться ви, дітки, у мене робити;
Вивчитесь — будете добрі ткачі;
Дасть вам верстак ваш і їсти, і пити,
Тільки ж робіть ви і вдень, і вночі!

Схочете спати,— а лихо приснiться;
З ліжка зжене вас воно до зорі;
Ляжте ж тихенько та спіть, поки спиться;
Спіть, мої діти, в теплі та в добрі!

От і заснули по лавках хлоп'ята;
Крикнув цвіркун, догоря каганець;
Трохи притихло; побільшала хата;
Швидко вже буде й роботі кінець.

Швидко... а все-таки стукає ляда,
Бігає човник відтіль і відсіль...
Човник і ляда — ткачеві порада;
Берди і цівки — ви хліб його й сіль!

1877

ВЕЧІР

Вечоріє і темніє,
По землі лягає мла,
І не зійде срібний місяць:
Хмара небо затягла.

Хукни ти, моя дружино,
У віконечко на скло:
Подивись, як замітає
Сніг і церкву, і село.

Він подме й на нашу хату
І по стрісі до труби,

І широкі, і високі
Понамітує горби.

Стане холодно надворі,
І біда тому, кого
Хуртовина в чистім полі
Та настигне одного!

Тільки ти, моя голубко,
Не журись, що зайде ніч:
Я внесу соломи й хмизу,
Затоплю у хаті піч...

Затріщить сира ліщина,
Розгориться, запала,—
І нехай тоді надворі
Свище вітер, пада мла.

1877

КОСАРІ

Ще роса з житів не спала,
Ми взяли бруски й клепала
І з зорі
Гострим коси, в ручку йдем,
Колос під ноги кладем
До зорі.

Пройдем гони, другі й треті,
А жита, як очерети,—

Не проб'єм;
Тягнем коси — так блищать,
Вдарим в жито — аж бряжчать,—
Ми все йдем.

Жовте жито переспіло,
Тим і спину надломило,—
Аж болить.
— Нуте ж, нуте, косарі,
Недалеко до зорі,—
Потягніть!

День заходе, сонце сяде,
Кашовар таган наладе
Над огнем;
Сядем ми до казана,
Поїмо куліш до дна
Й оддихнем.

На покоси впали роси,
Не бряжчать об жито коси
На ланах,
І до ранньої зорі
Позаснули косарі
На стернях.

1877

ШИНОК

Не велику й не багату
Чоловік построїв хату,—
Та й поставив у селі
Коло мосту на шпилі.

Потім він, як в клітці пташку,
Над вікном повісив пляшку,—
І, як вітер похитне,
Пляшка візьме та й кивне.

А хіба ж воно одвіку
Теє можна чоловіку,
Щоб, як пляшка закива,
Не здуріла голова?

От як пляшка закиває,
Він до шинку й повертає;
Сяде, гляне в поставець
Та й потягне гаманець,—

А вже грошей і не ліче...
Чоловіче, чоловіче!
Що в тій бочці онде є,—
Все воно до дна твоє.

Там сидить твій заробіток,
Там лежить худоба діток;
Сіно те, що ти косив,
Жито те, що бог вродив;

Там твоя свитина сіра,
Хомути, ярмо, сокира;

Дрова ті, що ти продав,
Садовина, що збирав;

Сили ті, що їх не стало,
Те здоров'я, що пропало;
Сльози жінки, серця міч,
П'яна лайка день і ніч...

Все воно туди пірнуло,
Все в тій бочці потонуло;
А вона все теж одна —
І без верху, і без дна!

Чую: вітер повіває,
Пляшку хиле та хитає:
А вона собі кива
Та до шинку зазива.

1881

ОСІНЬ

Висне небо синє,
Синє, та не те;
Світе, та не гріє
Сонце золоте.

Оголилось поле
Од серпа й коси;
Ніде приліпитись
Крапельці роси.

Темная діброва
Стихла і мовчить;
Листя пожовтіле
З дерева летить.

Хоч би де замріла
Квіточка одна;
Тільки й червоніє
Що горобина.

Здалека під небом,
В вирій летючи,
Голосно курличуть
Журавлів ключі.

Все, що зеленіло,
В'яне й умира;
Умира безслідно,
Та воно й пора!

Квітці хоч і осінь,
Так і літо є;
Людям же й без літа
Осінь настає.

Жалко не того, що
Смерть собі бере
Знівечене роком,
Хворе та старе;

А того, що й мічну
Силу і красу
Ломе, як билину,
Суше, як росу!

1881

КОБЗАР

Мій кобзар — не той вояка,
Що колись в старовину
Вкупі з келепом та списом
Брав бандуру на війну.

Мій кобзар — не запорожець,
Що, одягнутий в шовки,
Грав, як стіни Трапезунда
Руйнували козаки.

Невидющий і убогий,
З бідним гралом за плечем,
Він чвалає полохливо
За малим поводирем.

І з двора у двір заходе,
На бандурі виграва,
І під дзики струн то псальму,
То про Лазаря співа...

«А заграй мені, кобзарю,
Про Підкову та Сомка,
Про Хмеля, про Дорошенка,
Ще й про грізного Сірка!»

«Ні, не знаю! Може, грати
Попадевої біди,
Про Хому, та про Ярему,
Та хіба Сковороди?

Як Чичіточка ходила
Гостювати до зятів?

Чи «Міщанки», чи «Дворянки»?—
Сих так я б тобі зумів!»

Грай, що хоч; бо й те ізгине,
Гей, ізгине, як туман...
Грай, мій лірник невидющий!
Грай, останній з могікан!

НЕВОЛЯ

Дайте мені коня мого,
Дайте вороного;
Пустіть мене, пустіть мене
В поле на дорогу.

Я уздою золотою
Коня загнуздаю;
Вітром буйним пронесуся
До рідного краю.

Кінь козачий — не ледачий —
Полетить до стана,
Між хатами, куренями
Як вкопаний стане.

Та й скочу я з вороного,
Землю поцілую,
З горілкою до губ моїх
Чарку притулю я.

Тихо, тихо... Нема коня,
Нема вороного,—

Не пускають козаченька
В поле на дорогу.

Понесеться пан кошовий
Без мене на Січу,
Зійде сонце в чистім полі —
Я його не стрічу.

Буде буйно шабля гостра
Ляха, турка бити,
Будуть з гиком запорожці
По морю летіти...

Ой коли б хто подав мені
Коня вороного,
Ой коли б хто пустив мене
В поле на дорогу.

КЕЛИХ

Сницеру[1] дата урочна робота:
Взяв він уламок од чистого злота
І для бенкетів, запевне веселих,
Викував сутий і хупавий[2] келих.

Глибоко карбами грані обводив,
Паростки й листя по стінках виводив,
Грони родзинок розкидав усюди,
Каже: «Іди тепер, келих мій, в люди!

[1] Ювелір.
[2] Чудовий.

Дно твоє, келих, глибоке і чисте,
Блище і сяє, як кубло огнисте!
Грони родзинок заледве не дишуть,
Паростки листям прозірним колишуть».

Гонор великий, велика й шаноба
Бучній утворі запевне подоба:
Сяючи, йшов по бенкетах веселих
З чистого золота кований келих.

Повз край вино з його іскрами било,
Блищами мріло, струмочком кипіло;
Дружно пили з нього люди за сильних,
Славу войовників, серцю прихильних,

Ступінь послуги, за владу і пліки[1],
За ізборони блискучі й великі...
Сяючи, йшов по бенкетах веселих
З чистого золота кований келих.

Поки повзгодом мені не дістався,
Бережно я за бростки його взявся;
Лив, як і другі, вино в нього сміло,—
Але утомлене серце щеміло!

Серцю згадалися давнішні ночі,
Лади[2] довішної ввічливі очі,
Віра без грані, любов без докору...
Стиснув я келих руками в ту пору!

---

[1] Військові перемоги.
[2] Жінки.

Сплющились грона блискучих родзинок,
Паростки й листя прилипли до стінок,
Повз край прозірне вино полилося...
Що ж тобі, серце, в давнині здалося?

1882

ЮРІЙ ФЕДЬКОВИЧ

ДУМИ МОЇ

Думи ж мої, думи руські, відки ви ся взєли?
Ци ви, може, в моїм раю квіточками цвіли,
Ци ви, може, в моїм небі ангелом літали,
Що ви моє бідне серце досі колисали?
Так, як мати вороб'ятко вечором колише,
А над ним і коло нього хрестик божий пише,
Би уроки, би злі духи там не приступали,—
Так і моє бідне серце ви сте колисали.

Ні родини, ні дружини,—бо сестричка вмерла,
По тій бідній сиротині сльози часом втерла,—
Так пішов я в світ широкий за кавалком
хліба,—
Ах, не раз я мусив чути: ціба, хлопче, ціба![1]
А хоть хто кавалок хліба часом дати рачив,
То аби ся надивити, як хлопчина плаче,

[1] Ціба — вигук, яким відганяють собак.

І ци можна дивувати тому тулачеві[1],
Що продався до жовнярства за три срібні леви?
Не дивуйте, люди добрі, доля так судила,
А як часом з черевика кров камінням плила
І під буком під капральським плечі ся кроїли,
То ся мої синці, рани думами гоїли.
Бо хоть часом і задурно бранця хто набився,
То не йшов він до Дунаю, з гвера[2] не стрілився,
Лиш узяв кобзину в руки та й зачав співати,
А вкоївши своє серце, ліг з кобзинов спати.

ПОКЛІН

Гей, по горі, по високій тройзіль постелився;
З України до дівчини козак поклонився.
Поклонився козаченько з коня вороного:
— Нагадай ся, моя мила, мене молодого.

А в неділю рано-рано дівча ся вмивало,
Та й рукою, та косою личенько втирало,
Утирало біле личко, утирало брови:
— Нема ж мого миленького, нема вже розмови.

— Не плач, мила, не плач, серце, не плач, чорні очі,
Ой маю ж я розмовоньку аж допізна зночі,
Ой маю ж я розмовоньку, ой маю ж я милу:
Висипано надо мною високу могилу.

---

[1] Тулач — бурлака.
[2] Гвер — гвинтівка.

ВЕЧОРОМ

Пою коні при Дунаю
Та й думаю, та й думаю:
Коні карі, коні сиві,
А я молод нещасливий,

І чому ж бо я нещасний?
Цим не козак, цим не красний? —
Ци ми палаш не острений,
Що світок мій засмучений? —

Світ хороший, сонце гріє,—
От, заходить, вечоріє,
Нічка темна, не видати,
А я з кіньми мушу спати.

Спав я нічку, спав я другу.
Годі знести серцю тугу;
Гоя, коні, гоя, сиві,
Будьте ви ми хоть зичливі.

Гоя, коні-виногради,
Буду в винах вас купати,
Буду медом вас поїти,
Лиш несіть мня, понесіте.

Занесіть мня, де я знаю:
У калині, в темнім гаю,
Там хатина малесенька,
Там дівчина милесенька.

Вийди, вийди, моя зоре!
Коню сивий, коню карий,
Коню білий, коню гривий,
Ци я й нині нещасливий?

РЕКРУТ

Стояв же він на шельваху [1]
В цісарськім дворі,
Вмивався він, втирався він,
Як гусь по воді;
Умився він та сльозами,
Ніхто 'го не чув,
Стулився він на багнеті,
На хвильку заснув.

Ой спить же він на багнеті
В цісарськім дворі,
Та й сниться 'му, що ходить десь
По синій горі,
Та й кучері зачісує,
Та й кучері в'є...
— Чом ненька ми не писує,
Ци в'на ще жиє?..

— Ой рада бим, мій синоньку,
Листок написать,
Насипали могилоньку,
Не можу я встать;

[1] Шельвах — варта.

Не можу я, соколоньку,
Глибоко на дні,
Насипали на рученьки
Сирої землі.—
І був би він в царськім дворі
Багато ще снив,
Гукнув-бо дзвін на Стефані [1],
А він ся збудив;
Утер собі і личенько,
Утер си і гвер...
Кров точиться на мармурі,
А жовняр умер.

ДЕЗЕРТИР

Ой сів же він при столику,
При світлі думав,
Писаннячко дрібнесеньке,
А він 'го читав.

Писаннячко дрібнесеньке,
Листочок, як сніг;
Склонив же він головоньку
К столові на ріг.

«Ой ненечка старенькая
Ми пише в одно,

[1] На Стефані — собор Стефана у Відні.

Що там зима тяженькая,
А їй студено;

Нема, нема її кому
Врубати дрівець,
Бо їй синок, один в дому,—
Цісарський стрілець».

І схопився, як поломінь,
Полетів, як птах,
А вітер з ним не йде вдогінь,
Бо годі 'му так;
Бо він летить до матоньки
Старої домів,
Дрівець її врубатоньки,
Би хатку нагрів.

ДУМИ МОЇ, ДІТИ МОЇ

Думи мої, діти мої,
Лихо мені з вами!
Поклав би вас, як жовняре,
Пишними рядами,
Та боюся, що вас займуть...
За голубе море...
Думи мої, діти мої,
Лихо моє, горе!
За море б займили, як мене гонили,
Гонили та били... чому не втопили?
Не знали би люди, як серденьку жаль!
Не знали би люди, як темної ночі

Кровавов китайков втираються очі,
Як з тихов зорею говорить стойкар;
Не знали би були...
Думи мої, думи,
Тепер довелося за вас відвічать,
Бо в'ни мене лають, мені дорікають:
«Ледащо ти, кажуть, іди в поле жать,
А не втирай дрібні сльози
Тихими ночами!»
Думи мої, діти мої,
Лихо мені з вами!

Думи мої, діти мої,
Що з вами учиню?
Посію вас барвінками
По всій Україні,
І буду вас виростати,
Слізьми ізрошати,—
Процвітете, як то море —
Хто ж вас буде рвати?
Не я вже вас зриватиму,
Зриватимуть люди
Та дівчата до вінчання,
А мене — забудуть.
Нехай і так, що ж робити?
На все божа воля.
А я за вас у Сучаві
Святому помолюсь.

ТАРАСОВІ ШЕВЧЕНКОВІ

І ти, батьку, возопів нам
Таку пісню нову
Чистим серцем, чистим духом,
Чистим рідним словом,
І собрав нас свойов гуслев
У собор великий,
І здригнулись на престолах
Черлені владики,
Бо почали попускати
На залізних главах
Ті сльозами насаджені
Корони криваві.
І почали валитися
Ті катуші[1] люті.
А на гробах поборників
Зелена, як рута,
Стала воля виростати,
Здойматися д'горі.
Не здоймалась, затолочив
Тяжкий її воріг.
Затолочив? — Всі тирани
З усійого світу
Не годні їй затолочить,
У землю убити.
Бо в'на, як озиме жито,
Корчем розростаєсь,—
А над житом пісня пієсь
І день зустрічає.

[1] Катуші — тюрми.

І що прийшло з того всього
Багровому звіру? [1]
Він тя убив, та й задумав,
Що і твою ліру
Розбив о стовп своїй тюрми!
Не розбив-єсь, кате,
Лиш ударив нев — і тілько!
А вона, проклятий,
Задзвеніла тим сильніше —
Ввесь дух стрепенувся!
А ти поблід, бо проверглись [2]
На всій святій Русі
Зачаровані сини її,
Що закляті спали
Під нечистов твойов лудов [3].
Проверглись, устали
І до мечів своїх ясних
Простягнули руки,
І віддадуть кару в кару [4]
І муки за муки.
І подеруть на онучі
Ті ваші соболі,
І посадять на престолі
Не вовка, а волю.

А ти се все заподіяв,
Великий наш святе!
О, не зійшлись ми сьогодні
Мерців споминати,
А прийшли ми спом'янути

[1] Багровому звіру — мовиться про ката-царя.
[2] Проверглись — прокинулись.
[3] Під лудов — під облудою, оманою.
[4] Кару в кару — кару за кару.

Воставшу од гробу
Нашу славу, наше слово
І нашу свободу.
І живого спом'янути
Тебе в наших душах!
Жива є Русь, і живі є
Всі душі на Русі,
І воспоють таку пісню,
Як згойдане море,
І поведуть твої речі,
Як вічнії зорі,
Нас у лиман той безпечний
Просвіти і миру,
А могили лиш кайдани
Та ніч будуть крили.

. . .

Спом'янімо ж, пани-браття,
Святого ми нині!
Не вмерлого, а живого,—
Бо слово не гине.
Форма в форму міняється
Від віку до віку,—
Та без краю і без міри
Жив дух чоловіка.

ІЛЕМ[1]

Сонце низько, вечір близько —
Куда я зайду?
Де я, в кого добрий вечір,
Привіт де найду?

[1] Ілем — в'яз.

Є хатина при долині
Мазана, нова,—
Коли ж у ній мого серця,
Дівчини нема.
Ох дівчино, моє серце,
Де, душко, ти є?
На зеленій млаковині
Дуга воду п'є.
Може, й тебе, душко, взяла
Вона до небіс?..
На зеленій млаковині
Ілем собі зріс.

ЛАЙДАКА

«Куда збираєшся, єдиний? —
Насилу мати говорила.—
Куда ти хочеш мандрувати,
На кого хату понехати,
Батьківський хутір і оселю?»
«О нене, світ ми тут немилий!
В чужому хочу ся набуть!
В чужому доля, а не тут».

Пішов легінь, заріс лісок,
Хатина схилилась.
Поховали стару неньку,
Припало все пилом.
Розібрали добро люди —
Ні, добра не було,
Бо забрав піп за похорон...

Тим часом на кули [1]
Шкандибає в торбах старець,
Та й став, та й заплакав.
А ті люди говорили:
«От якийсь лайдака».

БРАТТЯ-ОПРИШКИ

Браття-опришки, гайда за чару,
Воля і вина в горах ростуть;
Кара тиранам, кара їм, кара,
Що місто пива кров нашу п'ють —
Гостри ніж!
Ріж ката, ріж!
В бідної вдови одна корова,
Батько на лаві, діти ревуть;
Діти по світі, корова попова,
Бог милосердний дасть дітям путь!
Гостри ніж!
Ріж ката, ріж!
Плаче удова в війта в порога:
«Вигнав мя, війте, з хати сусід!»
«Тихо, сердешна! тихо, небого!
Як я зневажу свій-таки рід?»
Гостри ніж!
Ріж ката, ріж!
А коло вовка
Війта повісь!

[1] Кули — милиці.

ЛУК'ЯН КОБИЛИЦЯ

Було колись в Буковині —
Добре було жити,
Не знали ми, що то біда,
Та що то — тужити.
При кобзині зійшла днина,
При скрипочці нічка,
А в'на собі молоденька,
Як у траві чічка.
У батенька у Стефана,
В Волощини неньки
Пробувала. Не спиняли,—
Що багло серденько,
Що хотіла, те й робила:
Гуляти — гуляла,
А хотіла рано встати,
То рано вставала.
А хотіла попоспати
В шовкових перинах,
То ненечка старенькая
На пальцях ходила,
Журилася, молилася,
Двері підливала...
На острішку в'ють голуби,—
Вона їх вмовляла:
«Не гудіте, голубочки,
На побитій хаті,
Не будіте мою дочку
В тисовій кімнаті,
Бо я знаю, коли маю
Донечку будити...»
Не плач, серце Буковино,

Що ж мусиш робити,
Коли така уже доля
Твоя на сім світі...
Батько помер, неньку вбили,
А сироти-діти
Розібрали добрі люди,
Нібито за своє:
Одну турчин, другу москаль,
Тебе, серце моє
Буковино, на аркані
Повів німець з Відня
В свою глуху Німеччину,
Головонько бідна!
Та й запродав ляшкам-панкам
У другу неволю...
Буковино, серце моє,
Лишенько з тобою.
Шумить, летить наш Черемош
Кровавий у море,
А могили берегами
Чорніють, як гори:
Кого ляхи замучили,
Кого утопили,
А хто не ждав, поки втоплять,
Сам скочив у хвилю.
Сумно зарув [1] наш Сокільський [2],
Голосить Сучава [3]:
«Сини мої, нещасливі,
На що ваша слава,
На що думка козацькая,

---

[1] Зарув — заревів.
[2] Сокільський — гора над Черемошем.
[3] Сучава — місто в Буковині.

Батьківськая воля,
Коли усі погинете
У лядській неволі!..
Сперли ліси, сперли пашу,
Дров ні хворостини,
Ваші жінки, ваші діти
Від студені гинуть.
А з-під вас ся поточили
Кровавії ріки,—
Сини мої, сини мої,
Пропали навіки!
Навіки сте запродані
У панську неволю,
А нікому заступитись
За праведну волю».
Уступався Юрій Гінда,
Нема 'го на світі;
Уступався Поколія [1],
Пішов в землю гнити.
Обізвався Кобилиця:
«Гори мої сині,
Або я вас виратую,
Або за вас згину!»

Стоїть місяць серед неба,
Нікому не світить;
Русалоньки не виходять
На беріг ся гріти;
Тільки сови посідали
Собі на коморі,
Та хто зна, що межи собов
Потихо говорять.
Може, собі нагадують,

[1] Юрій Гінда, Поколія — ватажки опришків.

Як колись-то було
На волоській Буковині.
Було, та минуло!
А може, в'ни говорили
Про руські соколи:
Ци муть в'ни ще гнізда вити
На тім Довгім полі?
Святий знає, — я не знаю...
Сердечко щось мліє...
Ходім ліпше подивитись,
Що в Плоским[1] ся діє.

Сидить Лук'ян конець стола,
На руки схилився;
Сидять кругом депутати,
Кождий зажурився.
Вернулися сеї ночі
Від цісаря з Відні, —
І там нема порадоньки
Головоньці бідній...
Цісар сидить на стільчику
Та в картах ся грає,
А ті гори буковинські
Нехай пропадають!..
Нехай пропадають, нехай погибають!
Коби таки вигиб увесь руський рід,—
Так німці си нишком у Відні гадають
Та риють великий, великий нам гріб.

---

[1] Довгополе, Плоске — назви сіл.

Копайте, пановеl Копайте здоровіl
Хто яму копає, собі їй копає.
Не тому могила, кому їй зробили,
А тому, кого в ню відтак[1] поховають.
А ми пійдем з топірцями
В зелену діброву,
Та витешем домовину
Велику, кедрову,
Та пішлемо до цісаря
В німецьку столицю...
А самі ся подивимо,
Що наш Кобилиця
Молоденький поробляє,
Та що й єго гості,
Депутати собі діють
В хаті на помості?
Скочив Лук'ян із-за стола:
«А сором-бо, браття,
А сором-бо журитися
У гуцульській хаті!
Наші батьки не журились,
Та й нам ше не конче
Журитися! Наша правда
Велика, як сонце!..
Ми не платим цісаршину[2],
Щоб німці з-за того
Справляли нам кайданнячко
На руки, на ноги.
Ми не даєм до прийому[3]
Сини наші бідні,

[1] Відтак — згодом, потім.
[2] Цісаршину — податок.
[3] До прийому — до війська.

Щоби цісар бенкетував
За них собі в Відні.
Не так, браття-депутати!
Він цісар для того,
Аби правду святу беріг,
Як бога святого,
Аби нарід ущасливить,
А не закопати!
Ану, хлопці, ану, живо
Коня осідлати
Мені мого вороного!
Що буде, те й буде,
А я їду в Угорщину
До міста, до Буди [1].
Угри волю добувають,
Поможуть і нашу,
А ви стада вороній
Женіте на пашу.
А як прийдуть з Угорщини
Від мене вам вісті,
Тогді треба, пани-браття,
На коники сісти...
А де тепер наш Черемош
Глибокий ся точить,
Там мусить кров поточитись,
Панове-молодці!
А тепер ми з карим стадом
В зелені діброви!
Поки верну з Угорщини,
Бувайте здорові!»

[1] Буда — старовинна частина міста Будапешта.

*

Пасе стадо воронеє
Шовкову отаву,
А пасучи, заіржало
За гуцульськов славов,
Бо втямилось[1] дожидати
З Угорщини вісті,
Ци ще не час легіникам
На коники сісти.
Ци час, ци ні — а хто се зна?
Святий може знати!
Ходім ми лиш, пане-браття,
Стада допасати.

[1] Втямилось — набридло.

СИДІР ВОРОБКЕВИЧ

МОЄ БАЖАННЯ

Один срібла, другий злота,
А третій бажає
Честі й слави, а четвертий
Чого — й сам не знає.
А я, браття, лиш бажав би
Та просив у бога,
Щоб дістати води тої,
Про яку небога
Моя ненька повідала,
Що в неї така сила,
Що й ненька-покійниця
Від неї б віджила.
Лиш три краплі води тої
Хтів би сиротина,
Розвела би їх сльозами
Руськая родина.
А я з нею руським світом
День і ніч ходив би:

«Пийте, люди, живучої
Води»,— все просив би.
А як мертві руські серця
Стали б відживати,
То, бігме, що з королями
Не хтів ся б міняти;
Бо щаслившого не було б
На світі, то знаю...
Лиш три краплі живучої
Води я бажаю.

ЗБУДИЛАСЬ РУСЬ

Чом красна Буковина
Дзвенить від гучних нут,
Від гір Карпат високих
І аж по синій Прут?..
То з тихої могили
Дух руський ся збудив,
І мов ті моря хвилі
По краю ся розлив!..

Гримуча піснь віщає
Високим небесам,
Шо сонце правди й волі
Зійшло вже русинам
Тим з-над Дністра і Прута,
Вістить їм, що й вони
Пізнали, що правдиві
І щирі русини!..

Носися, звучна пісне,
Від сівера на юг!..
Вісти, що Буковина
Вже взяла в руки плуг,
І оре рідне поле,
Заросле лиш травов,
І хоче щоб родило
Воно нам збіжжя знов.
Вісти, що рідне слово,
Той милий скарб усім,
Шумить, гуде і в нас вже
Так сильно, мов той грім!
Вісти, що обичаї
Прадідні і святі
Беруть собі до серця
Великі і малі.
Вісти усім просторам,
Щоб братняя любов
Нас разом поєднала,
Щоб слава-доля знов
До нас назад вернули;
Щоб цвів наш рідний край,
Як цвів в часах минулих
Красою, мов той рай!

Вісти же, руська пісне,
Землі і облакам,
Що урочисте свято
Настало русинам:
Бо в красній Буковині
Дух руський ся збудив,
І мов ті моря хвилі
По краю ся розлив.

СКАМЕНІЛА БАГАЧКА

У нашій Буковині,
Де Черемош тече,
Де сосна і смерека
Під хмари аж росте,—
Там видно при убочі
Високую скалу,
З руками і ногами,
Подібну на жону.
Про камінь той говорять
Столітні гуцули,
Що там раз проживала
Багачка свої дні:
Триста корів аж мала,
А коней без ліку,
Овець у полонині
Три тисяч в дійнику.
Лежали в бербеницях
Червінці без числа,
У парчі, адамашки
Вбиралася вдова.
Всього достатком мала,
Діброви і ліси,
Широкі полонини
І бистрії ріки.
Жона та всього мала,
Не мала лиш одно,
Без чого всі маєтки,
Все золото-добро —
Мамона та полова,
Туман, осінній прах,
Одного лиш не мала —

Серденька у грудях.
Убогі відходили
Від неї, як прийшли,
Не було в її серці
Ні жалю, ні любві.

І так одного разу
Зісохла, що аж страх,
Прийшла вдова до неї
З дитятком на руках.
Ослабла і нещасна,
Валилася із ніг,
Лице бліде-блідеє,
Мов полотно, мов сніг...
«Ах, дай про милість божу,
Хоч кусничок малий,
Бо душу голод точить,
Мов лютий, грізний змій...»

«Отсе вам дар, старцюги,
Гризіте хліб отсей!» —
І кинула їм камінь —
«І геть мені з очей!»
«Щоб каменем ти стала!»—
Шепнула і пішла
Нещасна вдова бідна
Й дитинонька мала...
Пішла вдова нещасна
З дитятком на руках,
Купаючись в гарячих,
Дрібних, гірких сльозах...

І от отець небесний
Вже довше не стерпів,

Післав на ту багачку
Страшний свій правий гнів:
Вона скалою стала,
Донині ще стоїть,
Хотя й, як кажуть люди,
Минуло двісті літ.

У нашій Буковині,
Де Черемош-ріка,
Стримить аж попід хмари
Високая скала.
Як з міста повертають
Додому гуцули,
Її обходять з жахом
І шепчуть молитви.

СКАМЕНІЛИЙ БАГАЧ

«Гей, слуги, до роботи! гей, слуги, до волів!
Гей, плуг і істик в руки! Хто пусто би сидів?
Весна лиш раз вітає... спішити ся нам тра,
Щоб з голоду не мліли, знай, довга-бо зима!»
Багатий пан господар так слуг все наганяв.
Грицько, слуга найстарший, на те йому
сказав:
«Господарю препильний, не чуєш звонів ти?
Вони нам любо кажуть, до церкви щоб іти...
Бо нині день господень, робити нині гріх,
Як ні, то покарає нас бог святий усіх...»
«До плуга, сякий-такий!»—господар закричав,
І слуг всіх до роботи нагаєм наганяв.

У полé плуг за плугом, як гуси, потягли...
Молились люди в церкві, а голоси плили
І господа благали, щоб милість надіслав,
Щоб грішним людям хліба, здоровля
дарував...
Гуділи мило звони, багач ніщо не чув...
Він празник, бога свого давно-давно забув...
«Сю ниву, мой Іване, ти, Петре, ту ори!
Гей, хлопці, наганяйте скоріше всі воли!»
Орють по всіх загонах, неначе в будній день...
Та чудо, диво сталось: господар зціп, мов
пень.
Він рад би знак вже дати: «Вертаймося
домів!»
Та годі, зціп навіки... бо божа кара-гнів
На нього тьмою спали... донині він стоїть
У полі там при шляху вже, може, триста літ...

ТО МОЯ БУКОВИНА

Наш світ великий, кажуть,
Повнісінький краси:
Тут Альпи, а там море,
Міста тут, там ліси...
Я край один лиш знаю,
Одну лише ріку,
Для них б'є серце в грудях,
Для них лиш я жию.
Для них із мого серця
Усі пісні пливуть,—

То моя Буковина,
Мій милий, синій Прут!
Карпати тут здіймають
Чоло аж ген до хмар,
На полонині грає
В трембіту там вівчар;
Поміж буйнії ниви,
Мов срібна стрічка та,
Тече, шумить тихенько
Родимая ріка.
Поля, потоки, скали
І все прекрасне тут,—
То моя Буковина,
Мій милий, синій Прут!
Де рідне руське слово,
Де серця горнуть всі?
Де красні, мов ті пави,
Дівчата, молодці?
Де хлопець кождий — сокіл,
Мов лев, усе готов
За вітчину кохану
Пролити з серця кров?
І де палкіше люблять?
Де співу більше чуть?
То наша Буковина,
Наш срібноводий Прут.

Тож вічно величайся,
Цвіти, співай, грими,
Мій рідний, милий краю,
Добром, красов, людьми!
Як рожі Єрихона,
Чудесно так цвіти!
Як кедри на Ліванi,

Велично так рости!
Я богу в небі скажу,
Як вже не буду тут:
«Нема над Буковину,
Нема над синій Прут!»

ДЕ СЕРЦЕ МОЄ

Де вітри віють,
Трави зеленіють,
Де гори високі
Й ліси широкі,—
Там серце моє!

Де згідливі люди
Горнуться до груди,
Своє величають
І вперед ступають,—
Там серце моє!

Де гори високі
І бистрі потоки,
Де чути трембіти
Солодкі привіти,—
Там серце моє!

Де коні степами
Гримлять копитами,
На волі гарцюють,
Сідла ще не чують,—
Там серце моє!

Вірли де літають,
З сонцем розмовляють,
Дніпрові де води
Лиш просять свободи,—
Там серце моє!

Де в краю козачім
Люд більше не плаче,
Бо доля прибула,
А лихо минуло,—
Там серце моє!

Де люди віджили,
Воскресли з могили,
І пісні співають,
І вкупці тримають,—
Там серце моє!

* *
*

Журавлики, ключолети,
Горді, сизокрилі,
Як ви мене лишаєте,
Други мої милі?
Лишаєте мене, други,
В тузі і недолі...
Рад би з вами я нещасний
Злетіти по волі.
І занести біль гарячий
В країну чужую,
Та, нетяга, крил не маю,
Тут в'яну й горюю.
Занесіть хоч мої болі

В далеку чужину,
Бо тут з ними через зиму,
Сирота, загину.
Журавлики, ключолети,
Здорові бувайте,
Як загину, на могилу
Мою прилітайте.
Опівночі, як князь-місяць
Лячно ме світити,
Чутимете, як в могилі
Я буду тужити:
А ті болі я за неньку
Зношу, сизокрилі —
Чого ж мене лишаєте,
Журавлики милі?..

РІДНА МОВА

Мово рідна, слово рідне,
Хто вас забуває,
Той у грудях не серденько,
Тільки камінь має.
Як ту мову мож забути,
Котрою учила
Нас всіх ненька говорити,
Ненька наша мила?

Як ту мову мож забути?
Таж звуками тими
Ми до бога мольби слали
Ще дітьми малими;

У тій мові ми співали,
В ній казки казали,
В тій мові нам минувшість
Нашу відкривали.

Мово рідна, слово рідне,
Хто ся вас стидає,
Хто горнеться до чужого,
Того бог карає;
Свої його цураються,
В хату не пускають,
А чужії, як заразу,
Чуму, обминають.
Ой тому плекайте, діти,
Рідну руську мову,
Вчіться складно говорити
Своїм рідним словом!..
Мово рідна, слово рідне,
Хто вас забуває,
Той у грудях не серденько,
Але камінь має!

ЗАПОВІТ

На цвинтарі не ховайте
Моє тіло, як умру:
Доста трути за життя ще
Вляли люди у мою
Душу; мира, спокою
І в могилі не дадуть.
Занесіть мене, де бистро

Гра водами синій Прут,
Де на березі високім
Верболози, знай, шумлять,
Де в повітрі риболови,
Колесуючи, летять.
Прут невпинним хвилі шумом
Мою тугу розжене —
Над синеньким Прутом, браття,
Поховайте ви мене.

ГРИГОРІЙ ВОРОБКЕВИЧ

МОЇ ДУМИ

Розпустив я мої думи
по світу блукати,
а не найдуть правди-волі,
назад повертати.

Пішли літа за літами,
всі ся повернули,
просять в мене притулочку,
всі мня обгорнули.

«Ой пусти нас, милий батьку,
знов до твої хати,
будем бога небесного
за тебе благати.

Бо на світі дико стало,
воля іщезає,
а про думи сердешнії
вже ніхто не дбає.

Бо на світі чудно стало,
правда зледащіла,
а народна пісня-дума
вовік заніміла».

Пустив же я моїх діток
до бідної хати,
притулив їх до серденька,
як дитину мати.

І тішуся знову ними,
не пущу ніколи,
хіба діжду хоч на старість
і правди, і волі.

МОЯ ДУМА

Вийду я на гори, на Бескид високий,
погляну далеко, на край наш широкий,
спімну нашу славу, славу незабуту
і воленьку нашу, волю неокуту.

Засумую, заспіваю смутну думу,
котру найду в серці, в уму,
котру мати мі навчила,
нею своє горе прогонила.

Рознеслися дивно мої думи,
мов ті в лісах бурні шуми;
відбились від скалів високих,
заглибились в нетрях глибоких.

А не раз то слава через верх гуляла,
а воленька наша через верх буяла,
та тому ж то славу спати поклали,
а воленьку нашу тяжко вкували.

І здається, мої думи чари розв'язали,
п'яну славу розбудили, волю розкували.
Серце моє звеселіло, ясно стало уму,
а від того, щом заспівав чаровную думу.

І здається, святий Київ столицев зробився,
християнський мир з усюди вільно
ісходився,
щоб по правді братерство щиреє восхваляти,
а у славних руських дітей волі пошукати —

Братерської волі-правди, що рівним считає
кожде плем'я, усіх людей докупи згортає,
в одно море великеє, а з вольних народів
в одно поле широкеє справедливих плодів.

Виспівав я думу, мари ся розплили,
розв'язали чари, не стало мі сили,
не дивлюся більше! Очі не видають,
бо їм світа сонця сльози заслоняють.

1868

БОГДАН ПІДО ЛЬВОВОМ

Чи то цвіти, чи то квіти
поле укривають,
круг города круг Львова
прекрасно маяють.

Не цвіти то й не квіти,
то ляцька недоля,
України славні діти,
руська честь і воля.

На них шати бархатові,
срібло-злото сяє,
у їх списах і шаблюках
сонце ся блискає.

Ті атласи і бархати
в Пиливцях дістали,
кривавії свої лати
гордо обміняли.

Свої списи лукавою
кровцьов умивали,
шляхецькою, вельможною
землю напували.

Затрусились у городі
ксьондзи — єзуїти,
де їм, скверним, у пригоді
головку подіти.

І не снили небожата,
що кара наступить —

кривавая кара-плата,
що Богдан прибуде.

Довго хлопи-шизматики
терпіли — мовчали,
польські ксьондзи і владики
кров їм висисали.

Висисались і упились,
страшний суд діждали,
із похмілля пробудились,
кари дочекались.

Судить скверних лицемірів
усевишній строго
і карає преступників
закону святого.

Приступило все козацтво
міста добувати,
запорозьке славне братство
славу й честь шукати.

Та й узяли перші мури,
знам'я там встромили,
іспугали каптурових,
ксьондзів половили.

Бернадинів половили,
що там в святім пості
православних потопили,
запрошених в гості.

То в кляшторі їх як стало,
в піст святий великий,

де навіки вже заспало
много шизматиків.

Запрошені сіромахи
не хтіли м'ясо їсти
та й мусили без голови
у криницю лізти.

І привели бернадинів:
«Здорові гостили!
Чи б ви в мене хліба їли,
вина ся напили?»

Обізвався гетьман мило,
казав стіл стелити
і варива та і м'яса,
вина наносити.

І лукаві м'ясо їли,
вина ся напили,
а урешті сторопіли,
жизнь свою згубили.

Бо розказав гетьман строго
голови їм стяти —
і потекло крові много,
нема що казати.

Но за руську кров невинну
винні погибали —
і козаки в ту годину
божий суд справляли.

Чи то цвіти, чи то квіти
поле укривають,

круг города круг Львова
прекрасно маяють.

Не цвіти то й не квіти,
то ляцька недоля,
України славні діти,
руська честь і воля...

1869—1875

СОН

Здрімались ми на бенкеті
в вельможних палатах,
і приснився сон пречудий
о народних латах,
котрими ся покриває
нарід наш бідненький
від Карпатів до Порогів —
нарід наш рідненький.
І здавалось, що ті лати
ясно-пурпурові,
а вни вмиті були в морю
гірких сліз і крові.
І, збудившись, я погляну:
всі ще бенкетують
і народнов працьов, кровйов
всі ще гараздують.
«Va banque!»— кричу з всеї сили
в моїм тяжкім болю;
ставлю проти сліз і крові
і славу, і волю.

«Va banquel va banquel»— пани
кричать.
Поблідли небоги,
ожидають враз зі мною
кінчини тривоги.
На тім боці кров і сльози,
на сім честь і воля,—
почекаймо, руські брати,
усміхнеться доля!

* *
*

Від моря до моря орел літає,
слов'янську недолю всім повідає,
а море ся бурить, мов лев на пустині,
як олень нещасний в лабах його гине.

А доля зганяє слов'янськую славу
у берега близько в велику мураву,
а на мураві орел все краче,
сердечно часом він і заплаче.

Море глибоке сльози приймає,
сердечних слов'янів гуком взиває.
А рід то слов'янський море мережить,
котрому природно і правно належить.

Мережить і гори, алтайськії шпилі,
альпійськії верхи, карпатські оселі.
А море хоче слов'янів збудити,
живучої крові в їх серця вточити.

* *
*

«Не мені з тобою на прю ставати,—
кобзар наш славний так зове,—
мні сльози тілько проливати
за гріх, за злість, за всяке зло...»

За гріх то наший, руський гріх,
за нашу ганьбу, людський сміх,
що ми з гнізда одного всі—
ненависні, самим нам злі.

За злість, котру ми показали,
як зв'язь ми руську розтерзали,
за зло, щом щиро обіймали
і все, що гідне, покидали.

* *
*

Розвилися цвіти-квіти
по горах і долах,
тільки моя не розвилась —
щастя мого квітка.

Шукаю і, блукаючи,
нігде не находжу.
А де ж вона поділася? —
скажіть, сестри-квіти.

А то кажуть: кілько людей,
тілько цвітів-квітів;

кілько людей умирає,
тілько цвітів усихає.

А я жию чи не жию,
ніхто мі не скаже.
Здається мі, що лиш маров
по світі блукаю.

Нащо дав-єсь, боже, жити,
а щастя не дав-єсь?
Ліпше було не пустити
на сей світ родитись.

Любується земля-мати
небом диво-синім:
кілько в неї цвіток-діток,
тілько зірок в небі.

Умирає хто на світі,
його зірка гасне,
його квітка ув'ядає —
життя-долі квітка.

Чи я жию, чи не жию,
ніхто мі не скаже.
Квітка зв'яла, зірка згасла,
я маров блукаю...

ДО ***

В вечір то було,
соловій співав —
я по першім разу
тя поцілував.

І туливем щиро
до серця тебе —
а все округ мене
най лихо бере!

А лихо розумне —
воно тебе взяло,
до себе на віки
віків прив'язало.

То лихо чортівське —
се лихий твій вік,
то лихо розсудне —
то твій чоловік.

ДУМКА

Я загляну в гай зелений,
скорбі мя змагають,
всі надії мого серця
марно пропадають.

Запитаюсь синіх горів,
де щастя буває,

тільки гомін від їх скалів
дурно-сь відбуває.

І подивлюсь на долину,
там красно і мило,
тільки щастє справедливе
нігди там не жило.

І подивлюсь на то небо,
де звізди сіяють,
мислі мої загадочні
марно там блукають.

Запитаюсь мого серця:
«Коли прийдеш, доле?»
Серце тихо мі говорить:
«Ніколи! Ніколи!..»

1883

* *
*

Спомніть мене, брати мої,
в громадоньці вашій,
як будете горя свої
нині споминати.

Зазнав лиха я немало
від катів вельможних
і дивуюсь, що мі стало
терпливого духа.

Знущавшися, обсміяли,
як самі хотіли,

ще до того обсуждали
мене перед світом.
Юродиві недолюди
зацитькати хтіли,
закривати свої бруди
неправдов та лихом.
Не буду вже ж і мовчати,
чортовії діти!
Буду враз на враз співати
про недолю людську.
Мої пісні вас будити
опівночі будуть,
непрестанно говорити
о неправдах ваших.
Навіть в гріб ваш мармуровий
прохід собі найдуть
і спочинок ваш віковий
не лишуть спокійний.
Спомніть мене, брати мої,
в громадоньці вашій,
як будете горя свої
нині споминати.

КОРНИЛО УСТІЯНОВИЧ

РОЗБИТА ГУСЛЯ

Дубовим листям повита,
Стара гусля лежала,
В ній голосниця розбита,
Й хвора струна в ній мовчала.

«Гей,— кличе май легкокрилий: —
Встань, гусле! Пташка співає».
Гуслі ж і світ вже не милий,
Холод за серце стискає.

«Гей,— кличе слава блискуча: —
Грай так, як перше нам гралась!..»
Даремно... струна грімуча
В неї либонь вже порвалась.

«Гей,— кличе помста, гукає: —
Гусле, до бою, до бою!
Нарід твій в ярма впрягають».
І гусля зойкнула з болю.

Та тільки янгол любові
Зросив її серце сльозою —
Й ожили струни — здорові,
І ллються пісні рікою.

* *
*

Повернув Іван із війська
Та й сів, спочиває —
Хата райським миром дише —
А мати зітхає:
«Ой тяжко ж нам, тяжко було,
Як тебе узяли.
Ми з холоду та голоду
Не раз умирали.
Розкажи-бо: як тобі там
Жилось, сину милий?
Чи згадав ти коли маму?
Очі мої з'їли
Сльози — з ближніми ділилась
Посліднім-послідним,
Щоб тя в бога випросити,
Синоньку мій рідний».

Не питайся! Дякуй богу,
Що він повернувся,
Що душі еще не стратив,
Серця не позбувся.
Ти з ближніми ділилася,
А їх, бідна мати,
Вчили: як по-християнськи
Ближніх мордувати.

В АЛЬБОМ ПАННІ Л.

Прекрасна зірочка неба
Дивилась звисока в ставочок
І бачила там усе небо
Й себе у хорі зірочок.

І думала: як же ж то мило
Там мешкатись мусить в ставочку!
Купатись і плюскатись филев
В білих цвіточків віночку...

Ні, зірко! Застояли води,
Не купіль для тебе, богине.
Той став висихає і згодом
Увесь заросте і загине.

Не варт він твоєї подоби,
Не має-бо долі до тебе.
Рай його — жаби і хроби.
Брехня його — звізди і небо.

* *
*

Так тихо, так пусто,
Хоть сосен так густо,
І вітру не чути в діброві,
Не чути нічого,
Крім слова одного,
Солодкого слова любові.

— Люби мене, пташко,
Мені щось так важко...
Чи любиш?.. «Не скажу, не знаю,—
Любила б... боюся —
Казала матуся:
Полюбиш — не підеш до раю».

— Люби мя, дівчино!
Я в'яну, я гину,—
Час буде й за рай погадати,
Всім людям май, рожі.
Лиш бідним — о, боже,—
Не вільно любитись, кохати?

Головку склонила
На грудь мою мила,
І серце до серця забило...
Дівчатко вздрожало,
Тихенько взридало,
Милого руками обвило...

У лісі, як вночі:
«Прижмур, мила, очі!»
А трави цвітисті в розмаю,
І сосна шепоче,
І пташка щекоче:
«Нащо вам ще іншого раю?»

Так тихо, так пусто,
Хоть сосен так густо,
І вітру не чути в діброві,
Не чути дихання...
Одне лиш зітхання,
Зітхання розкоші й любові.

* *
*

Ні дверми, ні крізь віконце
Увійшов я в твоє серце,
Ні дверми, ні крізь віконце.

Я там вкрався, милесенька,
Я там вкрався через ушко,
Ушко твоє малесеньке.

Я там вкрався через очі,
Очі тихі, жалібненькі,
В білий день, не серед ночі.

Я там вкрався усточками,
Цілуванням, милуванням —
Не питаючися мами.

О заткни ж і око, й ушко,
Затули уста рожеві,
Щоб не втік твій злодій, душко!

Вкравши серденько у тебе —
І запри його навіки
У раю твоїм у небі...

ПРОТИ СУДЬБИ

З жалем, журбою, з горя сльозою
Ми ізійшлись;
Кривдов тяжкою, скаргов живою
Річі лились —
Лились, а в серці щось піднялось:
Ми не дамось!
Ні! Ми обнялись, ми цілувались,
Ми присягли.
Руси поклялись, дружно зв'язались
Проти судьби.
Учуй же, світе! слово реклось:
Ми не дамось!
Встань, люте горе, з скриньки Пандори
Хлинь на нас всіх!
Нині — не вчора, міць — не покора,
Правда — не сміх.
Лютуй, казися! Не боїмось:
Ми не дамось!
Ні! в нашім труді правда для люду
Встала грізна;
Браття, до труду! Волі і суду
Правда жадна.
Ми їй лиш служим, їй молимось:
Ми не дамось!
Гляньте, вже спіє зерно надії,
Наша сівба;
Сонечко гріє, вітер повіє —
Будуть жнива.
А громом грає і присягає галицька Рось:
Ми не дамось!

1884

КСЕНОФОНТ КЛИМКОВИЧ

ТАРАСОВІ

У п'яті роковини його смерті
(Скорочено)

Нема нам пільги, відколи
Свого пророка поховали...
Ото могила!.. Дні печалі
Мов чорні хмари натягли
На голубеє рідне небо.
Повеселішали б— не йде-бо
Веселе сонечко до нас:
Найкращий промінь цей погас;
Води живої здрій [1] заперто —
І стало в нас неначе мертво,—
Бо вмер великий наш Тарас!

[1] Здрій — джерело.

Умер!.. Чого вже й плакать нам,
Коли крім нас ніхто не плаче?
Ні! Вже не склàдеться іначе,
Що так вже склалось... Ворогам
На втіху сльози ті, а нам —
Від їх нам пільги не прибуде.
Не плачте, братія! Ми люде,
І він був чоловік, і вмер...
Отож не плачте, бо тепер
Не сліз, а сили духа треба,
Щоб од напасті не пропасть...
Моліть, хай змилується небо
І духа сильного нам дасть,
Тоді і пекло переможем,
Зітрем накорінок ворожий!
Бо дух — то полум'я грім божий!
Поникла віща голова,
Гаряче серце ізгоріло,
І — жив навіки, бо жива
Душа не вмерла, не зітліла.
Не ввесь умер він,— не зовсім
Співця в могилу заховали:
То земнеє землі віддали,
А душу в душу ми приймім!
Читайте ж, братія, читайте
Святих пісень його завіт:
Живеє слово полюбіть,
Живої сили набирайтесь,
Не мріте — зàживо не мріть!..
По тім, хто вічно жив, не плачте,
А жийте самі ви і бачте,
Щоб не заплакав він на вас:
Що ви не збавили Вкраїни,
Що вороги сміються з нас,

Що духа дух такий не спас,
Що через діток мати гине!..

І над Невою, й над Аралом
Свята нам кожна п'ядь землі,
Куди нога його ступала;
Та є святіша від тії...
Вона святинею нам стала:
Бо він родився в тій землі,
Бо в тій землі його могила,
Бо це земля, де й ми родились,
Де важко так жилось дідам,
Як важко внукам дихать нині...
О кобзарю наш, Тарасе!
Духу ясний, щирий!
Чи ти нині в божім раю
Живеш ген край миру,
Чи над Дніпром ти витаєш
В рідній Україні,—
Коли чуєш, озовися ж,
Батьку наш єдиний!
Чи гаразд тобі та свічка,
Що ми засвічаєм
В серцях наших? Чи завгодно
Тебе поминаєм?..

Буде свічка та горіти
До скінчення світу,
Доки в тої України
Ростуть рідні діти!
Буде свічка та горіти
До божого суду,
Доки пани загребущі
Кривдити нас будуть!

Буде свічка та горіти
Й тоді, як брат з братом —
Обіймуться всі слов'яни...
Боже! Дай діждати!

26 лютого, 1866

О, ХТО МАЛИМ НЕ ПОЛЮБИВ...

О, хто малим не полюбив
Свою кохану рідну мати,
І батька, що за ним ходив,
І кут рідного дому-хати —
О, хто малим не полюбив!

Та відки в хлопчику-дитині
Взялось пізнання вітчини,
Взялась така любов к родині?
З нічого взялися вони,
Та відки в хлопчику-дитині?

Все, відколи узнав я Русь,
Огнем в душі моїй затліло,
І я за діло-пісню берусь —
Малий уже берусь за діло,
Все, відколи узнав я Русь.

Я пламень-серце, пламень-душу
Тобі, родино, доки жив,
Нести у жертву хочу — мушу,
Бо через тебе получив
Я пламень в серце, пламень в душу!

ОТ ДЕ НАША БАТЬКІВЩИНА

От де наша батьківщина,
Де наш край-родина:
Рідні собі, як брат-сестра,
Галич-Україна.
Се ж одного батька діти;
Та двох орлів крила
Під два можні панування
Сиріт схоронили;
Схоронили збиткованих
Тими ворогами,
Що і тепер ворогують...
Та що вдієш з нами?
Хоть сирітство не каліцтво,
Та вже ж і не втіха;
Отак собі його зносиш,
Бо легше від лиха;
Отак собі його зносиш,
Ліпшого не знавши;
Отак тільки бога просиш:
Щоби не так завше;
Щоби яка-небудь доля,
Аби не щербата!..
Брат молиться за сестрицю,
Сестриця за брата;
І далеко друг від друга,
По Дністру, Дніпрові,
Посилають собі вісті
У тій рідній мові,
Що малими діточками
Мати научила,
Що говорить нею нині

Велика родина.
А родину розлучати —
Ніхто не розлучить:
Не розлучать гори, море,
А не то, що Збручі;
Не розлучать государства,
Берла і корони;
Не розлучать хінські мури,
А не то кордони
Розлучили б!..

ГАЛИЧАНКА

Доки ж, віщу зажурений,
Жаль посмертний будеш снити?
Русь ожила, мир воскрешений,
Час і пісням раз ожити!
Плач не збудить миру сили
К ділам добрим, уми й руки;
Сон омління в сон могили
Уколишуть хорі звуки.

Днесь най твого співу хвиля
Зашумить, як річка нута,
Жерелиця з внутр ущілля
Чудним жезлом видобута.
Лиши дробен дощ сльозити;
Розколиш піснею душу,
Якщо годен напоїти
Твоїм співом горя сушу...

Та чей старих віщів луни
Збудить судьба перунова,
Мрак задуми знов роздуне
Пісньдивненька, нута нова.
А галицька чорна доля
Стрясе тугу й німе горе;
Оклик гримне з слави поля,
Слава гукне з моря в море!

1859

НА НИВУ

Ой бряжчала колись шабля,
А тепер — кайдани!
Лягла спати наша воля...
Коли ж вона встане?
Коли ж вона загостює
До нас та й побуде,
Та й засіє щастє-долю
Всюди, всюди, всюди?

Коли ж воля появиться?
Ох, мабуть, ніколи!
Зледащіли робітники,
З'яловіло поле;
Нема кому заорати,
Ані зволочити...
Ой, заспала наша воля, —
Нікому збудити!

Спи! Знайшлись би, що збудили б,
Та нема з-за чого:
Тебе ніхто не пізнає,
Ані ти нікого...
Спи,— бо діти сплять в могилі,
А отсе вже — внуки:
У них спина до поклонів,
До кайданів руки;

Голови лиш тільки й видко,
Хто вище здіймає;
Серця — люд свій полюбити —
Серця в них немає.
Хай воля спить,— але, братці,
Нам молодим годі,
Доки в нас є дух і серце,
Сила й жизнь в народі;
Доки тіло не застило,
Не кинула доля,
Встаньмо, люд наш проведімо
На батьківське поле.

МОЯ ТУГА

Квітки — куди око глядить,
Трава — так, як шовк, зеленіє,
Жук грає, діброва шумить,
В діброві лящать солов'ї.

Авжеж, бо настала весна,
Всьому вона світу засяла,

В кращий цвіт убралась вона,
Як дівка, та ще й заспівала.

Весно! Ти зелена веснò,
Зачім тебе маю вітати?
Від всіх тобі дяки повнó,
Бо всім ти ласкава, як мати.

Метеликам дала квітки,
Квіткам нову барву-сукманку,
Садкам щебетюшки-пташкú,
Пташкàм нові пісні в гортанку.

А що ж принесла ти мені,
Весно́?— Ох, в мені розбудила
Тугу по тодішній весні,
Як Русь, було, прасни проснила.

Цвіла і співала, як ти,
Бо тішилась, що волю має,
А волю в два літа пусти,
Літ десять глядай — не вертає!

Чи вже ж би нам пільги нігде?
Ніяк вже не вийти на волю?..
Тож думка за думкою йде
Та й сльози одна за одною.

ПАВЛИН СВЄНЦІЦЬКИЙ

ПЕТРУСЬ НА ЛАВЦІ

На лавці став Петрусь і пишно величався:
Який великий, бач! Та раптом похилився,
Поважився, хибнувсь, на землю повалився,
Й з великого Петра — малий Петрусь
лишився.

МІХУР

Плине міхур по воді,
Чом не потопає?
Бо порожній! — І дурному
Також так буває.

ДВА ПЛУГИ

На дворі під шопою лежали два плуги.
Один лежав там дурно, з поля вертав
другий.
Одно на них залізо, один коваль кував —
Блистів оравший землю, ржавів, що
дармував.

ВОВК В ОВЕЧІЙ ШКУРІ

Убрався вовк в овечу шкуру
І думав, що вівцею став.
Гарненько вовчик ся прибрав,
Та лиш об тім він позабув,
Що вовчую свою натуру
На овечу не зміняв.

БАРАБАН

Тарабан-барабан
Бубнить, гаркотить, гуде.
Нікому спати не дає...
Хто б думав, що він страх вельможний,
А тут гуде він, бо порожній.
Хто розуму не має,
Також таким буває.

ДВА КОНІ

Осідланий кінь сміявся з степового:
«Нема на тобі,— каже,— сідла дорогого,
Ні стальних підків...»
На те степовий
Йому відповів:
— Мене не жалій!
Хоть у багатстві — та в неволі,
А я хоть голий, та на волі.

ІНДИК В ПАВИНИХ ПІР'ЯХ

Не для пустої лиш забави
Убрався індик в пір'я пави.
(Від індиків хтів різнитись
І чужим пір'ям похвалитись).
Поміж пави індик ходить,
Гордим оком по них водить,
Пави його не приймають.
Індик пави проклинає,
Межи своїх повертає,
А ті його не пускають.
Бачить наш індик, що лихо:
Чуже пір'я поскидав,
Індиком ся остав
І сидить в куточку тихо.

ДЖМІЛЬ І БДЖОЛА

Бжіл бжіл Бджоло, подивися
Та низенько поклонися!
Бжіл бжіл бжіл бжіл такий джміль
Один лише на сто миль!..
Бджолка глянула, всміхнулась:
«Чом се, мухо, так надулась?
Що, лінива, все літаєш,
Про роботу не згадаєш?..
Гарний, джмільку, ти на вид,
Та біда, що дармоїд!»

Хочеш пошановок мати,
Почни, друже, працювати!

КОНИК І КОМАХА

Коникові життя миле,
Співав весну, літо ціле —
Аж притягла і зима.
Оглянувсь, а тут нема
Ні зерняток, ні листків,
Ні пахучих корінців.
«Як же ж мені зимувати
Та серед пустої хати?» —
А в сусідах була сваха,
Запопадлива комаха:
В неї діти не голодні,
Повні скрині, повні бодні,
А комори як високі,

Мають хліба на три роки.
Прийшов коник к ній до хати
Та комаху став прохати:
«Ей, сусідонько, голубко,
Змилосердись, моя любко,
Позич хліба, бо загину!
Глянь на мене, сиротину!
А весною чисто вам
Все з прибутком ще віддам».
А комашка, хитра свашка:
«Що ж ти,— пита,— робив в літі?»—
«Ви ж не чули? Співав в житі!»—
«Співав лише, пане брате?
Іди ж тепер танцювати!»

СКАРБ

Василь господар трьох синів мав;
Прийшлось вмирати — всіх трьох зібрав
Та й каже: «Сини, рідні діти!
На нашім полі є гроші скриті
Ще мого діда. Здається, дід
Закопав в землю від злих сусідів —
Місця не знаю. Всюди шукайте
Пильно, все поле переорайте;
Як же найдете, не сваріться,
Богом та правдов рівно діліться».
Сказавши тоє, Василь умер.
Було подзвіння — дяки співали,
Свічки горіли, як тому слід:
Три сини гарно батька ховали.
Й зима минула, полупавсь лід...

І жаль минувся. Всі три сини
Перехрестившись, взялись до плуга:
Зорали поле — грошей ні слід!
«Погано,— кажуть,— жартував дід!
А ми віру дали
Та дармо орали...»
Аж як на тім полі зродила пшениця,
Як п'ять мір дала кожна копиця:
«Мав,— кажуть,—батько розум хороший—
Тепер вже знаєм: праця — то гроші!»

ЛИС І ВОРОНА

Десь-то ворона та сир дістала,
Чи де позичила, чи вкрала,
Досить, що сир у дзьобі має,
Сидить на дубі й хвостиком киває.
Лис стоїть під дубом. Сир йому смакує.
Як би його з'їсти, сердега міркує.
А далі й каже до ворони:
«Пробіг я світу всі сторони,
Чував співаків, ще й яких!
А всі — сказать мені не гріх —
До тебе, кумо, і не вмились.
Такі б нам співаки родились,
Як ти, вороно!»
Догодив
Вороні лис, і дурень птах,
Як зміг широко, дзьоб відкрив,
Крякнув: «Кра-кра!» а сир — бабах!
Ворона з дуба ся дивила,
Як сир її лисиця їла.

ДІД І КАМІНЬ

Ішов дід через дорогу
Та й збив собі в камінь ногу.
«До чого же дрантя?— каже,—
От серед дороги ляже
Та калічить людям ноги».
Аж тут з Климової хати
Вибіг пес страшний, кудлатий,
Та до діда! А дід в крик,
Хап за камінь — і пес втік.

Кожна річ на світі, хоч мала і дрібна,
А людям все здасться, і для них потрібна.

ДІД І СМЕРТЬ

Дід, як в'язку дров ізвів,
То під нею аж присів.
«Доле ж моя!— каже собі,—
Лучше б було в темнім гробі,
Як на світі бідувати,
Весь вік тяжко горювати...
Коли б бог дав лучше вмерти —
Прийди, прийди, моя смерте!»
Аж тут з лісу щось шелесть:
Смерть з косою вже і есть.
«Чого хочеш, небоже?
Смерть всім радо поможе».

Дід поглянув — затрусився,
Низенько їй вклонився:
«Зробіть,— каже,— мені ласку,
Та задайте сих дров в'язку!»

ОЛЕКСАНДР ПАВЛОВИЧ

СИН БЕСКИДІВ

Я син Бескидів,
Думки прадідів—
Думаю;
Тобі, родино,
Мила дружино,—
Співаю.

На Маковиці,
Браття, сестриці,
Вам пою;
В плоті і в кості
Дух народності
Зі мною.

Думки прадідів,
Пісні Бескидів —
Співаю;
Вічно зелений,
Цвіт наш надійний —

Збираю;
Живий барвінок
У руський вінок —
Вплітаю.

Що я гадаю,
Чого я бажаю,
Те пою;
Руська родино,
Співай, дружино,
Зі мною!

1862

ДУМА КАРПАТОБОРЦЯ

(Уривок)

Чуєш, руський чоловіче,
Дух народу тебе кличе,
Дивись швидко, спрости тіло,
Рушай, ступай, крачай сміло.

Ступай вперед, руський брате,
Пред тобою діло святе,
Тебе кличе дух народний,
Бути мусиш ти свободний.

Дух свободи в горах жіет,
Йому народ вінок віет,
Руський народ богобойний,
Ненавидить звірські войни.

1862

ЗА ГОРУ СОНЦЕ ЗАХОДИТЬ

(Уривок)

За гору сонце заходить,
З хмар ся новий місяць родить,
Вітрець подува холодний,
А панщар іде голодний.

Слабим кроком домів крачать,
Лем ся гев і там затачать,
А раз таки міг упасти,
Мусив на дорозі сісти.

Та собі ледь відпочинув.
В серці його жаль прокинувсь:
Я цілий день дарма робив,
За що ж він мене ще й побив?

В хижі сиділи дітоньки,
Як в козубеньці квітоньки.
Смутно з плачем позирали,
Бо крихти хліба не мали.

Продала пряжі півштуки,
Купила пригоршню муки,
З тої вівсянки без солі
Хлипали дітоньки голі.

1848

КОЛОМИЙКА

Хоч руснаки голі, босі, та хлопці, як буки,
У них є здоровий розум, сильні кріпкі руки,
Будуть орати, сіяти, обробляти поле:
І не буде наше плем'я голодне і голе...

Будуть орати, сіяти, ниву обробляти,
Будуть школи будувати, дітей научати.
Колись будуть просвіщенні Бескидські
сторони —
Перестануть нас гудити кавки і ворони.

Живуть предків благородних синове і
доньки!
Вже на наших рідних луках зацвіли
цвітоньки,
Радій, радій, веселися, мила рідна мати,
Ми поорем, ми посіем,—внуки будуть жати!

1862

УБОГА ВДОВИЦЯ

(За народними мотивами)

Коли мурували білу Маковицю,
Гонили на панське убогу вдовицю.
В одну неділеньку мужа поховала,
В другу неділеньку сина породила,
А в третю неділю на панське погнали,
На панське погнали, спочинку не дали,

На одній рученьці синочка тримала,
Другою рукою камінь подавала,
Камінь подавала, горенько плакала,
Горенько плакала — озеро глядала;
— Ой пливи ти, синку, в глибокім озері,
Не зазнав ти батька, не зазнай матері...

МИХАЙЛО СТАРИЦЬКИЙ

ПО ВИХОДІ ПРАЗЬКОГО ВИДАННЯ Т. Г. ШЕВЧЕНКА

Читаю знов святі глаголи
Великомученика я,
Й такою тугою ніколи
Ще не пеклась душа моя:

Немов образа та кривава
Мене у пазурах трима,—
У їй і кривда, і неслава,
Й срамотня пляма від ярма!

* *
*

Занадто вже! Чим дихати нема!
Затягнено арканом наші шиї...
Панує скрізь і злоба, і пітьма...
Терпець урвавсь, але живі надії.

О люде мій! Не жди ані чудес,
Ні милості від того, хто панує:
Не долине твій стогін до небес,
І молитви твої гарячі — всує...

Надійся лиш на себе, і свій дух
Скриляй, зміцняй в братерськім
поєднанні,
Аби вогонь у грудях не потух,
А ще збуяв на лютім катуванні!

Ет, глупа ніч не буде вікувать,—
Потрухнуть геть в ярмі ворожім снози:
Життя несе непереможну стать,
Воно і нам осушить ревні сльози!

О вірю я, що з'явиться вона,
Загублена, сподіваная воля —
У промені, як пишная весна,
В вінку ряснім з квіток свого ьже
поля!

І з світочем яскравим у руках,
З ухмілкою несказаної вроди,
З відрадістю у лагідних очах,
І з прапором любові, правди, згоди!

ДО СУДДІ

Мій гріх тяжкий, мій домисел злочинний
Суди, суддя, та напрямки, хутчій,
Без вигадок, без хитрої личини
Й без фарисейських лицедій!

Замість шовків одягши людське дрантя
І чобітки «злочинно» знявши з ніг,
Я йшла туди, де стогнуть наші браття,
Де тьми ярмо, нужди батіг.

На вчинкові гарячому узята,
З своїм хрестом стою перед судом;
Нащо ж сюди ще свідки й адвокати?—
Адже я винна пак кругом?

Лиши, покинь ці допити, мій пане,—
Всі при мені злочинницькі знаки:
Мужичий вбір, на босих нозіх рани,
А ось — мозолі й синяки!

Але й те знай: хоч піймана з виною,
А не боюсь тебе я, суде злий,
І кара ця безсила наді мною,
Бо врешті верх — не твій, а мій!

В льоху мене «навік» сховати маєш,
Але слабу хвороба захистить,
Бо у тюрмі, і сам, здоров, ти знаєш,—
Мені не довгий час сидіть...

І я умру з любовію до брата,—
Її ніхто не вирве із грудей...
І на мій труп, я певна, що й у ката
Поллються сльози із очей!

ДО МОЛОДІ

На вас, завзятці-юнаки,
Що возлюбили Україну,
Кладу найкращії гадки,
Мою сподіванку єдину.

В вас молода ще грає кров,
В думках у вас немає бруду,
І в серці гріється любов
До обездоленого люду.

Ховайте ж ви її собі,
Не розмантачуючи всує:
Нехай ваш дух вона гартує
В житті у чесній боротьбі.

Не забувайте рідних хат,
Де лихо гіршає щоднини...
Не можна гаяти й хвилини,
Поки ще стогне менший брат;

Поки живий, мерщій несіть
Сліпому світиво просвіти
І в серце, смертію сповите,
Живу надію закропіть!

Вшануйте, друзі, рідну річ,
Назвіте голосно своєю
Та розженіте над землею
Непереможну, темну ніч!

Хай всяк жене, а ви любіть
Свою знесилену родину —
Й за неї сили до загину
І навіть душу положіть!

РЕДАКТОРОВІ

Війна, війна! Часописи лукаві
Розпалюють, розносять скрізь брехню,
Що наш народ жадає, прагне слави,
Що на страшну, кривавую стерню

В отчизні все живе нести готове
І голову, й останній шаг, і труд...
О наймите, продажний лихослове!
Чи ж ти питав, що дума скорбний люд?

Чи ти вбачав оті хатки подерті,
Де з сліз людських аж вогкість полягла,
Де голод — пан, де своєволя смерті,
Де кублиться з віків неволя й мла?

Чи ти знавав, як точить доля ржава
Ще змолоду робітничу сім'ю?
Нащо рабу ошарпаному слава,—
Щоб нею ще засіяти ріллю?

Похнюпившись, бідак одно вчуває,
Що шле господь нове нещастя знов,
І тим, де хоч, байдуже смерть стрічає,
Що точиться і дома його кров!

ПОТАЙНІ УЧЕНИКИ

Ми там були... Його розп'яли,
А ми дивилися здалі
Та обережно, знай, мовчали
І в глибині душі ховали
Свої незважені жалі.

До нас присікались словами:
«Повинно й ви тії ж руки,—
Адже ж були його друзями?»
Ми відцуралися з клятьбами,
І півень крикнув здалеки.

Вони замучили месію...
Усе простив він ворогам:
Він душогубу, лиходію
В раю зустрітись дав надію...
Та чи простив же він друзям?

* *
*

Кепкували з мого слова,
В рідне кидали каміння,
А воно, живуче, знова
Одягалося в проміння,
Озброялось в ясну крицю,
Окрилялось в дивні звуки
І будило, знай, орлицю —
Нашу матір — зняти руки
До синів своїх оспалих,

Що калічаться з несили,
Щоб хоч діток своїх малих
Духом рабським не труїли...
І огнисте слово лине,
Пробива задублі груди
І добро для всіх єдине —
Волю й правду — сіє всюди...

ПОЕТУ

Як ніч, насовується туча,
Імлою небо окрива,
Гуркоче грім, а буря злюча
Дуби з корінням вирива,
Здіймає, гонить хвилі-гори
На почорнілім, лютім морі,
Реве, і стогне, і рида,
І човна бідного гойда
Понад безоднею хисткою...
Плавець, погинеш в боротьбі!
Куди й боротися тобі
З тією силою сліпою?
Не одного борця вона
Уже поринула до дна!

Під завірюху і негоду
Серед буяння в світі зла
Чи не піти в свою господу,
Чи не зложить і нам весла!?
Замкнути серденько від миру
Й наладнувати свою ліру

Для власних мук, для власних сліз,
Для тайних з-за кутка погріз,—
Бо там, на шарварку людському,
Де брат на брата точить ніж,
Де повселюдно йде грабіж,
Там не чутно буде нікому
Серед гармидеру й клопот
Моїх пісень, моїх скорбот!

Ні, тричі ні! Хай краще струни
Порве мій лемент навісний!
Коли кругом у ранні труни
Борців лягає гурт тісний,
Коли юнацька сила в'яне,
А там сміється щось погане,
Не про кохання, не про рай,
Поете, голосно співай!
Але розваж словами брата,
Що й не виходить із заліз,
Скропи росою своїх сліз
Криваві рани, що від ката,
Й душі замученій, слабій
Відвагу піснею навій!

Не бійся вражої наруги,
З святим огнем лети туди,
Де панування скрути, туги
Та віковічної біди...
Співай, ридай і будь готовий
Замість лаврового — терновий
Вінець узяти на чоло!..
Нехай роздавить тебе зло,—
Але що смерть? Хвилинна страта,
А далі — слава голосна...

Той умирати певно зна,
Хто зна любити свого брата —
І за таку тільки любов,
Співець, ти жити будеш знов!

МАТИ

(З Некрасова)

Вона була прибита від печалі,
І часом тим, як три орли-сини
Круг неї бавились, веселі, жартівні—
Її вуста журливо шепотали:
«Сини мої! На що вас привела?
На горенько, лебедики, незважне...
Ви підете шляхом прямим одважне—
І не мине вас ваша доля зла!»
Не плач при них, намученая мати,
Не хмар плачем їх ясного лиця!
Але навчай їх змалку поважати,—
Що є часи, стороки без кінця,
Коли нема найкращого жадати,
Як страдного, тернового вінця!

ШВАЧКА

Нахилилася головка,
Пасмо звисло на щоці...
І мелька невпинно голка
У худесенькій руці.

Шитво панське на коліні,
Каганець і світ дньовий...
І тремтять легкі сутіні
З-під стріластих темних вій.

Довгий кашель в довгі ночі,
Вітру стогін під вікном...
І червоні завжди очі,
Не знайомі з тихим сном.

Спина зігнута в роботі,
Зверху латаний платок...
Не смачний, мабуть, голоті
Загорьований шматок!

ВИКЛИК

Ніч яка, господи, місячна, зоряна!
Ясно, хоч голки збирай.
Вийди, коханая, працею зморена,
Хоч на хвилиночку в гай.

Сядемо вкупі ми тут під калиною,
І над панами я пан!

Глянь, моя рибонько,— хвилею срібною
Стелеться полем туман.

Гай, чарівний ніби, променем всипаний,
Чи загадався, чи спить;
Он на струнків та високій осичині
Листя жагою тремтить.

Небо незміряне всипане зорями,—
Що то за божа краса!
Перлами ясними он під тополями
Грає краплиста роса.

Ти не лякайся-бо, що свої ніженьки
Вмочиш у срібну росу:
Я тебе, вірная, аж до хатиноньки
Сам на руках однесу.

Ти не лякайся, що змерзнеш,
лебедонько:
Тепло,— ні вітру, ні хмар...
Я пригорну тебе щиро до серденька,
А воно гріє, як жар.

Ти не лякайся, щоб злоба підслухала
Тиху розмову твою:
Нічка приспала всіх, соном окутала,—
Ані шелесне в гаю!

Сплять вороги твої, знуджені працею,—
Нас не сполохає сміх...
Чи ж нам, краденим долею нашою,
Й хвиля кохання — за гріх?!

* *
*

Коли засну навіки в домовині
Й сира земля поляже на мені,
Чи хто згада поета на родині,
Чи прийде хто на гроб сумний, чи ні?

Кому прийти? Свої я думи-муки
Співав собі в святій самотині:
Злобителі мені в'язали руки,
А друзяки не рятували, ні!

Удвох лишень з дружиною-нудьгою
Ми плентались невідомим шляхом:
Життя пішло на боротьбу з бідою,
Не вславившись ухваленим трудом.

І от стою я край могили нині
Під тяжею переболілих літ...
Так без роси, на спеці у пустині
І хиріє, і в'яне вутлий цвіт!

МОНОЛОГ ГАМЛЕТА

Жити чи не жити —
Ось що стало руба. Що шляхетніш,
Чи приймати і каміння, й стріли
Од лихої, навісної долі,

Чи повстати на те море туги
Й тим повстанням все скінчити разом?
Вмерти — сном заснути й більш нічого
І сказати, що той сон одразу
Нам урве усі душевні болі,
Силу мук, що спали в нашій плоті,—
То такий кінець усім бажаний,
Що його повинні ми жадати.
Вмерти — як заснути... Може, снити?
Ось в чім клопіт! Бо які сни можуть
Завітати у спанні тім мертвім,
Коли ми слабке це тіло скинем?
Ось що мусить запинити руку.
Так. Ця думка, ця непевність тільки
Нам і чинить довговічним горе,
Адже справді, хто б схотів терпіти
Цього світу утиски й зневаги,
Дужих кривди, гордих дук образи,
В погордованім коханні муки,
Влад свавільства, суддів наших кривди
Та наруги, що найкращим людям
Чинять ті недолюдки негідні,—
Хто схотів би, коли б знав напевно,
Що ножем цим їх позбутись можна?
Хто б схотів весь вік в ярмі ходити,
Якби страх чогось іще по смерті,
Невідомість тамтої країни,
Звідкіля ніхто ще не вертався,
Не збивали боязкої волі?
І радніші ми терпіть тут лихо,
Ніж порватись до країв незнаних.
Так одваги прирожденна барва
Полотніє від блідої думки;
Так завзяті й запальні заміри

З свого шляху вмить звертають набік
І втрачають самих вчинків ймення
Перед тою гадкою... Цсс!.. тихо!..
Ось краса-Офелія... О зірко,
В молитвах своїх згадай за мене.

ВАСИЛЬ МОВА-ЛИМАНСЬКИЙ

ДУМИ ЗАСЛАНЦЯ

Знову і знову борюся я з тугою,
Знову дивлюся в вікно на змарнілі гаї;
Вітер аж свище, і хмара женеться за другою,
Ніби кудись-то їх манять надії свої.

Є ще і в мене надія чудова й ясна,
Є вона чиста, свята й бездовірная;
Отже боюсь, щоб не зникла й вона,—
Так, як і іншії думи безвірнії.

Щось вона мерхне, як місяць за тучами,
Мов тії хмари, мішаються сумні думки;
Чується в грудях хвороба глитучая,
Мріється смерть і нічогості вічні віки...

Годі вже, мабуть, мені у надіях кохатися,
Годі про славу та долю України гадать;
Ні, вже надій тих справдження мені не
діждатися,
Слави собі і Україні добра не надбать!

Ні, вже пропав і пропав без поверну я,
Груди вже стиснуло, й дихать несила;
Чую, що смерть потайна й ненажерная
В вічні обійми мене обхопила!

Ой підожди ж ще хоч рік, моя любая!
Ой роздійми ці обійми холодні!
Хай ще не зціплю, заклякнувши, зуби я,
Хай не порину ще в Лету безоднюю...

1865

ТУЖБА ЯРОСЛАВНИ

Ой уранці раним-рано
Чутко голос Ярославни;
Мов зозулька з-між гілля,
Вона тужить-примовля:
«Ой полечу-повитаю
Зозулею по Дунаю,
Обмочу рукав бобряний
У воді Каяли білій,
Обітру я князю рани
На могутнім його тілі».

У Путивлі вранці-рано,
Десь на башті угорі,
Там смутная Ярославна
Ревно плаче на зорі:
«Ой ти, вітре, вітре-бую,
Ти навіщо, господине,

Військову любої дружини
Супротивно й буйно вієш,
В вічі ханські стріли сієш?
Чи нема ж тобі блакиту
В небі хмароньки гонити?
А чи мало ще простору
На безкраїм синім морі
Колихати кораблі?
Ой навіщо ж, лиходію,
Мої радощі розвіяв
По хвилючій ковилі?»

У Путивлі вранці-рано,
Та й на башті угорі,
В тяжкім смутку Ярославна
Плаче-тужить на зорі:
«Ой ти Дніпре, ой Славуто,
Ти ж пробив єси замкнуті
Кам'яні твердії гори
І леліяв аж до моря —
Ти ж носив наші потуги
Кобякові в надолугу
І люлікав, привітний,
Святославові човни.
Принеси ж ти, господине,
Мою любую дружину,
Щоб я сюди не ходила,
Рано з башти не тужила,
Щоб збулася туги-горя
І не слала сліз до моря...»

У Путивлі вранці-рано
З башти тужить Ярославна;
Мов зозулька з-між гілля,

Вона сумно примовля:
«Сонце світле, сонце ясне!
Всім єси ти тепле, красне;
Ой нащо ж ти, господине,
Війську любої дружини
Таке палке, нещадуще —
Що не то уста жаждущі,
Спека й луки ізвела
Й сагайдаки затягла?..»

Харків, 1866—67

ТРИ ДЕРЕВИНИ

Зимою укупці на краю долини
Стоять на узліссі аж три деревини.
І перша в тій купці — висока сосна,
Що саме узимку зелена й рясна;
Про літечко ясне соснині байдуже —
Тоді вона жовта, сумна і недужа.
І друга в тій купці стоїть деревина—
Гнучка та висока тополя-раїна.
Її листячко вітром холодним обдуто,
І вітоньки голі у кригу окуто,
І думка одна їй не сходе з ума:
Коли-то минеться лихая зима?
Коли-то весняне живуще тепло
Увільнить од криги їй віти й стебло
Та щедро одягне у листя рясне,
Зелене та ніжне, хороше, ясне?
Коли-то в розкошах красою засяє,
Уклонами вітру з теплом привітає,
Тонким верховіттям у небі заграє,

І після негоди, страждання і сну
Вона засоромить красою сосну?..
І третя в тій купці стоїть деревина —
Розложиста, біла, ярка березина.
Та голії віти у кригу закуті,
Даремно урозтіч тепер розіпнуті,
І гордого шуму од неї нема —
Замкнула уста їй лихая зима...
І жалібно стогне і б'ється вона:
Коли-то настане весела весна,
Із променем ясним, з живущим теплом,
Й одягне їй віти тремтючим листом?
І гордо вона їх по вітру розносить,
І шумом сердитим ліси оголосить,
І гордую пиху соснини нарушить,
І гомін сосновий заб'є і заглушить?..

Але ще далеко живуща весна —
І гордо панує зелена сосна,
І сумно куняє тополя-раїна,
І рветься та стогне ярка березина...

1882

* *
*

Ой не плач, не плач, дівчино,
Ізнічев'я та з пустоти:
Ще настане та година,
Що наплачешся з скорботи.

Смійсь, щоб серденько раділо,
Поки є чого радіти,
Поки горе ще не вспіло
Втіхи жизні подоліти.

Повертай і лихо в шутку,
Поки здібність сміху маєш,
Бо, зазнавши вдосталь смутку,
Вже сміятись не здолаєш.

ДО Х. Д. А.[1]

І я кохаю Вас, голубко,
Та не за очі й не за губки,
Не за приваби, за ласні,
Що інших манять і вві сні.

Не як мету свого жадання,
Таємних мрій і спогадання,
А як народу свого жінку,
Привітну й щиру українку.

Кохаю, пані, Вас за теє,
Що серце Ваше молодеє
З народним серцем рівно б'ється,
Од його радощів сміється,

Його жадобою горить,
Його уразами болить
І кожен докір його чує;
Кохаю, пані, Вас за те,

Що все, що людові святе,
Його одвічнії надії,
Його святії, чисті мрії
Укупі й Ваші...

1866

[1] Христина Данилівна Алчевська (1841—1920).

ЗАПОВІТ ЗАСЛАНЦЯ

Вмер козак на самотині, в тяжкому засланні.
Вмер без свідків, без родини і без
розпрощання,
Вмер козак з нудьги та туги, в тундрі
марно згинув,
Та в листі своїм до друга сповідь свою
кинув...

Вмер козак, юнак бездольний,
Кинув білий світ,
Та залишив братам вольним
Щирий заповіт:

«Коли схочуть вас на муки
Вислать на чужину,
Не давайтесь живцем в руки —
Бийтесь до загину!

Бо стократно краще вмерти
З руки махамеда,
Аніж ждати в нудьзі смерті
В північних заметах.

Казнь за волі оборону
Буде вчинком мести;
Вість про неї піде в люди
Й викличе протести.

І западе в живі серця
За правду обида,
До жорстоких катів серця
Сплодиться огида.

І научить глухих чути
І сліпих прозріти,
Заохотить давні пута
З ніг народних здіти.

Коли ж дасись живцем в руки
На тяжке заслання,—
Віддасись на тяжкі муки
Й безвісне конання.

І умреш ти в самотині,
Сам один умреш ти,
Позабутий на Вкраїні,
Змучений до решти.

І не знатиме громада,
Що ти згинув марно,
Тільки кати будуть раді,
Що вбили безкарно.

І про те злочинство враже
Хіба по столітку
Крадькома історик скаже
Катам не в замітку...

Не давайтеся ж у руки,
Краще домовина,
Не давайтеся на муки,
Бийтесь до загину!»

1890

НА СТЕПИ

(Про долю переселенців)

(Скорочено)

I

Темна ніч стоїть надворі
І свистить-мете кура;
У кутку в холодній хаті
В купку збилась дітвора.
Засмутившись, хирна мати
Над колискою злягла,
У думках, в скорботі батько
Сидить мовчки край стола;
І тремтять померзлі діти,
Аж зубами цокотять...
«Мамо, дюдя! Мамо, дюдя!»—
Невгамовно белькотять.
«Отже слухай лишень, жінко!—
Зводить хмурий батько річ,—
В хаті можна й задубіти,
Затопити б треба піч...»
Але жінка мов завмерла,
Не сказала ні слівця,
А голодні діти скиглять
І до неньки й до вітця:
«Мамо, папи! Тату, папи!»—
Кажуть бідні, дрижачи.
«Дай їм, жінко, хоч шматочок,
Хоч сухар їм розмочи!»—
Проказав несміло батько
Та й зімкнув ізнов уста,

Але жінка й не рухнулась,
Тільки сльози все ковта.
«Дай-бо, жінко! Жінко, чуєш?
Чого-небудь пошукай!»—
І в відказ згукнула жінка:
«Ох, хоч серця не вражай!
Лихо тяжке, чоловіче!
Се доходе нам кінець:
Вже нема ні крихти хліба,
Ні цурпалочка дрівець...
Смерть нам в вічі зазирає!
Коли зможеш, то рятуй,
А несила, то мовчи вже,
Та хоч дарма не дратуй!»
І бліда, скорботна мати
Від колиски підвелась,
Затулилася руками
Та й сльозами залилась.
Плаче жінка, плачуть діти,
Чоловіка жах бере,
Сльози в горлі його душать,
Дух ізперся, серце мре...
Але ось він трохи згодом
Із ослона ізірвавсь
І, за шапку беручися,
До родини обізвавсь:
«Цитьте, діти, не скигліте!
Цить і ти, стара, терпи!
Ось повернеться на весну,
То потягнем на степи...
Там далеко за Кубанню,
В чорноморських козаків,
Є багацько ще гулящих,
Неосаджених степів.

Там степи ще непочаті,
Не торкав їх звіку плуг;
Там ліси — один безкраїй
Непорушений ще луг!
Он туди потягнем, жінко,
Он туди ми втечемо,
А тутешній грунт нікчемний,
Хату драну продамо.
Хай їй грець, сій жизні клятій
З обнищанням до щирця,
З відробітками без краю
І з безхліб'ям без кінця!
Хай їм грець, сим боргуванням,
І сим жмикрутам-панам,
І жидам, сим живолупам,
Сим гнобителям, катам!
Так-то, жінко! Так-то, діти!
Ось мій буде рішинець:
Втечемо звідсіль далеко,
Де світам нудним кінець!
Там у дивнім, вільнім краї
Всі ми сили зберемо,
Цілині святій, відвічній
Пильно праці додамо.
І господь нам допоможе:
Дасть на хлібі нам дорід,
Дасть на овочі достаток,
На худобі ж — добрий плід!
Там простора, світла хата
Нас від хуги захова,
Миготітиме багаттям
Піч веселая, нова.
Буде в нас постіль м'якая,
Скрізь одежа на кілках,

Серед столу — хліб, як сонце,
В хаті — страв гарячих пах...
Аго-гов, бадьорній, діти!
Аго-гов, храбруй, стара!
Ще нам доля-ледащиця
Заспіває і загра!»

II

Ген далеко серед шляху
Мріють наші бідолахи;
В тягарах худенька шкапа,
Вже на силах підупала,
По шляху зусильно чапа
І руша візок помалу.
День і ніч візок рушає,
Малих діток колисає,
Мов верблюд їздця в пустині;
Господар же й господиня
За візком ідуть, сердеки...
І зайшли ж уже далеко!
День і ніч ідуть, сіроми,
Без жалів і без утоми,
Бо надію в серці мають —
На нові грунти вповають...

III

Гей, злиденні роботяги,
Необачнії блудяги!
Занехайте ваші мрії,
Киньте гарні ті надії,
Що так душу вашу надять,—
Вони швидко вас ізрадять.

Ті грунти, що вам бажались
І в думках вам уздрівались,
Ті степи, ліси безкраї —
Вже давно другим дістались,
Їх для вас тепер немає!
Вже давно їх розібрали...
Розібрали — генерали!
Тії саме генерали,
Що в кріпацтві вас держали,
За грунти з вас викуп брали!
Бо вони ж таки й труждались:
За «отечество сражались»,
В бенкетарстві знемощались,
По писарнях працювали,
На картярство утрачались!
Все служили, працювали,
Царським скарбом поживлялись,
І в чини великі вбились,
І до пенсій дослужились,
Ще й степами поділились!
Поділилися лісами,
Поділилися лугами
І усім заволоділи,
Що в черкес відвоювали!..

IV

Але наші бідарі
Ще про жак грунтів не знають
І все дальш і дальш рушають.
І малії, і старі
Вже на силах підупали,
З хліба вибились, захляли...
На дітях мертвецька твар:

Їх роса холодна моче,
Пилюга їм сліпить очі,
Їх пече південний сквар!
Їм ні їжі, ні спочину,
Їх корчій трясе щоднини,
В їх життя вже — на горіль!
Батько й мати стогнуть з лиха —
Стогнуть мовчки, плачуть тихо —
Притискають в серці біль.
Ось над Доном вони стали
Й немовлятко поховали;
Як до Єї дотяглись,
Знов їм смерть хлоп'я вхопила;
Край Чолбас дочку зарили...
Трьох дітей уже збулись,
Із двома тільки зостались
І у путь ізнов побрались,
За Кубань перевезлись...

V

Гей, степи, поля широкі!
Гей, безмірні пустирі!
Привітають вас трудженні
Хлібороби-бідарі!
Привітають, оглядають,
Вибирають, де б то стать,
Де б землі останні сили
За той хліб святий віддать.
Але дарма дух радіє
Й груди хворі роздима.
Там їм вільної містини
Вже і клаптика нема!
Скрізь, куди не кинуть оком,

Скрізь привлащені грунти:
Там останки піль черкеських,
Там козацькії юрти,
Там державства генеральські —
Сила степу, лісу й від —
І пустують вони марно,
Омина їх людський рід —
Омина, не мавши кошту,
Боячись орандарів,
Що визискують бідоту,
Душать темних злидарів.
Де ж їм стать? Куди поткнутись?
Де ще зайвії місця?
Там, де багнища та плавні
Розляглися без кінця!
Там, де гори в голих скелях
Досягають божих хмар,
Там, де з віку в вік сябрують
Вогкість багн і лютий сквар;
Де гуля свинота дика,
Де панує хижий звір,
Де корчій, лиха хвороба,
Душе рід людський навмір.

VI

Проминуло скварне літо,
Осінь хмарить почала;
Господар в вогкій землянці
Сидить мовчки край стола.
І панує в хаті тиша,
Тиша мертва навкруги,
Голосу дітей не чути —
Всі померли, до ноги!

Тільки долі під кожухом
Стогне жінка та дрижить —
Вже давно безщасна мати
В корчії лихім лежить!
Господар же й не рухнеться —
Мов завмер і скам'янів...
Чи він спить? Чи думку дума?
Чи з журби цілком замлів?
Ні, не спить він сном природним,
Не в живі думки втопивсь,
Він в себе самого внурився,
Йому вздрячку сон приснився.
Йому вздрілась Україна,
Явма вбачився рідний край,
Хата драна, дітки любі —
Лихо й щастя, пекло й рай...
Гей, злиденний роботяго,
Тільки дарма ти страждав!
Для дітей всю міць поклав ти,
Їм життя цілком віддав;
Задля їх із родовища
Ти у путь важку пустився,
Дні і ночі пішки плентався
І тепер усіх лишився!
Помилився на рахунках
І на доленьку лиху,
Розгубив їх одинцями
Ти на довгому шляху!
І тепер про людське щастя
Ти навік покинь думки —
Забирай убогі клунки
Та ставай у батраки!

Єйськ, 1883

ТКАЧИХА

(Уривок)

I

Сумно в хаті у ткачихи;
Вбогий каганець
Ледві точить світ мигтючий,
Бо згорів гнотець.
Тихо блима він в куточку,
Ладиться згасать
Й ледве-ледве освітляє
Лаву та верстат.
За верстатом молодиця
Жалібно співа,
І від суму та утоми
Никне голова.
Біля неї донька її,
Маленьке дівча,
Дрімаючи за пряжею,
Починка кінча.
А надворі зимня хвижа
Виє та свистить
І в віконця полатані
Рветься-порощить...
Ой виводять сумну пісню
Збліділі уста;
Де ж то думка ткачишина,
Де тепер літа?
Чи вита в далекім краї,
В чужині ника,
Де тринадцять літ в солдатах
Дружина блука?

Чи сягає в минулеє,
В молодечий вік,
Як надією і щастям
Був їй чоловік?
Чи про щастя минулеє
Ткачиха гуде,
А чи тужить перед лихом,
Що впереді жде?

«Годі, доню,— каже мати,
Перервавши спів, —
Годі прясти, моя рибко,
Сон тебе здолів.
Бо вже бачу: не розплющиш
Дрімливих очиць,
Не розведеш із ниткою
Втомлених ручиць...
Ох, учися, моя доню,
Учися робить;
Тяжко, серце, на сім світі
І трудящим жить.
А ледачий з неславою
В світі пропада,
Бо заїдять його злидні
І уб'є біда.
От і я немало часу
З тобою жила,
Що нема, було, ні хати,
Ні свого кола;
Що в роботі потом плинеш,
Нічки не доспиш,
А в чужім кутку насущник
Сльозами росиш.
Отже бачиш — є вже хатка,

Збіжжячко вже є,
І надія на доленьку
Сили надає.
Потриваймо, голубонько,
Злидні не навік;
Може, й тато повернеться,
Може, хоч на рік...
Може, справді... Боже правий,
Доленько свята!
Радість душу захоплює,
Серце аж літа!..»

І свистить та скигле хвижа,
Меркне каганець,
А ткачисі щастя мріє,
І тужбі кінець!
І жвавіш ведеться пісня,
Й стукає верстат...
Добре вміє небіженька
Вірити та ждать!..
І працює знов ткачиха
На своїй верстаті,
День похмурий і холодний,
Плачуть вікна в хаті.

Люботин (Харків. губ.)
1866

ПЕТРО НІЩИНСЬКИЙ

ЗАКУВАЛА ТА СИВА ЗОЗУЛЯ

Закувала та сива зозуля
Вранці-рано на зорі;
Ой заплакали хлопці-молодці,
Гей, гей, та на чужині в неволі, в тюрмі...
Вони плакали, гірко ридали,
Свою долю викликали:
«Ой повій, повій, та буйнесенький вітре,
Та й понад морем;
Та й винеси нас із кайданів, з неволі
В чистеє поле;
Та понеси на Вкраїну,
Гей, гей, нас на Вкраїну...
А на Вкраїні — там сонечко сяє,
Козацтво гуляє, гуляє і нас виглядає,
нас виглядає!»

По синьому морю
Байдаки під вітром гуляють.
Братів щоб визволяти,

Запорожці чимдуж поспішають,
Гей, як зачули турецькії султани,
Та й ізвеліли ще гірше кувати кайдани...
Султани турецькі, султани звеліли
Кувати кайдани, кайдани кувати,
Звеліли ще гірше кувати кайдани!

ПОРАДА

Дівчинонько, голубонько, чого ти сумуєш?
Твоя доля за плечима, ти її не чуєш.
Шануй людей, молись богу, то він і поможе:
Як не тепер, то на той рік таки буде гоже.

Годі ж, серце, сумувати! Не зітхай
важенько,
Бо, як будеш журитися, зав'яне серденько,
А без серденька на світі не можна
прожити...
Чи вже ж хочеш таки віку собі вкоротити?

Якби, серце, мав я силу, тоді б—інша мова:
Я б випросив собі долю у самого бога.

Годі ж, годі, моє серце, годі сумувати!
Тобі треба, як квіточці, рости й процвітати.
Рости ж, моя роже, повна, рости,
розвивайся,
А як часом спітка лихо, ой не піддавайся!

ФРАГМЕНТИ

(З «Антігони» Софокла)

I

Є на світі пребагато усякого дива,
Та дивнішого немає, як душа мислива:
Ревуть звірі, шумлять води, буйний вітер дує,
А над ними над усіми чоловік царствує.
Коли звір де йому вадить—капкан наставляє,
А по морю то й зимою, як літом, шмигає.
Як же часом розреветься не в пору
буйненький,
Він на теє не вважає — собі веселенький:
Вітер гне, ламає верби, а йому байдуже,—
Сидить собі та співає: «Ой не шуми, луже»
І сирую матір-землю щорік розриває
Або плугом, або ралом,— все жнитво збирає.

II

... Розумніший між тварями бога
І вдатний до всього й на все чоловік;
Та ба!— він сьогодні спішить кілька мога
До честі, а завтра в багні весь поник!..
Сьогодні він віри і царства пильнує
І мудрі закони на них видає;
А завтра, нікчемний, геть все поруйнує,
Збагнить, занехає, потопче, поб'є!
Та злого такого як бог, так і люди
Цураються завжди, і гине він сам;
Такому немає, не було й не буде
Добра ніякого ні тут, ані там!..

III

Не можна нам віку людського,— як є він
Щасливий чи, може, з бідою спізнався,—
Ні дуже хвалити, ні ганити дуже;
Фортуна, бач, зрадниця, всяку людину
То вверх раз підійме, то знов підламає;
Що ж послі складеться і як воно буде,
Того одгадати ніхто не зуміє...

IV

Щасливі тільки тії з нас,
Котрі всю жизнь біди не знали;
Но горе тим, чий дім хоч раз
Нещастям боги покарали.
І як то кажуть, що біда
Одна ніколи не приходить,
Так там біда од прадіда
Біду до правнуків приводить,—
Так само, як на морі вал,
Північним буйним вітром спхнутий,
До самих до полудніх скал
Сердито гонить хвилі здуті...

V

Збирайтесь докупи мерщій, громадяне,
Багаті і бідні, старі і малі!
Збирайтесь, лікуйте, бо вже не зав'яне
Лавровий віночок на вашім чолі...
Минулося горе, й великая слава
Покрила наш город, покрила і нас;

Й сю славу Побіда, богиня ласкава,
По всьому геть світу розносить в сей час.
Зберіться ж, слов'яни, хутенько-пильненько,
Ходім на всю нічку молиться у храм;
І там усі разом, обнявшись гарненько,
Хвалебну затягнемо пісню богам!..

ВОЛОДИМИР АЛЕКСАНДРОВ

УКРАЇНСЬКА МЕЛОДІЯ

Чисте поле чисто сяє,
Поле все як яр зелене...
Здрастуй, степе, рідний батьку;
Здрастуй, Україно-нене!

Обійми мене, мій степе,
Обгорни мене навколо,—
Я стою посеред тебе,
Опустивши сумно чоло.

Ой повій, повій ти, вітре,
Від Дніпра, від Запорожжя,
Ти розвій мій жаль і тугу
По степу на бездорожжя.

Любий степе, ти не знаєш,
Скільки смроду і болота

В нашім світі, де повсюди
Тільки фальш, пиха, біднота!

Там я втратив віру в правду,
Ум скалічив, в тугу вдався
І тепер з розбитим серцем
В тебе, степе мій, подався.

Тяжко дихать, в грудях тісно,
Мов там жар лежить і тліє,—
Хай від тебе, рідний степе,
Прохолодою повіє!

Хай повіє тихий холод
На мої гарячі рани:
Хай мої думки остудить,
Хай у мислях тиша стане!

Щоб я зміг той світ забути,
Де пропало добродійство,
Де гнучка потрібна спина
Та уміле лицемірство;

А накланявшись уволю,
І самому паном стати
Та, сховавши власний сором,
Інших вчетверо згинати...

Щоб все те я міг забути,
Щоб відстало все від мене,
Степе рідний, рідний батьку!
Україно, рідна нене!

МОЯ МОГИЛА

Прощай, моя ти люба, мила!
Недовго, то й піду я в сховище святе;
Рік-два мине — моя німа могила
Травою густо заросте;

Могила тая буде в полі,
Над нею восени, оравши, пройде плуг,
Колись зростуть там гарні дві тополі,
А послі, може, й цілий луг.

І як з тополею густою
Вітрець, жартуючи, тихенько зашумить,
Тоді увечері веселою весною
Дівчина з милим прибіжить.

Обнявшись, сядуть під тополю,
Якраз мені на мертву, чулу грудь;
Тоді, любуючись весною і собою,
Вони шум листячка поймуть.

ЧИЖИКОВЕ ВЕСІЛЛЯ

Сірий Чижик, дрібна птиця,
Задумав жениться.
Та... бідная головонька!..
Нікому журиться.

Сидить сумно на калині
Та й думку гадає...
Яку брати? Кого звати?
У Щигля питає.

Щиголь йому радить раду
Нелукаву, просту:
«Бери собі Чечіточку —
Саме твого зросту:

Маленькая, дрібненькая,
Хороша на вроду;
Ще й з квіткою на головці,
Бо чесного роду.

На весілля всіх закличем:
Багатих і бідних,
І чубатих, і носатих,
І чужих, і рідних.

Соловейка попросимо
У старші бояри,
А в підстарші Жайворонка —
Два якраз до пари.

Світилкою-носилкою
Візьмем Коноплянку,
Моторненьку, чепурненьку,
Голосну панянку.

Дружком буде Деркач-крикач,
Та Грак на підмогу;
А свашкою-липашкою
Клич Чайку-небогу».

Порадились, надумались,
Старостів послали.
І любенько та тихенько
Рушники побрали.

Тоді Орла послом слали
Гостей іззивати;
А він, гусей надибавши,
Ну їх мордувати.

Мордуючи, лютуючи,
І сам змордувався,
Підкріпився свіжиною
Та там і зостався.

Вівчарики-гайдарики,
Гостей наскликали,
А Галочки-чубарочки
Їх любо вітали.

Юлка, Сойка та Іволга
Діжу замісили
Та, піднявши її вгору,
По хаті носили.

Випивали по чарочці
Та сили кріпили,
А Сороки з Ластівками
Коровай ліпили.

На весілля насходилось
Гостей повні хати;
Щиголь почав, батькуючи,
Порядки давати.

По хазяйству клопоталась
Там Перепелиця,
Куценька, ситенька,
Прегарная птиця.

Куропатка-паніматка
Хати підмітала;
А Дрохвичка-молодичка
Столи застилала.

Там дівочки Сусідочки
Прегарно співали,
А Ворони, чесні жони,
Гостей частували.

Горобчики-молодчики
Шишки крали сміло
Та приязно цвіріньокали,
Мов робили діло.

Красногруді Снігирики
Заходились грати;
А Журавель із Чаплею
Пішли танцювати.

Танцювали, танцювали,
Сіли спочивати;
Дурний Пугач дуже впився
Та й ліг серед хати.

Коло його чорний Ворон
Здвигає плечима;
Сова в куток забралася,
Блимає очима.

Кулик-мужик забродився
По самі коліна
Та й став шукать на Пугача
Доброго поліна.

П'яний Пугач стрепенувся
Та й закричав: «Пугу!»
А Сич каже: «Дай нам, боже,
Хоч тепер потугу!»

Необачний Шулопіка,
Що з'їв чоловіка,
Став хапати малих курят,
Він на те й Шуліка.

Вівсяночки-міщаночки
Зачали стрибати,
Ціцерухи-цокотухи
Стали щебетати.

Чорні Шпаки, як чумаки,
Про Крим заспівали:
Як ходили у дорогу
Та сіль набирали.

На долівці розходився
Голуб волохатий,
Турчить, бурчить до Горлиці:
— Ще я не жонатий.

Одуд з Ятлом наскочили —
Ну його клювати,
Бо привикли, шоб носами
Що-небудь довбати.

Зозуленька-голубонька
Почала кувати:
— Ку-ку, ку-ку, добрі люди,
Час додому спати!

Чесні гості схаменулись,
Любо попрощались;
Стрепенулись, ізнялися
Та й порозліталися.

ПІСНЯ ПРО ГАРБУЗА

(Фрагменти)

Ходив гарбуз по городу,
Питаючи свого роду:
«Ой чи живі, чи здорові
Всі родичі гарбузові?»

Обізвалась жовта диня,
Гарбузова господиня:
«Де ти в біса волочився?
Од сім'ї зовсім одбився!

Жити вкупі не схотів,
Мало вік мій не заїв.

Одчепися ж, не горнися
Та й на себе подивися:
Бач, он як увесь обдувся...
Десь хвороби роздобувся.

Став товстий, мов тая бочка,
Аж порепалась сорочка;
Листя стало аж колюче
І огудиння товстюче.

Де ти в гаспида і ріс,
Відки вп'ять до нас приліз?»

«Годі, мамо, верещати,
Треба правду розказати»,—.
Обізвались огірочки,
Гарбузові сини й дочки.

«Здрастуй, тату! Відки взявся?
Гей, пізненько ти припхався,
Бо вже стала пані диня
Кавунова господиня.

Сам ти винен, що вона
Покохала кавуна».

«Цур же вам, рідня проклята!
Щоб вам свині й поросята!
Геть піду ж я з огороду,
Іншого шукати роду».

З тим гарбуз собі й попхався,
З усіма розродичався
І покинув паню диню,
Кавунову господиню;

Тільки з хмелем побратавсь,
Лазить по тинах прийнявсь...

РОЗБИТЕ СЕРЦЕ

(З Гейне)

Я бачив, як вітер берізку зломив,
Коріння порушив, гілля покрутив;
А листя не в'яло і свіже було,
Аж поки за гору вже сонце зайшло.

Я бачив, як серну підстрелив стрілець;
Звалилася бідна, прийшов їй кінець.
Боротися з смертю було їй невміч,—
Одначе боролась, поки зайшла ніч.

Я бачив — метелик поранений млів:
Крильце перебите на сонці він грів;
Ще трошки пожити на думці було,
І, може, пожив би,— та сонце зайшло.

На світі у кожного сонце своє...
Любенько живеться, як сонечко є;
А згасне те сонце — і жити шкода:
На світі без сонця усе пропада.

Зо мною розсталась дружина моя —
Зостався на світі без сонечка я,
Одначе на себе я смерть не зову,
А з серцем розбитим живу та й живу.

КЕДР

(З Гейне)

В холодній та дикій північній пустині,
Де бурям і впину нема,
Там кедр одинокий на гірній вершині,
Обсипаний снігом, дріма.

І бачe у сні він далеку країну,
Де сонечко сходе святе,—
Сумна й одинока на цілу долину
Там пишная пальма цвіте.

МИКОЛА ВЕРБИЦЬКИЙ

ВЕСНЯНКА

Іде весна, іде красна —
Земля оживає...
Ждемо, ждемо долі-волі —
Немає, немає!
Тече річка широкая
Скрізь попід горою;
Ой попливла наша доля
Уплинь за водою...
Повій, повій, буйний вітре,
На час, на годину;
Ой верни нам нашу долю
Знов на Україну!
Ой не віє буйний вітер —
Ледве подихає;
Знову долі виглядаєм,
А долі немає...
Брати мої, товариші,
Орли молодії!
Осідлаймо, брати мої,

Коні вороні
Та поїдьмо на тих конях
По широкім полю —
Здоганяти, переймати
Козацькую долю!
Запитаймо долю-волю,
Де вона блукає.
Попрохаймо — нехай до нас
В гості завітає.

НЕВОЛЬНИК

Ой боже мій, мій світе коханий,
Болять, огнем палять кривавії рани.
Що понатирали тяжкії кайдани!
Що понатирали за довгії роки
У темній темниці, у ямі глибокій!
Глибока темниця, муровані стіни,
Отут натерпишся лихої години!
Муровані стіни, маленькі віконця, —
Ні неба не видно, ні ясного сонця;
Маленькі віконця, залізнії грати...
Отут нам і жити, отут і вмирати!
Ой а там десь за стіною,
За стіною кам'яною
Живуть люди, втішаються,
Життям вільним пишаються.
Ой зійдемось, брати мої,
Сизокрилі орли мої,
В глуху північ на пораду,
На невольницькую раду:

Як хуртовина завиє,
Чорна хмара небо вкриє,
Буде нам, як мати рідна,
Нічка темная, невидна, —
Бо сторожа спати буде,
Наші речі чуть не буде;
Ой порадимося, братця,
Як за діло треба взяться:
Як ті грати розібрати,
Як каміння розкидати,
Як ту долю, вільну волю
В чистім полі здобувати.

* *
*

Веселий час! — стояло літо,
І зеленів той гай густий,
І красувалось теє жито
На рідній ниві золотій.
Пройшла пора — на рідним полі
Зелене жито одцвіло,
Одкрасувалось і додолу
Колоссям повним полягло;
І гай осипався — у гаю
Пожовкле листя шелестить,
І в твоїй хаті, в тому раї,
Мов у могилі, все мовчить.
Ой збиралася біднота,
Гуляла, співала
З журби, з лиха, поки доля
Лихая спіткала
Тебе, друже незабутній,

Мій коханий брате!
Ой не прийде вже біднота
До твоєї хати!
Не зійдеться, не збереться
І не заспіває
Тиху пісню, що нам серце
Сумне розважає.
Що ж робити, вірний друже?
Будем правди ждати,
Поки з неба завітає
До нашої хати...
Сумно, темно! Тільки гляне
Колись з неба сонце
В нашу хату убогую,
В розбите віконце.

* *
*

Ось вийди послухай: на ниві, в долині,
Неначе хтось плаче по всій Україні,
В зеленому гаї, в безкраїх степах...
Ото наша пісня, як степ той, широка,
Як синеє море, безодня, глибока,
Живая, як серце в козацьких грудях.
Чутно у тій пісні про тяжку неволю,
Про гіркії сльози, безщасную долю,
Про лихо і горе, про те, як колись
По всій Україні пожежі палали,
Як вороги злії її руйнували,
Як марне козацькії сльози лились.

Лється пісня і лунає
По зеленім лану,
Понад Ворсклою, Десною,
Дніпром — до лиману.
Ой співайте свою пісню
Ви, божії люди,
Що не було в світі правди,
Тепер вона буде.
Ой співайте голосніше,
Поки гляне сонце —
В нашу хату убогую,
В розбите віконце!

* *
*

(Із циклу «Carmina Senestutis») [1]

І вдень мені бридко, а день як
скінчиться
І довга настане та ніч зимова,
Буває, звичайно, ще гірше: не спиться,
І, наче дурная, болить голова.

Приляжеш на ліжку, заплющивши
очі, —
За мріями мрії, мов хвилі, пливуть,
І в темряві чорній мені серед ночі
Якіїсь-то струни дзвенять та гудуть;

Говорять про літа мої молодії,
Як ще весняная стояла пора,

[1] «Пісні старості».

Про давні розмови, про давні надії,
Про щастя, що зникло, мов тая мара.

Мішаються думки, і чую — неначе
Чиєсь б'ється серце; здається мені,
Що хтось біля мене тихесенько плаче,
І капають сльози, мов дощ восени.

І нудно мені, що ніяк не згадаю,
Де чув отой плач я, і де, і коли,
І де тії очі поділись, не знаю,
Що сльози отії дрібнії лили.

І лихо та й годі мені з головою,
Важкою, як камінь; не можу піднять;
А в темряві чорній, вгорі надо мною
Проклятії струни дзвенять та й
дзвенять.

ДОДОМУ

Далекая доріженька
Гадюкою в'ється...
Знову серце оживає
І знову сміється.
Ой округи хуртовина
Плаче, завиває,
А на душі ясне сонце
Мені знову сяє.
З далекого чужого краю
Додому знову завітаю
І матір рідну, Україну,

Побачу знову; од себе
Не прожене мене... Тебе
Побачу знову, мій ти раю,
Мій батьку рідний — степ без краю!
І на тебе, Дніпро-дідусь,
Погляну знову; подивлюсь
На ті розкоші, ті долини,
Де тільки мріють домовини
Дітей козачих, — ті могили,
Де сплять народні наші сили
І наче слова правди ждуть...
Нема його!.. Літа ідуть,
Проходять марно... Україно!
Моя нене мила!
Даси мені серце нове
І новую силу,
Щоб братами за ту правду
Одностайно стати.
Братів моїх менших, бідних,
Розуму навчати;
Щоб із ними наше давнє
Лихо одбувати,
Щоб із ними щирим серцем
Господа благати...
І розійдеться та хмара,
І біля віконця
Ми у своїй рідній хаті
Діждемося сонця...

ПЛАЧ ЯРОСЛАВНИ

Ой чутно, чутно голос Ярославни...
Як тая зозуля сивенька, плаче
Рано-раненько...

«Ой, полечу,— каже,— по тихім Дунаю,
Як тая зозуленька, скрізь полечу,
Злину на Каялу, боброві рукава
У тихую воду вмочу,—
Тобі, любий друже, мій княже коханий,
Обмию на тілі кривавії рани!»

Рано-раненько на окопі в Путивлі
Молода Ярославна плаче та ридає,
Ще й словами стиха промовляє:

«Ой ти, вітре, буйний вітре, вієш-повіваєш!
Та не стиха! Нащо, вітре, хвилі підіймаєш?
Нащо несеш, буйнесенький, ти ханськії стріли,
Мов на крилах, на те військо, що зоде мій
милий?

Хіба мало в тебе, вітре, хвилі розганяти,
Та на морі на синьому з кораблями грати?
Нащо ж, вітре, мою радість, моє щастя-долю
Ти розвіяв, буйнесенький, по чистому полю?»

Рано-ранесенько на окопі в Путивлі
Молода Ярославна плаче і ридає,
Ще й словами стиха розмовляє:
«Ой ти, Дніпре, мій Славуто, широкий, як
море,
Ти пробив собі дорогу крізь кам'яні гори;

Крізь ту землю половецьку! Давніми
часами
На собі носив ти, батьку, з легкими човнами
Славетного Святослава к далекому краю,
В становища Кобякові!.. Принеси, благаю,
Мого милого до мене, втиши моє горе,
Щоб не слала я до нього сліз на море».

Рано-раненько на окопі в Путивлі
Молода Ярославна плаче і ридає,
Ще й словами стиха промовляє:

«Сонце моє, сонце, ясно в небі сяєш:
Усім даєш ласки і світу доволі, —
Нащо тільки палиш ти милого військо
У чужому безвідному полі?
Смагою їм луки посушило,
Тугі сайдаки засклепило...»

МИКОЛІ ЛИСЕНКУ

Привіт

1

То не десять соколоньків під небом літає,
То на струни вішовії руки покладає
Наш Микола—боян віщий, і струни рокочуть,
Щоб почули нашу славу і ті, що не хочуть.
Хай розкаже наша слава по усьому світу,
Що ми не забудем великого заповіту...

А твоя музика, брате, довіку однині
Хай віщує кращу долю нашій Україні.
І смутная, мов ті сльози, як радість, весела,
Хай обійме, опанує городи і села,
Хай туманом хвилюється над морем глибоким,
Дзвоном гуде і лунає над полем широким.
Хай співає соловейком і чайкою плаче,
Тішить душу дівочую, серденько козаче,
Хай річкою прозорою по каменю ллється,
Хай орлом літа над степом, понад Дніпром
в'ється,
Понад тим великим лугом, понад лісом, бором,
На утіху Україні, ворогам на сором!

2

Ще раз дякую, Миколо, тобі за музику:
Не почую я нічого вже, мабуть, довіку
Гарнішого, рідніщого і для серця милішого!
Любе діло та музика: нема їй запрету,
Нема війни з цензурою, як часом поету
За правдиве, вільне слово трапляється, друже:
Чи do, fa, sol, чи la, ci, do, їй про те байдуже!
А поету часом скажуть: «Віршувати мусиш?!»
Та піднесуть таку фігу, що й язик прикусиш;
Будеш її смакувати, та чи ще, чи годі:
Стане йому віршування в великій пригоді!
Мов каменем придавлений, засумує дуже —
І враз твою музику почує, мій друже.
Вона йому, мов словами, про щось краще
скаже,
Стихне туга великая, від серця одляже.
Наливайте, браття, чари по самії вінця,
Та вип'ємо за Лисенка як за українця.

ІВАН МАНЖУРА

СІЯЛЬНИК

Ось сіяльник вийшов ріллю обсівати,
І вітер мав скрізь той посів розмахати.
Яке де упало зерно при дорозі,
То скоро унівець стоптали прохожі!
Або і без того воно запропало,
Бо птаство голодне його подзьобало.
Яке ж на каміння — зійшло мов і гарно,
Та скоро безщаснеє ізгинуло марно:
Воно-бо не мало міцного коріння,
І сонце спалило слабеє рослиння.
Яке ж серед терну лягло поз межею,
Змарніло, забите і це гущинею;
Хоч сонце та дощик його й живили,
Не мало за нею зрости воно сили.
І тільки оте у пригоді і стало,
Которе на добру ріллю ось упало, —
Зійшло-бо й поспіло угору зело
І ратаю плоду у сто крат дало.
Хто має-бо вуха і річі не чує,—
Нехай оцю притчу здаля хоч почує!

БУРЛАКА

Та вже весна, та вже красна,
Із стріх вода капле,
Молодому козакові
Мандрівочка пахне.

Та тепер вже молоденький
Коня не сідлає,
А цапині постоли він
На ноги взуває.

Замість списа бере косу,
За шаблю — мантачку,
За керею ж одягає
Свитоньку бурлацьку.

Не питає у дівчини
Тепер він дороги,
Куди у Крим, куди на Дін,
Куди за пороги.

А питає в молодої
Німецької хати,
Де б то стати, заробити
Собі хоч на лати.

БУРЛАКА

Бреде бурлак степом рано,
Наопащі свита;
Його шапка стара, драна
Набакир ізбита.

Бреде бурлак, поспішає
В заброди до моря
Та співає — степ лунає, —
Нема йому й горя.

Нащо мені, каже, доля
Готова із неба?
Все добуде своя воля,
Чого мені треба.

Нащо мені та багатство,
Червінці, дукати?
Вміє славнеє бурлацтво
Без них панувати.

Нащо мені і оселя,
Дружинонька мила?
Привіта мене і скеля.
Пораде могила.

Ой скажи ти, стародавня
Козацькая нене,
Кому жить ще так славно
У світі за мене?

Вітрець тихо росу ранню
З травиці здіймає.
Бурлаковому ж питанню
Одвіту немає.

СТЕП

Гей ти, степ широколанний,
Мій килиме сріблотканий!
Розпростерся ти широко,
Що не скине й орле око
Твоє займище безкрає!

Гей, повідай ти, мій раю,
Де краса твоя розкішна,—
Сива тирса срібно-пишна,
Що коневі колись крила
Круті ребра й гомоніла,
Мов та хвиля в синім морі,
З буйним вітром на просторі?

Та повідай ще, де славні
Наддніпрянські твої плавні,
Те таємне, несходиме
Царство звіра незміриме,
Твій Великий Луг — розділля,
Предковічнее привілля,
Що у йому усіх нетрів
Не сходили тури й вепрі?

А гайки де чарівнії,
Що річки твої бистрії,

Мов віночки, закрашали
Та дівчаток спокушали
Холодком своїм темненьким
На розмову із миленьким?

А зимовники-одинці,
Що ховались од ординців
У балках твоїх пригожих,
Де чумаченьки захожі
З України прилучали,
Одпочин собі держали?

Та де й саме те чумацтво?
А де й славнеє те братство,
Що за матір шаблю мало,
Спис за батька почитало,
А рушницю за дружину
Та своїй не знало впину
Вольній воленьці? І хану
Та ледачому султану
У гаремові заспати
Не давало, пане-брате?!

Степ мовчить, нема одвіту...
Мов козак той недобитий,
Він од рани знемагає,
А над ним вгорі кружляє
Крук поганий та крюкоче,
Мов добити криком хоче:
«Вже тобі не животіти, —
Розтеклися твої діти,
Що пишалися тобою!..

ВЕСНА

Іде весна одрадісна,
Зелений шум встає;
Чого ж мені не радісно
І серденько болить моє?

Болить воно, утленькеє,
Не радує весна його:
Ні сонечко тепленькеє,
Ні квіточка, краса всього.

Воно немов жалкується
І ремствує на жизнь нову,
Що скрізь навкруги чується,
Розбуджує всю твар живу.

Розбуджує, буйнесенька,
Вона увесь засклілий мир,
І пісня голоснесенька
Злила усе і вздовж, і вшир.

Навдаку тільки силоньці
Та серденько моє збудить;
Воно немов в могилоньці
Давно уже нечуло спить.

Була й йому утішная
Весна колись за давніх літ;
Тепер — зима ж довічная,—
Весни тії ізгиб і слід.

СТАРЕЦЬ

Знов я в своє село звернувся,
По-старому все в убогому селі,
Наче й рік тому ще не минувся,
Як помандрував я з рідної сім'ї.

Та ж он церковця, немов в віночку,
Між тополями старенька майорить,
Де я плакав часто у куточку,
Як, було, на серці дуже накипить.

Вітряки все ті ж он край дороги,
Стежечки з села утоптані до них,
Ті ж гробки і ті ж хрести убогі...
Ні, між ними єсть багато і нових!

Он до річки збігли огороди,
Знакомиті верби о́край їх шумлять...
І до мене, мов у дітські годи,
«Будь здоров, козаче!» — гомонять.

Ось іду уже я слободою,
Все така ж вона, як і тоді була;
Чом же очі криються сльозою
І душа моя неначе ожила?

Підійшов я свого подім'я —
Щось гірке ізнов у серце уп'ялось;
Те ж воно і та ж на їм будівля,
Та нерідне вже над ним носилось щось.

Вже чужі його опанували,
Поміж ними рідного мені нема...
І вони мене не привітали,
Бо сирітство їм моє тяжке — дарма.

Уразило душу те небогу,
Понавкруги ж мов шептало все мені:
«Геть тікай отцевського порогу,
Ти чужий тепер у рідній стороні».

Не схотів я людям набиватись,
Ніч проплакав на рідненьких могилках
Та й пішов з тих пір поневірятись
Цілий вік я старцем по чужих краях.

ДЕКОМУ

Ви хвалитесь гордо: колись Україна
Своїм господарством розкішно жила;
Що волі й братерства кохана дитина —
У славі всесвітній вона ізросла.

Даремна балачка! Її господарство
В безодні кишені гетьманів текло,
А темне її, хоч і жваве, лицарство
Користі народній душі не дало.

Братерство ж славетне похило
клонилось
Старшинській силенно важкій булаві
Або поза Уманню десь собі крилось
В бездольній у прах січовій голові.

А воля святая? Мов в'язень, конала
У турка, у ляха, о боже, в своїх
І вік пристановища вбога не мала,
Щоб діток, як люди, навчати малих.

А слава? То захистом волі прикрита
Хижацька грабіжка, пожежа війни,
Сльозами та кров'ю вона перелита...
Стрямітесь, хвалітесь — нікчемні сини!

СТАРОСВІТСЬКА МОЛИТВА

«Господи, віку, просю тебе, ти
Панові нашому не вкороти!
Хай поживає у світі довгенько...»—
Молиться щиро бабуся старенька.
Чує те пан і бабусю пита:
«Чом та за мене молитва свята?»—
«Тим, що за вашого діда я мала
Шестеро ярок, — бабуся сказала, —
Двох він до себе на двірню забрав,
«Буде із тебе й четвірка!»— сказав.
Батенько ваші, осівшися, пару
Другу забрали у панську отару...
Ви ось хазяйство до рук прийняли,
Скоро і п'яту у двір зайняли...
Дай же вам, господи, вік довголітній,
Щоб не заняв ваш синок і послідній...»

СОН

Уві сні до мене гречкосій прорік:
«Чи мені на тебе працювати вік?
Походи по спеці ось за плугом сам,
Я ж рукам трудовим одпочинок дам».

А кравець нікчемний і собі за ним:
«Пропадай ти,— каже,— із шитвом своїм!»
Далі й майстер струмент в торбу ісклада:
«Хай тобі з майстерством — здоров'я
шкода!»

Розпалилась люто душенька моя,
Усіма забутий, гірко плакав я,
Голий та голодний, пустирем блукав,
Бога, небо, землю, долю проклинав.

Коли оце гляну... Певно, а чи ні?
Сонечко ясненьке грає у вікні,
Усюдою праця, мов неначе рій:
Он мені волоче ниву гречкосій;

Там кравець у голку нитку задіва,
Паштригує хутро, весело співа;
Далі майстернії до роботи йдуть,
І заводи гулко, як щодня, гудуть.

З радощів я плакав і сміявсь ураз,
Бавлячись в перинах у той ранній час,
І веселі мрії променем ясним
Розігнали сон мій, мов ледачий дим.

РОЗКІШ-ДОЛЯ

Палке небо, жовтувата
Недвижима пилюга,
Млява спека й тьмянувата,
Де не глянеш, скрізь юга.

Жайворінки десь високо,
По обніжках ховрашки,
Дрік та муха, а ізбоку —
Гук незримої мошки.

Вбога царина змарніла,
Сіножаті — пожари,
Череда от зачуміла
Бреде безбаш по горі.

По підгір'ю ж геть — он пишно
Скрізь біліє солонець...
Ех, життя твоє розкішне,
Мирозданія вінець!

ЛЕЛІЇ

У пишних палатах якогось магната
Розкішні лелії цвіли.
Їх люди здалека, де вихор та спека,
На втіху собі завезли.

Любують їх очі веселі дівочі,
А часом і хмурий магнат

На їх як погляне, нудьга ураз тане
І пруг на чолі вже не знать.

Отак вони пишні, усякому втішні,
Мир в серце людське подають,
А люди не знають і гадки не мають,
Як сльози вночі вони ллють.

Чого б то їм шкода? Адже ж і урода,
І розкіш, і шана їм є...
Не люба їм шана у гордого пана —
Їм краще убоге своє.

Їм краще у бідній країні їх рідній
За панську ту ласку здались
І спека пекуча, і вихор летючий,
Що їх опаляли колись.

Так ти, моя крале, з далекого краю,
Неначе лелії мої...
Здається, й на волі, у шані та холі,
Та все ж бо не в рідній краї.

Твій погляд ясненький, твій сміх
веселенький
Та щирая ласка твоя
Усіх нас єднають, усіх нас вітають,
Як тихая з неба зоря.

Поглянеш ізбоку (нехай-бо нівроку!)
Та й скажеш: «Життя тобі рай!»
А все ж твоя втіха — поплакати стиха,
Згадавши веселий свій край!

НЕЧЕСНА

Мов билиночка в полі зів'яла,
Сиротиною ти ізросла;
Тебе лишенько рано спіткало
І недоля лиха повила.

Не зазнала ти змалку поради,
Ані ласки од гордих людей,
І ні оден тебе із громади
Не спасав од лукавих речей.

І зросла ти, навчилась роботи,
Та роботи ніхто не давав...
Не журися, небого... Чого ти?
За красу б тебе всяк поєднав...

Так сама ти того все цуралась,
Проклинаючи долю гірку,
Тобі чесно прожити бажалось,—
Та судилось не те на віку!

Несподівано ти «проступила»,
Проступа вас багато таких —
І громада тебе осудила,
Підняла, мов ледащо, на сміх.

І регочеться, пальцями тиче,
Головою на тебе кива,
А до себе ніхто не покличе,
Не спитає: «А чим ти жива?»

Чи ти ласкою маєш угрітий
Під негоду спокійний куток?
Чи ти їла слізьми не политий
А хоч раз того хліба шматок?

Замовчіте ж ви, пишнії, ситі,
Гордовитії, власні землі!
Бо єсть божая правда на світі,—
Та розсудить і вас, і її.

* *
*

(На вразок з Я. Полонського)

Я світло погасив, дрімаю в самотині,
Аж чую, в хату ось поналітали
Сумні, таємні, як мара, нічнії тіні
І в головах у мене поставали.

І чути, як вони таємно шепотіли:
Хай засне він, душею хай скориться!..
А чи давно його ми щастеві раділи?
Нехай же добрий сон йому присниться.

Бідаха вже заснув. Глядіть, як він кохає...
То мила любо думку його буде,—
А завтра він цього нічого не згадає,
А то й з прокльоном згадувати буде.

Погляньте, як при нас ввісні він молодіє,
Як може він ще вірити й любити.

А завтра, бідний, гірш він постаріє
І піде, як допреж цього, терпіти.

А ми? Ми ранком подамось, укриті
снами
Та мріями людського всього світу,
І щастя мрія теж полине з нами,—
Зів'ялий квіт колишнього розцвіту.

ДО ТОВАРИША

Не хрещатим барвіночком,
Не запашним василечком
Життя наше процвіло;
Лихе горе та бідонька,
Мов гірка та лебідонька,
Його змалку проросло.

Первоцвіт наш зморожений,
Лихоліттям зубожений
Не розцвівся та й опав.
А надію зцілющую,
В людей віру живущую
В степу вихор розмахав.

Ми нічого путящого,
Зате, може, й ледащого
В спадки дітям не дамо,
І, живі ще забутії,
Їх докором окутії,
Так без сліду й помремо.

І тепер ось даремнеє
Життя наше нікчемнеє
Собі марно доскліва,
Мов огоник при дороженьці
На попаснім обложенці
Де забутий дотліва.

ПАВЛО ГРАБОВСЬКИЙ

РОБІТНИКОВІ

Роби на других дні та ночі,
На хвилю праці не заспи;
А візьме сум, заплачуть очі,—
У чарці горенько топи...

Поки остатнього хабітку
Не розметають глитаї,
Поки на вічнім заробітку
Не стратиш силоньки свої;

Та не задубнеш без прочинку
Посеред улиці, поки
У карбувальному будинку
Не розлетишся на шматки.

ДО УКРАЇНИ

Під небом дальньої чужини,
Де хуги носяться одні,
До тебе, кращої дружини,
Складаю я мої пісні.

І випливаєш ти над мене
У тій збагніченій красі,
Що не зруйнують, серце-нене,
Твої пекельники усі!

ШВАЧКА

Рученьки терпнуть, злипаються віченьки...
Боже, чи довго тягти?
З раннього ранку до пізньої ніченьки
Голкою денно верти.

Кров висисає оте остогиджене,
Прокляте нишком життя,
Що паненя, вередливе, зманіжене,
Вишвирне геть на сміття.

Де воно знатиме, що то за доленька —
Відшук черствого шматка,
Як за роботою вільна неволенька
Груди ураз дотика.

ДО МАТЕРІ

Мамо-голубко! Прийди подивися,
Сина від мук захисти!
Болі зі споду душі піднялися,
Що вже несила нести.

Мамо-голубко! Горюєш ти, бачу,
Стогнеш сама у журбі;
Хай я в неволі конаю та плачу,—
Важче незмірно тобі.

Бачити більше тебе я не буду;
Не дорікай, а прости;
Та від людського неправого суду
Сина свого захисти!

СОН

Зелений гай, пахуче поле
В тюрмі приснилися мені,—
І луг широкий, наче море,
І тихий сум по кружині.

Садок приснився коло хати,
Весела літяна пора;
А в хаті... там знудилась мати,
Ізнудьгувалася сестра.

Поблідло личко, згасли очі,
Надія вмерла, стан зігнувсь...
І я заплакав опівночі,
І, гірко плачучи, проснувсь.

УПЕРЕД

Уперед, за край рідний та волю,
За окутий, пригноблений люд,
Хоч нічого не знайдем, крім болю,
Хоч нас жде невіддячений труд!

Уперед проти зла однодумно!
Розрослася ворожа юрба.
Не гадаймо прожити безсумно,
Бо життя — неминуча борба.

Уперед, хто не хоче конати,
Статись трупом гнилим живучи!
Сміле слово — то наші гармати,
Світлі вчинки — то наші мечі.

Уперед до завзятого бою
За громадські та власні права,
Коли бути бажаєм собою,
Коли серце позор відчува!

Уперед до звершення замірів,
Що поклав дев'ятнадцятий вік:
Скиньмо владу катів-бузувірів,
Щоб людиною став чоловік!

Уперед! Годі скніти рабами,
Час кормигу гидливу знести!
Наші кубла нам стануть гробами,
Швидко знівечать ясність мети.

Упереді Не жде поступ всесвітній:
На шляху пристаючих лиша;
Інший лад, інший мир заповітний
Виробляє із себе душа.

Уперед проти хижих порядків!
Гине войник чи здобич бере,
Він стежки протира для нащадків,—
Його діло ніколи не мре!

В ДАЛЕЧІНЬ

За морем холодним, в далекій чужині,
Де сонця ніколи не видно з тайги,
Де нетрі, болота лихі та пустині,
Та скали кремінні, та вічні сніги...

Де тьма та неволя одвіку й довіку,
Де. стогону опріч, нічого не чуть,
Де гине надія, де муки без ліку,
Де сльози невільницькі тільки течуть...

Де люди на себе кайдани гартують,
Де рідного брата запеклі брати
Що божу годину на пласі катують...
Там, сестронько люба, конаєш і ти.

Не падай до туги, красуйся, мій квіте;
Велике та славне страждання твоє...
Шлях терну та крові любов'ю освіте,—
Неволя живої душі не уб'є.

Пом'януть твій образ бездольці закуті,
Стомленим від долі про тебе звістять;
Міць викличуть муки твої незабуті,
Перлинами сльози колись заблистять!

* *
*

Я не співець чудовної природи
З холодною байдужістю її;
З ума не йдуть знедолені народи,—
Їм я віддав усі чуття мої.
Серед ясних, золочених просторів
Я бачу люд без житнього шматка...
Блакить... пташки... з-під соловйових хорів,
Мов ніж, вража скрізь стогін мужика.
Нехай кругом розумний лад та втіха,—
Не здужа їх мій мозок осягти,
Бо скільки кривд, бо скільки всюди лиха,
Як хижий звір, братів гризуть брати.
Нехай людці, що до вітхнення вдатні,
Співають нам на всякі голоси
Про райські сни й куточки благодатні,—
Де плачуть, там немає вже краси!
Нехай вони, кохаючись «на лоні»,
Мук забуття вишукують дарма,
Їх не заспать: у серця відгомоні
Озветься світ з турботами всіма!

ПАНАС МИРНИЙ

УКРАЇНІ

Мій ти краю, моя ненько,
Моя Україно!
Люблю тебе, не тією
Любовію сина
Покірною, що радіє
До всього свойого,
Чи то добре, чи лихо то.
А любить готово:
Не гарячим своїм серцем,
Що ти доглядала,
І любити, і прощати
В самоті навчала;
А думкою кипучою,
Як синєє море;
Безкраєю, як те небо
Широке й просторе,
Безмірною, безвічною
І премолодою,
Радостями життя мого,

Душею живою,
Усім добрим!..
Ти першая
Хорогву підняла
За святеє право в світі;
На ворогів встала
За воленьку братів менших,
За правду, за віру!..
Як же тебе не любити?!
Чия душа щира,
Чиє серце не заграє,
Душа не зрадіє,
Що те давнє твоє право
Тепер тілько сіє
Добра воля... Дай же, боже,
Щоб на твоїй ниві
Зацвіли ще й святі квіти
Науки й любові!

1872

ПРИВІТ НАШОМУ СЛАВНОМУ БОЯНОВІ МИКОЛІ ВІТАЛІЙОВИЧУ ЛИСЕНКОВІ

у достославний день 10 березня 1892 року
Від щирого серця полтавців

На широких степах, по зелених гаях,
Серед сіл хоч і людних, та вбогих
Зародилась вона — наша пісня сумна —
На утіху сіром тих безродних,
Що в далекі краї, на широкі лани
Від гіркої втікали неволі.

Що з собою вони тільки сльози несли
Та надію до кращої долі.
Не на бенкетах тих у палатах ясних
Виростала їх пісня журлива,
А на диких степах, у кривавих боях
Розвертала вона свої крила;
Не вітали її панянки по весні,
Не звивала їй слава віночка —
По низеньких хатках, у нужді та латах
Присипляла нею сина кріпачка!
А дочка кріпака — її доля така!
Нею серце гаряче сушила —
Через те і важка наша пісня тяжка,
Через те так безмірно журлива!
І співали її то сліпі кобзарі,
То бездольнії діти неволі...
А як ясна зоря в нашім краї зійшла
І розбила лихі пута неволі,
Гаснуть стала й вона — наша пісня сумна,
Забуватися в рідному краї...
Прийшли інші часи — інші чуть голоси...
Годі, кажуть, впиватись вам жалем!
Та не так думав ти: не безслідно пройти
Має те, що колись розцвітало,
Що у рідним краї піднімало бої,
Що до волі людей поривало;
Все — народ чим тут жив, що у серці носив
І чим душу одводив від горя...
Рідний син сторони, де сі сльози зійшли,
Ти пронявсь криком тяжкого болю!
І журливий той спів ти у ноти завів
І пустив поміж людьми чужими...
Здивувались усі тій непевній красі,
Тому голосу горя Вкраїни!

І — о диво — ожив умирущий наш спів,
Перейшов із степів у палати...
І в далекім краї на чужій стороні
Почали його люди співати.
Та на сім ти не став, даром рук не поклав:
І вірші Кобзареві могучі,
Його сльози гіркі, його думки важкі
Перелив ти у пісні співучі!
Славна кобза твоя неспокійна була,
Не привикла без діла сидіти:
Й незабаром ти нам «Ніч різдвяную» дав,
І «Утоплену» встиг написати;
«Бульба», чутно, давно чека часу того,
Щоб з'явитися тут перед нами.
Та по правді сказать: ми не зможем й
назвать
Все, що дав ти й даси ще, Бояне!
Хоч і літа ідуть, хоч півсотні несуть
На твою вони голову сиву...
Та що літа тобі, коли з серця пісні,
А з душі голоси так і ринуть?!
І ми певні, що нас не один іще раз
Ти здивуєш своїми піснями,
Що піввіку твого не для того пройшло,
Щоб замовк ти, співучий, між нами!
Прийми ж, брате, від нас у великий цей
час
Наше щире гаряче вітання!
Хай «Кобзар», що шлемо ми від серця свого
Нагада тобі рідне жадання!..

НА ВІДКРИТТЯ ПАМ'ЯТНИКА ПЕРШОМУ УКРАЇНСЬКОМУ ПИСЬМЕННИКОВІ ІВАНОВІ КОТЛЯРЕВСЬКОМУ

Упала заслона! й обличчя знайоме
Згори позирнуло на нас...
Се ж ти, наш Іване, кобзарський гетьмане,
Найперший співаче ти наш,

Що в голосну мову завів ріднее слово,
Оздобив віршами його
І людям на диво ти так жартівливо
Співав про Енея свого!

Усі реготались, аж за боки брались,
Хто жарти твої ті читав,
Й, жартуючи з нами, гіркими сльозами
Неправди людські виливав.

А потім до кону — всім проти закону —
Не панну шляхетну подав,
А просту дівчину нам вивів і — диво!
Її, як живу, змалював.

Від тяжкого горя її та недолі
Щеміло в нас серце не раз;
Як горох, рясні слізоньки дрібні
Заливали очі у нас.

Таке-то, мисливий, земляче наш милий,
Таке з нами диво робив:
До простого слова та рідної мови
Ти перший своїх прихилив!

І з твого почину на всю Слов'янщину
Пішло наше слово гулять;
А твої нащадки своїм рідним батьком
Тебе почали величать.

Почали робити твоє діло діти,
Бо віра свята їх кріпить,
Що родюче зерно проростать повинно,
Повинно буяти та жить.

І воно буяє, гілки розгортає
Та ширить коріння своє...
І по всьому краю з славою вінчає
Мення незабутнє твоє!

А щоб тая слава по всім світу стала —
Мистець тебе з глини зліпив
Й, виробивши форму, в облуду бронзову
Зразок твій навіки залив

Й поставив на скелі з гори кам'яної,
Щоб видко було там стоять,
Й з тії висококості,— немовби з помосту,—
Країну свою оглядать...

Стій вічно, мисливий! І про Україну
Нагадуй повсякчас своїм,
Щоб не забували її та кохали,
Як ти її мову любив!

1903

ДО СУЧАСНОЇ МУЗИ

Музо любові, миру й спокою!
Годі співати пісні.
Ондечки бачиш: поза горою
Все вже палає в огні.
Кров заюшила рідную землю,
Де твої співи лились...
А по майданах воля в кайданах
Зично гукає: «Борись!»
В час за неправди всякі одплати,
Як колотнеча встає,
Годі нам, Музо, пісні співати
Й тішити серце своє.
А як ти хочеш, шоб тебе знали —
Йди виручати з біди,—
З слова живого скуй самопали
Й з ними між люди іди.
Бий ними, Музо, всяку неправду,
Хто б не вчинив її — бий!
В серці людському запосій згоду,
Душу спокоєм повий;
Мир та любов засну́й у краї...
Хай тоді воленька йде,
Тяжкі кайдани хай поскидає,
Щастя з собою веде!
Тоді всі люди будуть вславляти,
Що ти немарно жила,
Що помагала їм добувати
Волі, любові й добра.

1905

ДО БРАТІВ-ЗАСЛАНЦІВ

Через річки й ліси, легка думко, неси
Мій привіт до братів на чужину,
Що у темних борах, у медвежих норах
В цю лиху, безпросвітну годину
Вони мусять конать — за те, що вшанувать
Не схотіли насильників волі
І, зневірившись в їх обіцянках лихих,
Сами мали здобуть собі долю...
В тому — їх вся вина!.. Та хто ж того не зна
І за вас не боліє душею?..
Не журіться ж, брати! Суд повинний прийти,
Правий суд мусе встать над землею,
Непідкупний, як та сама правда свята,
Розбере він усякого вини
І... поверне до нас страстнотерпників вас
Вітать волю своєї Вкраїни!

1908

А. ГАВРИШ

ЗАКОХАНА

(Поема)

На розпутті кобзар сидить,
Грає та співає
І журливими піснями
Себе розважає.
Розвіває буйний вітер
Тихий спів по полю —
Про козака-сиротину,
Вбогую вдовицю,
Про закохану дівчину,
Кралю білолицю...
Про все кобзар виспівує,
Про все вимовляє,
Бо голосна його кобза
Не на продаж грає.
Заспіваю ж і я собі
Тихо-потихеньку,
Не на продаж, не на славу,—
Своєму серденьку.

I

Нагулялось ясне сонце,
Спустилось за гори,
І на небі замигтіли
Привітнії зорі.
Вечоріє. Тихо всюди,
Вітер ледве дише
І тихенько в чистім полі
Ковилу колише.
Сяють зорі, сяють ясні,
Все небо покрили,
Чисту блакить, ніби ризу,
Скрізь позолотили.
Тихо в полі, у садочках,
Село задрімало;
Одна тільки дівчинонька
Спати не лягала.
Не лягала та й не хоче
Чорнобрива спати,—
Мусить вона козаченька
В садку дожидати...
Заскрипіли ворітечка
В вишневий садочок...
— Іде, іде мій коханий,
Лине голубочок!—
Промовляє чорнобрива
Ласкаво та любо...
Зустрінулись, обнялися,
Цілуються в губи.
Стоять собі у садочку
Козак та дівчина
Та тихенько розмовляють
Про якусь причину.

Не весела тільки мова,
Бо не чути сміху,
Прийшов, мабуть, козаченько
Не на добру втіху.
Обніма він коханочку,
В очі зазирає;
Стоїть вона, похилившись,
Важенько зітхає.
Потупилась. Буйні сльози
З карих полилися,—
Козаченько привітніше
До неї схилився:
— Чого плачеш, моя люба,
Серце надриваєш?
Заспокойся, не на той світ
Мене проводжаєш!
Ще та шабля не кувалась,
Щоб мене зрубала!
Усміхнися ж, моє серце,
Як колись бувало;
Підійми свою голівку,
Зирни веселенько;
Годі плакати, Марусю,
Годі-бо, серденько! —
А Маруся думку дума,
Сумні її мислі,
Мов ті хмари, що під осінь
Над гаєм нависли,
Затуманились сльозами
Карі оченята...
Щиро люблять на Вкраїні
Чорняві дівчата!
— Не журися, Марусенько,
Співай, усміхайся,

Через тиждень, через два
Назад сподівайся.
— О, мій любий,— каже мила,—
Серце спочуває,
Що я тебе уостанне
В похід проводжаю...
— Схаменися, Марусенько!
Що це ти говориш?
Гріх великий тобі, серце,
Думати про горе!
Повернуся, одружимось,
Заживем в доволі,
В нашу хату не посміє
Зазирнуть недоля.
Заживем з тобою, серце,
Любо та щасливо,
Наше щиреє кохання
Буде всім на диво!
Прощай, люба Марусенько,
Мій рожевий цвіте,
Ти одна моя утіха
На білому світі! —
Підвів її голівоньку,
Лаще та голубе
І цілує на прощання
У рожеві губи.

*

Зібралися на майдані
Козаки удалі,
Прощаються з селянами,
Шапки познімали.
Обернулись на схід сонця,

Помолились богу
Та й рушили потихеньку
В далеку дорогу.
Сумні їдуть козаченьки,
Вояки завзяті,
Бо міркують: той про неньку,
Про сестру, про брата;
Той про карі оченята
Сироти-дівчини,
Що покинув, попрощався,
Їдучи в чужину.

*

День і ніч сумлива думка
Марусю вітає,
Бо здається їй, що Йвана
Давно вже немає;
Що йому черкеська куля
Серце прохромила
Або крива гостра шабля
Віку вкоротила.
І лежить десь серед степу
Коханого тіло,
І до нього з клекотанням
Орли налетіли...
Викльовують ясні очі,
Очі тії карі,
Що дивилися на неї,
Вгортаючи в чари...
А може, десь поранений
Ледве зводить руки
Та зве свою Марусеньку,
Щоб збавила муки...

Або, може, в темній саклі
Тихо умирає,
І молода черкешенка
За ним доглядає:
Обмиває його рани,
Дає йому воду
Та дивиться, чарується
На пишную вроду...
Чому ж нова його люба
За ним не впадає,—
Його вірна Марусенька,
Що щиро кохає...
Півмісяця не минуло,—
Маруся змарніла;
Затуманились очиці,
З лиця побіліла.
Проминає другий тиждень
І третій надходе,
А коханий козаченько
Не іде з походу.
Плаче, молиться, сумує
Сердешна Маруся,
А над нею молодиці
Кепкують, сміються:
— Побиваєшся за Іваном?
Лихая година!
Є багато кращих його
Для тебе, дівчино! —
Позирне на них Маруся
Сумними очами
Та іноді і відмовить,
Залившись сльозами:
— Тільки його єдиного
Я щиро кохаю,

А для другого у серці
Я місця не маю!
І смійтеся, скільки хочте,
Бог святий із вами,
Я ж кохатиму довіку
Одного Івана! —
В щирім серденьку дівочім
Так завжди буває,
Кого раз воно полюбить,
З тим і помирає.

*

П'ятий тиждень наступає,
А Йвана немає.
Марусина сумна думка
Далеко літає.
— Де ти, милий, чорнобривий,
Любий мій козаче? —
Шепче тихо дівчинонька
Та нищечком плаче.
— Де він? Що з ним? —
у серденька
Маруся питає.
Коли... Що це? — прислухалась:
Козаки співають,
Стрепенулося серденько,
Стямилась Маруся:
— Іван! Іван! — промовляє,—
Іван повернувся? —
Покинула миттю відра,
Що несла з водою,
Та й полинула назустріч
Легкою ходою...

Ой не спіши, дівчинонько,
Іди собі тихо,
Бо не щастя там спіткаєш,
А горе та лихо!..
Наближається, підходить,
Хустку поправляє
Та між славним козачеством
Івана шукає.
Позбігались і селяни,
Козаків вітають
Та коштовну здобич пильно
Усі розглядають.
Розглядають, розпитують,
Як ворога били;
Хто пораненим вернувся,
На смерть кого вбили?
Хто завзятішим з'явився,
Хто полком їх правив?
Хто ім'я між козаками
Навіки прославив?
— Ой лишив нам добру славу,
Наш отаман молодий,
Лицар наш завзятий!
— Хто він? Де він? — загули,—
Виїжджай, юначе,
Щоб зирнути нам на тебе,
Славний наш козаче!
— Не гукайте, не зовіть
Наперед громади,—
Він не вийде, та й нам
Вже не дасть поради!
Не покаже й ворогам
Лицарства, юнацтва,
Тільки слава по йому

Не вмре у козацтва!..
Отамана-товариша
Навіки убито...—
І... з'явилась домовина,
Китайкою вкрита;
Підвезли її на возі,
Підняли китайку,—
Лежить в труні, наче живий,
Марусин коханок.
Чуло її серце лихо,
Як в садку стояла
Та коханого з сльозами
В похід проводжала.
Упокой же, боже, душу
Мерця молодого,
Що за рідную країну
Не жалів нічого.
Слава тобі, наш козаче,
Наш славний Іване!
Слава твоя не поляже,
Навік не зав'яне!
Кожен хрест кладе святий,
І старе, й дитина...
Ні жива стоїть ні мертва
Маруся-дівчина!
— За що, за що,— обізвалась,—
Мого Івана вбито?
Нащо тепер світить сонце,
Нащо мені жити?..—
Збожеволіла сердешна
Та й ну утікати...
— Дивись, дивись, як побігла! —
Шепочуть дівчата.
— Хто то, хто то? — питаються.

— А Йванова мила!
Коли б вона собі часом
Лиха не зробила...
— Біжіть, хлопці, навперейми!..
— До ставка прямує!..
— Мерщій, мерщій,— горòдами!..—
Маруся не чує.
Вона біжить та раз по раз
Ім'я називає
Свого Йвана-козаченька,
Що щиро кохає.
Підбігає до берега,
Де верба стояла,
Де не раз вона Івана
Колись дожидала;
Де вела розмову тиху
У темнії ночі,
Де Івана цілувала
У карії очі;
Де співали соловейки,
Душу звеселяли;
Де від щирого кохання
Серце замирало...
— Івасику, лебедику,
Візьми мою вроду!—
Промовила та й кинулась
Із кручі у воду...
Найшли її козаченьки,
Принесли на сушу,
Та спізнились, забарились,—
Віддала вже душу...
Крутнув козак головою:
— Яка ж бо вродлива!
В таку кралю закохатись

Нікому не диво!..—
Та заплющились навіки
Ясні очі карі,—
Не схотіла Марусенька
Вишукувать пари!

*

За парою хорошою
Усі жалкували,
І в могилі у високій
Їх мертвих з'єднали;
Буйний вітер край могили
Вербу коливає,
А вона тую могилу
Віттям прикриває.
На могилі тій дівчата
Вінки виплітають
Та про щиреє кохання
Там пісні складають.
І парубки теж шанують
Могилу понині
І, на неї показавши,
Мовляють дівчині:
— Коли б ти мене, голубко,
Так, як та, кохала,
То нічого б більш на світі
Душа не бажала!

* *
*

В оповіданнях, менший брате,
Про долю ми твою кричали.
О скільки в честь твою поем
В багатих салях ми складали!
А там між бідними хатами,
В ярмі мужицького життя,
Стогнання ті ж, що ранше чулись,
І туга-пісня все ще та.
Все так же в лютії морози
Ідуть на ярмарки вози
У ніч глуху, під вовчі співи —
Терпець все той же, ті ж і сльози,
Все та ж біднота мужиків,—
Ніщо туман там не розвіє!
Хліб не росте від оповідань
І від поем не дешевіє.

1888

* *
*

Мораліста раз речивий про старців нам говорив
І правдивими речами помагати їм учив.
Говорив, нащо живем ми, говорив все про людей,
Дуже грізно говорив ще проти розкоші дітей.
Притаїли аж дихання, усі слухали так жадно;

Дуже він речистий був, і слова лились так
складно.
А щоб слухать не мішали, одігнали від огради
Двох обірваних жінок, що прохали
христа ради.

ОЛЕНА ПЧІЛКА

ПІСНІ МИНУЛОГО

Проречисті тії читаю скрижалі
Народних пісень. І надії, і жалі
Свої тут народ наложив у піснях...
Лунає та мова у дрібних листах,
І мертвії ті ватаги із могили
Говорять, торкаючи душу і сили...
Та речі в пустині німій гомонять,
А люди живії мовчать!..

ВОЛИНСЬКІ СПОГАДИ

Волинь незабутня, країно славутня,
У пишній красі ти красуєш;
Здавен твою бачу українську вдачу,
Здавен мою душу чаруєш!

Я рідную мову, ту любу розмову,
В краях твоїх всюди вчуваю;
Те слово живуще, віки невмируще,
Я скрізь в тобі серцем вітаю.

І з словом жаданим та з людом коханим
Єднаєш ти в серці моєму
Ті спогади ясні про милі та красні
Куточки в обширі твоєму.

Єсть інші між ними, куточками тими,
Що душу мою прикували,
Що милую вроду, знайому подобу
З життям моїм тісно з'єднали.

Я іншу місцину, як любу годину,
У думці ніколи не страчу:
В воздушнім просторі, у мертвім околі,
Живе твоє серце там бачу.

У блисканні річки, в ясній, невеличкій,
Обличчя ввижаються явні,
У гомоні гаю, в зеленім розмаю,
Розмови вчуваються давні.

В затишнім куточку, немов в сповиточку,
Заснули годиноньки милі,
На камені сірім, здавен обвітрілім,
Мов роки приковані цілі...

* *
*

Перед блакитним морем в світлі яснім
Стоїть дівчина молода;
Між лаврів, олеандр, в гурті прекраснім
Про що хорошая гада?

Їй спом'янувся хуторець убогий
В далекій рідній стороні:
Там степ німий простягся геть розлогий,
Неначе спить у тяжкім сні.

Край хуторця самотняя криниця,
Вода тихесенько бринить;
Самотняя схилилася вербиця,
Спустивши кучері, стоїть...

Дівчина кинулась, зорить довкола —
Десь близько пісня прогула!..
О, як несхожа тая баркарола
З піснями хутора була!

* *
*

Минула молодість!.. Мов пісня прошуміла!..
У думах смутно я схиляюся чолом —
Я чую смерть: неначе віє вже крилом
І заглядає в очі її постать біла.

Це ти, нірвано вічная, сумна, немила?..
Безсилий чую жах перед твоїм лицем.

Пожди! не поспішай з смертельним тим
вінцем,
Нехай моя додолу ще не пада сила!

Нехай на любу Україну подивлюсь,—
Мій погляд променем святим палає;
Нехай з братами ще я словом поділюсь.

Хай пісня тая ше по світу погуляє.
Нірвана десь туманом повилась...
І з мого серця пісня знову полилась.

* *
*

Діброва смутная вже листячко ронила,
Додолу у журбі клонилася чолом;
Зима, скрадаючись, повіяла крилом
І снігом — біллю білою — покрила.

Дібровонька тоді, шумлячи, зголосила:
— О зимо! не лякай безрадісним кінцем,
Не покривай мене холодним тим вінцем,
Нехай моя пишає ще краса і сила.

Най гордим поглядом іще я подивлюсь,
Нехай в промінні багряниця ше палає,
Нехай востаннє світлом сонячним упʼюсь,

Най пташка хоть одна ще заспіває! —
І перший сніг на віттю розтопивсь,
Неначе слізьми гіркими полився.

ХУСТИНА

(Уривок з поеми «Козачка Оксана»)

Пролітала зозуленька
Через ясний бір,
Завітала дівчинонька
До козака в двір.
«Здоров, милий, чорнобривий!
Чи мене пізнав?
Як з іншою повінчався,
То ще ж не стрівав!..
Та не схиляй голівоньки —
Не корить прийшла;
Була б довга та розмова —
Година ж мала:
Уже стоїть осідланий
Твій кінь-воронець —
Треба хутко знаходити
Розмові кінець...
Од'їжджаєш ти, козаче,
У непевну путь,—
Може ж, тобі доведеться
І руки згорнуть!
Тож колишня твоя мила
Прощатись прийшла
Та гостинця на прощання
Тобі принесла:
Пам'ятаєш мережану
Хустину мою?
На весілля готувала,—
Сього не втаю!
Не здалася хустиночка
На весілля нам;

Але ж — тобі готувала,
Тобі і віддам!
Нехай здасться хустиночка
Не на те, щоб гнить,—
А для слави козацької,
Сідельце укрить.
Добре ж твоє, козаченьку,
Серденько воліло,
Виступаєш з товариством
За святеє діло.
Хай господь тебе провадить
У тую дорогу,
Нехай доля над ворогом
Судить перемогу!
Коли ж будеш незрадливим,—
Хай доля сприяє,
Нехай щастя ся хустина
Тобі привертає!
Повертайсь тоді додому
Із військом щасливо,—
Хай розплете твоя жінка
Коникові гриву!..
Коли ж ділові святому
Зрадиш, козаченьку,—
Хай натрапиш, вертаючись,
На злу доріженьку.
Хай тоді у чистім полі
Ти марно загинеш
І моєю хустиною
Собі руки вкриєш!
Пам'ятай же теє слово,
Що тут говорила,
Як прощатись приходила
Незвінчана мила!»

По тій мові пішла з двору,
Тихо біля хати,
Тільки чути, як голосить
Жінка у кімнаті...

* *
*

(З Лонгфелло)

Не плач, що любе щастя одлетіло,—
Його сльозами, друже, не вернуть!
Воно, немов огні ті, догоріло,
Тебе на мить, на мить одну зогріло —
Забудь, забудь!

Забудь про те, як щастя негадано
Тебе своїм торкнулося крилом;
Замість мли, холодного туману
Тобі дало весну благоуханну,
Війнуло знову світлом і теплом...

Забудь той час, коли життя сіяло
В красі з квіток, і щастя, і пісень
І знов, як давня мрія, красувало,
То душу знов пестило й чарувало
Річами й поглядами любими, як день.

Забудь, якими муками й журбою
Твоя тепер повита темна путь,

Якою тяжкою виплачуєш ціною
За ту хвилину щастя, взяту з бою,—
Забудь, забудь!

ДІВЧИНА З НЕЗНАНОГО КРАЮ

(Весна красна)

(Із Шиллера)

До пастухів в убогім долі —
Приходить з роком молодим,
Як в'ється жайворонок в полі,
Дівчина з видом чарівним.

Не в долі тім вона вродилась,
Ніхто не віда, звідки йде,
І стежки, де б вона поділась,
Ніхто з людей тих не знайде.

При їй — коханії хвилини,
У серці радість урає,
Але поважний вид дівчини
Зближатись щиро не дає.

Несе дівчина овоч, квіти,—
Що в іншім виросли краю:
В яснішім, щасливішім світі
Вони знайшли красу свою.

Ясними ж, красними дарами
Всіх наділя дівчина та:

Юнак чи старець, ветхий днями,
З дарунком в хату поверта.

Та у гурті кохану пару
Дівчина духом пізнає,
Їй добира найкращу дару,
Найкращу квітку подає.

КЕСАР БІЛИЛОВСЬКИЙ

ПІСНЯ ПОЕТА

(Присвята Дм. Ів. Яворницькому)

Од бідних бідний я родився,—
Нужду підклав, нуждою вкрився,—
Не дбав ні срібла, ані злата,
Була і є під дахом хата...
Де небо близько відтіля
І вільний вітерець гуля!
Мені не заздрують тут люди,
Тут не боюсь обіймів Юди,
І друг купований не зраде,
І злодій в ніч не обікраде,—
Об цім душа не заболить! —
То як же бога не хвалить?
Хвала тобі, великий боже,
Що в мене скарбниць нема:
Мене ніщо тут не тривоже,
Я сплю спокійно — все дарма!

Німий і тихий я родився —
Ніхто не знав, не веселився,

І не ревли нігде гармати...
Стогнала тільки бідна мати.
А я не плакав, не кричав —
Тихесенько собі лежав.
Зате тепер я голос маю,—
Співаю, плачу та ридаю...
А як серденько захолоне,
І сумно з церкви дзвін задзвоне,—
Хтось стане сліз багато лить
Й за мене господа молить...
Хвала тобі, великий боже,
За те, що смерть коли німá
Склепить мої уста, то, може,
Заплаче хтось...
А ні — дарма!

З АЛЬПІВ

Ой там моє серце,— не тут на горах...
Ой там на Вкраїні, в безкраїх степах,
В степах на могилах вподобало жить,
Де здавна покоїться, тихо лежить
Батьків моїх слава і лицарів прах.

Ой там моє серце на нивах, полях,
Ой там моє серце в густеньких садках,
Де пташка щебече удень і вночі,
Співає дівчина, по воду йдучи,
У плахті червчатій, голівка в квітках.

Ой там моє серце, де лірник співа
Про те, як живе безталанна вдова,

Де в полі за плугом козак-хлібороб
Працює, гукає на воликів: «Соб!»
І сипле він злото, ним землю вкрива.

Ой там моє серце, де божий мов рай
Стоїть над Дніпром зеленесенький гай;
А близько край гаю та коло Дніпра
Висока могила; вона озира
Свій рідний, коханий, занедбаний край...

Ой там моє серце... Хоч тут на горах
Живу я й тиняюсь по вічних снігах,
Та що б я не бачив і що б не найшов,
І де б я не був і куди б не пішов,
А все моє серце у рідних степах!

СУМ

Знов камінь на серці великий,
Знов сум огорнув мою душу.
Обняв наче жах мене дикий,—
І чую, що плакати мушу.
Ох, сліз так багато у грудях,
На волю вони так і рвуться;
А волю їм дати при людях
Не хочу: вони насміються...
Піду я на гори,— нагірний
Струмочок там в'ється і скаче.
Як друг він єдиний і вірний,
Зі мною укупі поплаче.

Там горе своє я розмаю,
Там виллю в німій самотині
Всі сльози, що в серці ховаю
При людях чужих у долині.
Там вільно, велично і тихо,
Там небо так близько — там богу
Молитимусь щиро, щоб втіху
Послав він мені і підмогу...

ДАЙТЕ-БО ЖИТЬ!

В чарах кохання моє дівування
Хочу я вільно, як пташка, прожить;
Вільне обрання і вільне кохання,
Серденьку воля, як хоче любить!..
Шкода й розмови: святої любові
Силою в серце не можна вложить.
Поки шовкові чорнітимуть брови,
Дайте-бо жить мені, дайте-бо жить!

Той мені шепче, той руки цілує,
Той тут навколішки смирно стає,
Той мені вірші любовні віршує,
Той аж поклони, мов богові, б'є...
З їх же один мені бачиться всюди,
До одного тільки серце лежить...
Поки горять мої полум'ям груди,
Дайте-бо жить мені, дайте-бо жить!

Нащо питати, якого кохати? —
Серденько зразу вгадало само.

Нащо шукати, который багатий? —
Там, де багатство, там певне ярмо...
Ненька зітхає, а батенько лає,
Слава недобра про мене біжить...
Суд, пересуд... Але все те минає,
Дайте-бо жить мені, дайте-бо жить!

Що тут і батько, і рідная мати?
Що тут всі родичі? Що увесь мир?
Все мені байдуже! Годі й казати...
Байдуже глум і людський поговір!
Серденько б'ється, і ниє, і рветься,
В грудях гарячих пала і дрижить...
Поки аж молодість красна минеться,
Дайте-бо жить мені, дайте-бо жить!

КОХАННЯ

Найліпше на світі — кохання солодке!
Єдине се щастя, що з жизні берем.
Кохання скрашає життя нам коротке,—
Живем та кохаймось, бо скоро помрем!

Погляньте на небо, нащо там сіяє
Те сонечко красне і ясно горить?
На те, щоб зрум'янити квіти у гаї,
А літом гарячим їх сім'ям налить.

Не вірте, що кажуть вам старії люди,
Що буцім кохання — то гріх є і блуд,
Що буцім за гріх сей вам кепсько десь буде,
І вчинять огняний над вами десь суд!

Скажіть, мої любі, тим людям ви сміло:
Що буде, то й буде — побачим, нехай!
А поки десь в пеклі смалитимуть тіло,
Ми землю мізерну обернемо в рай!

МИНУЛИСЬ СКОРБОТИ

Минулись скорботи мої і страждання,
І сліз більше око не ллє;
І любощі-радощі, й жити жадання
Наповнили серце моє.
Мій дух, що здавався і хворим, і млілим,
Тепер стрепенувся й воскрес;
І знову, як перше, кохаюся в білім
Я світлі й блакиті небес.
І вільно, як перше, знов дихають груди,
І чóло я вгору підняв,
І милі, і любі мені усі люди,—
Усіх гаряче́ б я обняв.
І дужче забилося серце й радіє,
І дужче життям я киплю...
О воля солодка, ти наша надіє,
Як міцно тебе я люблю!

КЛИМ ГАНЕБА

Я Клим Явтушенко Ганеба,
Живу я так собі, як треба;
Копійку до копійки дбаю,
Але нікого не займаю
Та рідко і виходжу з хати...
А всі кричать: «Скупий він дуже!
Замість людей чортам він служе».
А я... Що ж я? Мені байдуже!
Кому і чим я винуватий?
Чи можна ж, я хотів би знати,
Щоб міг один для всіх надбати?
Піддерж-бо, кажуть, чолов'ягу,
Він тим заслугує увагу,
Що, бач, талан письменський має,
Пісні прегарнії складає;
Так я, бач, мусю поміч дати,
Бо він тепер лежить, нездужа,
Та й жінка в його теж недужа.
А я... Що ж я? Мені байдуже!
Він сам у тому винуватий:
Бо нащо,— я хотів би знати,—
Було йому ще й жінку брати?..
Приходить ось якаясь жінка
В сльозах і на руках дитинка...
«Огляньсь на моїх ти діток,
На безталанночок сиріток!»—
І лове руку цілувати.
Потрібна та рука їй дуже!
Бач, в неї дитинча недуже!
А я... Що ж я? Мені байдуже!

Та чим же я тут винуватий?
Де ж батько? я хотів би знати,—
Нехай до батька йде прохати...
І всі ж, як тільки що їм треба,
До мене зараз: «Хай Ганеба!..»
То сирота, а то каліка,
А то вдова без чоловіка,
Та ще й дітей голодна мати,
І кожне просе, плаче, туже...
«Ганебо, людськості великий друже!..»
А я... Що ж я? Мені байдуже!
Нарешті, я хотів би знати,
Чи я ж тому що винуватий,
Що бідний той, а я багатий?!

ДО ДРУЖИНИ

(Скорочено)

Люблю тебе, моя дружино,
Моя порадонько єдина!
Люблю тебе, як і колись,
Як тільки вперше ми зійшлись
І вмить святим огнем кохання
Спалахнули, мов зоря рання,
І дух на легких крилах мрій
Витав, і в серці від надій
Нові зайнялися сили,
І щастям очі в нас світили...

Люблю тебе, моя ти доле,
Як вже ніхто, нігде, ніколи.

І бачиш, серденько, сама,
Що в грудях зрадоньки нема...

Люблю!..
Та мусиш все ти знати,
Я мушу правду всю сказати:
Любов до тебе це не та
Любов безмежна і свята,
Що на землі дива моторе:
Мов сонце ясне, пітьму боре,
Осмислює життя людей,
Зніма полуду їм з очей
І робить в грудях серце мужнім,
А дух їх сміливим, потужнім.

Не та любов це, що природа
У душу кожного народу
Зерном спасенним уклада,
Вирощує і догляда,
І сонця рідного проміння
На сховане в душі насіння
З небес блакитних посила,
Щоб та зернина ізросла
В могучий колос золотий
І плід дала здоровий, чистий!

Не та любов це, що натхнення
Громаді придає... І ймення
Отчизни робить нам святим,
Як і солодким її дим!
Не та всевладная любова,
Котра жерців родила с л о в а,
І рве із уст пророчих їм
Святої правди дужий грім,

І плач, і крик в них викликає,
Як лихо рідний край спіткає...

Ота ж любов, дружино, тьмаре
Мою любов до тебе...
й чари,
І радощі її всі тьмить...
Мов зірочка, що гасне вмить,
Як вранці сонечко засвіте,
То ж так і ти, і рідні діти,
Отак любов моя до вас,—
Усі бліднієте ви враз
Пред тою вищою любов'ю,
Яку боронить людство кров'ю.

Любов до братерства в світі
І до найкращого з квітів,
Котрого прагне так душа,
Котрий земне життя скраша,
Котрого любить все живуще,
Як світло сонячне могуще,
Котрого сотворив творець,
Як творам всім вінець,—
Той квіт, дружинонько, є воля,
Над все жадана л ю д с ь к а в о л я!

1886

Додаток

ДО ШЕВЧЕНКА

*

Чого плачеш, брате,
Чого світом нудиш,
Смутниш душу та й до жалю
Бідне серце будиш?

Чом же тобі в білім світі
Немає куточка?
Чом на тобі і в неділю
Чорная сорочка?

Чи води в Дніпрі не стало,
Чи не було часу?
Чом ти, ненько, не випрала
Сорочку Тарасу?

«Ой рада б я йому прати
В тріскучі морози,
Нема ж мого соловейка —
В далекій дорозі.

Ой рада б я йому прати
Хоть би й опівночі —
Та вже ж його виглядавши
Виплакала очі».

Чом для других ясне сонце
Світленько сіяє,
А на тебе лиха доля
Скоса позирає?

Лиха доля, милий брате,
Як би не сказати,
Лиха доля, знаєш, брате,
Не рідная мати!

Рідна скаже: буду бити —
Гладенько зачеше,
А мачуха як вже скаже,
То, певно, не збреше!

Нарікаєш, що в морози
Та й в холодній хаті,
І вже стоя на порозі
У той світ ступати.

Тяжко плачеш! Чую стогін,
Твої сльози бачу,
Читаючи сумні ради,—
Сам тихо заплачу!

1860—80

Твої думи, милий брате,
Рівняю з вербою,
Що то собі тихо плаче,
Стоя над водою.

Що то плаче тихесенько,
Коси розпускає,—
Чого плаче — ніхто в світі
Того не спитає.

Тільки вітер буйнесенький
Та коси розвіє —
Гляне в личко, подивиться —
Та й похолодіє!

Твої слова, мов ті квітки,
Що в лузі і в полі
Ростуть собі, красуються
На широкій волі.

Що їх буйний вітер сіє,
Дощик поливає,
Роса живить, туман криє,
Сонце доглядає.

1860—80

Копу снопків докладаю
В Тарасову стирту,
На дожинки до віночка
Ні рути, ні мирту
Не достає. Що ж робити!
Така моя доля —
Світ широкий, земля кругом,
Та немає поля.

1860—80

І. ТИРСА
(М. Ю. ГНИДА)

СОПІЛКА

На могилі сяду, заграю в сопілку...
Ой чи буде хто слухать такую свистілку?
Мізерний цей спів — кому він потрібний,
Хоч голос сопілки всякому рідний.
То кобзи і ліри добрий голос мають,
Їх пісня несеться по всій Україні —
Кобза голосная, не вмре, не загине.
А ти, бузинова, дзижчиш, як та муха,—
Задумала грати, та ніхто не слуха.
Хай ніхто не слуха — все мені дарма,
Коли ж в мене хисту кращого нема;
Вбогий голос маю, зате рідний, свій,
Бурчака заграю, загуду, як джміль...
Ось мій рідний голосок:
«Взяв у руки молоток,
Помаленьку стук та стук,
Все шаг в руки, а не з рук.
Лоба витер, відпочинув,
Разом кухоль води глинув;
Беру тяжкий в руки молот,

І тіка від мене голод.
Завтра знову молоток
Вистукує: цоки-цок...
Знову маю я шажок.
А шажок той в гаманець,
А на другий тютюнець,
А кузенька вогонь має...»
Отак сопілочка грає.

1861
Нові Санджари

ЄВДОКІЯ НОСІВНА

ПІСНЯ

Ой пішов же мій миленький
На Дін заробляти
Та покинув мене дома
Саму горювати.
Горювала три неділі,
Буду й на четвертій;
Як не буде на четвертій —
Тоді хоч і вмерти.
Уже й жнива минаються,
Вже й жито пожали,
А плакати мої очі
Та й не перестали.
Ні роботи нема з мене,
Ні гульні не бачу;
Усе ходжу, мов сонная,
Та все тільки плачу.
І день мине, ніч настане —
Сиджу край віконця,
Виглядаю миленького,

Як ясного сонця.
Сонце блисне і засяє —
Люди кажуть: видно;
А мені ж то без милого
Все неначе димно;
Все неначе туман сивий
Поля покриває,
Все неначе моє щастя
Від мене ховає.
Ой тумане сивесенький,
Швидше розійдися!..
Ой козаче, козаченьку,
До мене вернися!..
Повій, вітре, повій, вітре,
Розвій мою тугу,
Скажи мені, буйнесенький,
Чи він має другу?..
Якби знала, що є друга,—
Стала б забувати
Те гуляння, те кохання
В садку, біля хати...
Щовечора розмовляли
Милими словами,
А тепер я там плачу
Дрібними сльозами...
Ой не світіть, мої зірки,
Сховайтеся в хмару:
Розлучила недоленька
Щасливую пару...

Село Понори
1854

М. ЮРКЕВИЧ

ГОМІН

Гомін, гомін на Вкраїні:
«Скоро воля буде...»
Виглядають зі всіх країв
Тую волю люди.

Виглядають, як сонечко
На землю погляне,
Виглядають, як і темно
Над землею стане.

Виглядають, піджидають,
Як і місяць зійде...
Із якого золотого
Вона краю прийде?

Піджидають, викликають,
Щоб не заблудилась,
Щоб з нової доріженьки
Вона та й не збилась.

Де ж ти, воле, забарилась,
У якому краю?
Чи ти з богом розмовляєш
У святому раю?

Чи з царями, чи з панами
Ти заговорилась,
Чи до панських до хоромів,
Мабуть, заблудилась?

Де ти, воле дорогая,
Безсонная думко?..
Де літаєш, соколівно,
Ноєва голубко?..

Коло бога споконвіку
Ти усе витаєш;
Коло царів, коло панів
Щастя-долю маєш.

Щастя й долю ти розносиш
По цілому світу...
Поглянь на нас! і ми люди,
Хоч і носим свиту!..

1861

ЯКІВ СТЕФАНОВИЧ

КУЙТЕ РАТИЦЯ

Як поглянеш на світ божий, то так сумно стане
Всюди плачуть та голосять, роблять, як під
паном.
Чого, люди, сумуєте та клянете долю?
Хіба ще ви не козаки — не дав вам цар волю?
Ой! нас, друже, тая воля зовсім доконала —
То була гірка година, а ще гірша стала.
Яка ж користь, добрі люди, з того сумування?
Ми сумуєм, ми вмиваймось дрібними
сльозами,
А тим часом ворог клятий глузує над нами.
Так згадайте ж, добрі люди, про дідівську
славу,
Про дідівську славу, про їх тяжку долю —
Вони вміли собі самі добувати волю:
І хотіли домогтися не проханої волі,
А тієї, що кров'ю полита у полі.
Діди дбали ради внуків — кістьми полягали,
А ми, внуки, те придбання та й не утримали.

Послухайте, добрі люди, не моєї мови,
А тієї, що дідівські могили гомонять.
Вони кажуть: годі, хлопці, візьміться
за розум —
Куйте ратища та й гайда по нашій дорозі.

1874

КРАЮ РІДНИЙ

Краю рідний! Степ і гори, байраки та доли.
Ти розкинувся далеко: до самого моря.
Край широкий, правду кажуть, є де
розгулятись,
Тільки від наймитів царських нема де
сховатись.
Закували твої степи в залізні кайдани,
Оснували твої доли довгими дротами,
Щоб від дзвону тих кайданів та від гуду дроту
Не чуть було б, як люд стогне під кровавим
потом.
Загубив ти свою долю, краю ж ти мій рідний,
Загубив та й не вертаєш — за що тебе люблю?
Хіба за степ, що по йому машина шумує?
Хіба за люд, що недолю сльозами воює?
Покинув би тебе, краю, та щось не пускає...
То стон люду того краю за серце тримає.

П. РОЗВІЙ-ПОЛЕ

ДЕМОНСТРАЦІЯ

На Вкраїні в славнім місті у дзвони дзвонили,
А студенти на майдані у раді радили,
У раді радили, як за людей стати,
Та й на раді присудили геть царя скидати,
Беруть аркуш білий папір, пишуть листи дрібні:
«Геть підводьтесь, прокидайтесь, сіромани й злидні,
Годі вже вам подать платить, подушне давати
Та синів своїх цареві в полки відсилати.
Нема землі у вас, люди? Нема і не буде.
Та ще гірше обдеретесь від царської дуди,
Не чекайте царя, братці, що землю поділе;
Він панам вас радий дати, коли б мались сили.
По три шкури він з вас лупить,— здере й по чотири...
Й ніхто за вас не вступиться при лихій годині.
Цар з панами накладає і бог на їх боці —

Попи ж ваші, правдивії, держать вас в мороці—
Якимсь пеклом вас лякають і кажуть
терпіти,—
Щоб і панству, і цареві добре було жити,
Щоб і цар, щоб і панство у примхах куняло,
А мужицтво на роботі з голоду вмирало.
Годі ж, братці, вже терпіти — ще є у нас
сила —
Вона степи, вона гори і лани укрила,
Ота сила — це селянство, на спині котрого
Їдуть пани, їдуть царі до попа святого.
Скиньмо ж, братці, вражу силу і будьмо
братами.
Та щоб усі були рівні до одного між нами.
Ми, селяни, до вас щире слово засилаєм
І підмоги проти царя низенько прохаєм:
Поможіть нам, наші батьки, вражу силу збити,
Тоді добре на всім світі стане людям жити».
Ой ці листи написали, в пакети складали
Та і по всій Україні людям розсилали.
А самі студенти раду в раді, раду знов
робили,
Та й на вулицях зійтися в раді положили.
Зійшло сонце, у тумані понад містом стало —
А студентство всі вулиці собою вкривало,
Попереду прапор несуть з грізними словами:
«Геть царя! Додолу ката!— і панство, і
царство!
Нехай буде на Вкраїні єдине братерство!»
Ідуть собі та співають, царя проклинають,
Усіх людей, ціле місто на царя скликають;
А з заводів та із фабрик робітнича сила
За студентами аж коте, мов у морі хвиля,
І співають, і гукають, все місто скликають

Та на царя та на катів словами гримають:
«Годі, годі нам терпіти, прокидайтесь, люди!
Поки цар над нами праве, щастя нам не
буде».
Ой не встигли ті студенти вулицю минати,
Ой як стали та студентів кати зупиняти,
Скрізь поліція з шпигами студентів хапає,
Скрізь жандарми, мов собаки... натовп
облягає,
Залягає всю улицю студентськая сила,
А катюги зупиняти москалів пустили.
Не дві хвилі, не дві чорні у морі схожали,
То солдати на студентів з багнетами стали,
Ой і стали з багнетами, цілять їм у груди:
«Як хочете живі бути... розходьтеся, люди!..»
Ой на горе, ой на тяжке мати породила
Тебе, синку, що у військо тебе вирядила,
А ще гірше, ще лютіше, ой що ти, мій сину,
Із катами став за право й стріляєш в людину.
Ой тут вийшов дядько Дмитро солдатів
спиняти
І розумно та правдиво став їм промовляти:
«Ой за кого ви б'єтеся, нерозумні діти?
І на кого то ви вийшли із рушниці бити?
З ваших батьків, з ваших братів цар три
шкури лупе,
А ви його рятуєте, нерозумні люди.
Цар з панами з вас глузують і не знають міри,
Киньте ж, братці, царя-ката, в'яжіть офіцери».
Ой не встиг ще дядько Дмитро слова
доказати,
Як почали офіцери «смірно» скрізь кричати,
Затремтіли москалики, як муштру почули,
І на слово дядька Дмитра й усом не моргнули.

Добре далась їм та муштра,— хто її не знає?
Вона людей так нівечить, нінащо ламає.
Ой не встиг же дядько Дмитро сказати удруге,
Як звеліли та стріляти царські слуги,
Прицілились москалики, з мушкетів стрелили.
Бодай же вам тяжко-важко... що ви наробили!
Горе тобі, стара мати, нема твого сина.
Заплакала за вбитими уся Україна.
Кого вбили, закололи, другі повтікали,
Цих по тюрмах, по Сибірах люто мордували,
А цар радий у столиці молебні служе,
«Радій, радій, недовірку, радій, та не дуже!
Вже недовго тобі, кате, нами панувати —
Прийде й тобі час-година, лютий, пропадати.
Розкуються закутії, пригноблені люди —
Стануть з нами проти тебе, і ніхто не буде
Тебе, звірю, рятувати, бо й твої солдати
Тебе кинуть і вернуться до рідної хати».

Примітки

Афанасьев-Чужбинський Олександр Степанович (1816—1875) — народився і дитячі роки прожив в с. Юсківцях (Ісківцях), Лубенського повіту на Полтавщині, де пізніше гостював у нього Т. Шевченко. В 1829 році він вступив до Ніжинської гімназії, котра незабаром була перейменована в ліцей. Тут зустрівся він з майбутнім поетом і повістярем Є. Гребінкою і квартирував з ним у проф. Соловйова. Скінчивши ліцей із званням студента ліцею і правом на чин 14-го класу, Чужбинський добровільно вступив юнкером до Білгородського уланського полку, а через вісім років, в чині поручика, залишив військову службу і повернувся на Полтавщину. Тоді ж зустрівся з Шевченком і супроводжував його в подорожах по Україні.

Після короткочасної урядової служби Чужбинський віддався повністю літературній діяльності. В результаті наукової експедиції по вивченню етнографії басейнів Дніпра і Дністра вийшла друком цінна двотомна праця: «Очерки Днепра» і «Очерки Днестра» (1863—1865). Повернувшись до Петербурга після експедиції, займався до кінця свого життя редакторською та видавничою діяльністю. В 1864 році заснував газету «Петербургский листок», котра проіснувала до 1916 року. Пізніше був редактором журналу «Магазин иностранной литературы» та газети «Новости».

В літературі виступає з 1838 року, спочатку на російській мові, але під впливом Шевченкового «Кобзаря» 1840 року став писати по-українськи вірші і

друкувати в «Ластівці» (1841) та «Молодику» (1843), а в 1855 році вийшла в Петербурзі збірка його поезій «Що було на серці», дещо друкувалося в журналі «Основа» за підписом Хрущ.

Немалу цінність мають його праці з етнографії та літератури, а зокрема його спогади про Шевченка, що є найкращими серед мемуарної літератури, приуроченої Шевченкові.

✓ *Андрузький Георгій Володимирович.* Народився 1827 року в с. Вечірках, Пирятинського повіту, в сім'ї дрібного поміщика. З 1839 по 1845 рік учився в шляхетному пансіоні Першої Київської гімназії, а потім в Київському університеті, але не скінчив його, бо в 1847 році був заарештований по справі Кирило-Мефодіївського товариства. Знайомство і зустрічі з Шевченком у Києві 1846 року справили на студента Андрузького глибоке враження і стимулювали його громадську та літературну діяльність. Це яскраво висловлено у його вірші-привітанні з приводу приїзду Шевченка до Києва. Привітання розпочинається словами:

Скажи мені, батьку,
Що діється з нами —
Як на тебе глянем,
Мов не тії станем.

В червні 1847 року Андрузького поселили в Казані і дозволили продовжувати навчання в університеті, але за «строптивый характер» і бунтарську поведінку через кілька місяців його відправлено, за наказом царя, в Олонецьку губернію «с учреждением за ним строгого надзора». В 1850 році в його хаті зроблено обшук, і на підставі знайдених антиурядових матеріалів олонецький губернатор М. Писарєв доносив шефу жандармів графу Орлову: «Андрузский, как упорный малоросс, остался при тех же нелепых и преступных мыслях, которые обнаруживал в учрежденной в 1847 году под начальством Вашим комиссии, в которой я имел честь находиться». Серед знайдених паперів був зошит, в якому Андрузький написав конституцію республіки, були записки, щоденники та українські пісні і поезії Шевченка, а також вірші самого засланця «также неблагонадежного содержания».

В доповідній записці на ім'я Миколи I генерал Дубельт запропонував: «Как человека не исправившегося... заключить в Шлиссельбургскую крепость». Після цього Андрузького вислали на Соловки під пильний нагляд. В 1854 році він виявив неабияку хоробрість у воєнних операціях проти десаитних англо-французьких військ і в нагороду за це був переведений в Архангельськ. В 1856 році йому було дозволено повернутися на Полтавщину, але під наглядом поліції, який було знято лише в 1864 році.

Дата смерті досі не встановлена.

Навроцький Олександр Олександрович (1823 — 1892) — народився в с. Антонівці, Золотоніського повіту на Полтавщині. Учився в Золотоноші, потім в Полтавській гімназії і в 1847 році скінчив філософський відділ Київського університету. В квітні 1847 року був заарештований за участь у Кирило-Мефодіївському товаристві, відправлений у Петербург, а після слідства — у вятську в'язницю на шість місяців, а потім на заслання в Єлабузький повіт. Вятський губернатор А. І. Середа прийняв Навроцького зі співчуттям.

Із Єлабуги переведено Навроцького на службу в Курськ. Відбувши заслання, він переїхав в Петербург (1853), через п'ять років перебрався на службу в Дагестанську обл. (Темір-Хан-Шура), а 1870 року — в Єреван радником губернського правління. Помер в Темір-Хан-Шурі у 1892 році.

Літературою захопився ще студентом і тоді ж писав чимало віршів, але вперше надруковано було два вірші лише в 1861 році в «Основі». Один з цих віршів, «Остання воля», написаний з виразним наслідуванням Шевченка, та і всі твори були позначені впливом великого Кобзаря. В «Основу» надіслав Навроцький понад два десятки віршів, написаних після 1847 року, але журнал скоро закрився і вони не були надруковані. Крім того, він перекладав з російської, німецької, англійської, польської поезії. Переклад віршів Гейне на українську мову, зроблений Навроцьким в 50-х рр., був, мабуть, найранішим. Переклав він також «Іліаду» і «Одіссею», але не гекзаметром, а українськими народними віршами.

Шишацький-Ілліч Олександр Васильович (1828—1859) — поет і етнограф, родом з Чернігівщини. Вивчав український фольклор та етнографію і видав збірку народних приказок («Сборник малороссийских пословиц и поговорок»). В роки 1854—1859 був редактором газети «Черниговские губернские ведомости». Під впливом Шевченкового «Кобзаря» взявся за віршування, що носило не кращу форму епігонства. Видав дві книжечки своїх поезій під загальною назвою «Українська квітка» (1856, 1857, Чернігів). Крім того, писав розвідки й статті про пам'ятки місцевої старовини та мистецтва.

Куліш Пантелеймон Олександрович (1819—1897). Народився в містечку Воронежі на Чернігівщині в сім'ї дрібного поміщика. Учився в Київському університеті, але, не закінчивши, пішов учителювати. В 1843 році познайомився з Шевченком, а трохи згодом з Костомаровим, Білозерським та іншими майбутніми кирило-мефодіївцями. Після надрукування перших розділів роману «Чорна рада» в петербурзькому журналі «Современник» (1845) Куліш перебрався до Петербурга на посаду учителя гімназії і викладача російської мови в університеті. В 1847 році Академія наук командирувала його за кордон з тим, щоб, повернувшись, він зайняв кафедру слов'янських літератур в столичному університеті, але в дорозі Куліш був заарештований по справі Кирило-Мефодіївського товариства і висланий до Тули. Тут він вивчав чужоземні мови, писав повісті і студіював історію та літературу. В 1856—1857 роках видав в двох томах збірник «Записки о южной Руси», а року 1860 — український альманах «Хата», активно співробітничав в «Основі». В 1862 році видав першу збірку своїх поезій «Досвітки» й з цього часу систематично пише та друкує вірші і численні переклади Шекспіра, Байрона, Гете, Шіллера та інших поетів.

В своїх переконаннях Куліш був надто суперечливим і непостійним: він кидався від ліберальних поглядів до консервативних, вузько націоналістичних, а відтак переходив до реакційного великодержавного шовінізму, а згодом знову повертається до войовничого буржуазного націоналізму. Таке шарахання ха-

рактеризує його і в громадських та особистих стосунках, наприклад, байдужість до Шевченка змінюється пієтетом, і Куліш перший підіосить його до найбільших геніїв світової літератури, ставить Шевченка в ряд з найбільшими слов'янськими поетами — Пушкіним і Міцкевичем. Але раптом міняє оцінку — він ганьбить та обливає брудом великого народиого співця. Реакційна громадсько-політична орієнтація, честолюбство, заздрість і ненависть привели Куліша до повного розриву з літературно-громадським рухом, і він доживав віку покинутий і забутий.

Друкувався Куліш під численними псевдонімами, найчастіше: Хуторянин, Необачний, Павло Ратай, Панько Казюка, Ломусь, Забоцень, Хоречко, Панько Небреха, Козак Белебень, Г. Вешняк, Опанас Прач, Д. Федоренко, Данило Юс, Ніколай М. тощо.

Глібов Леонід Іванович (1827—1893) — народився в с. Веселий Поділ, Хорольського повіту, де батько був управителем маєтку Родзянків. Дитинство і юнацькі роки промайнули в с. Горбах, Кременчуцького повіту. Початкову освіту здобув дома. Після закінчення Ніжинського ліцею (1855) учителював у містечку Чорний Остров на Поділлі, а в 1858 році перебрався до Чернігова і учителював у гімназії.

В роки 1861—1863 Глібов редагував тижневу газету «Чернігівський листок». В 1863 році газету було закрито, а редактора за зв'язки з революційними діячами вислано з Чернігова, позбавлено права на будь-яку посаду і взято під нагляд поліції, що тривав до 1868 року. Кілька років Глібов не мав ніякого певного заробітку і дуже бідував. Згодом він знову в Чернігові на приватній посаді завідувача земської друкарні, яку не залишав, незважаючи на втрату зору, до кінця свого життя.

Перші поезії, по-російськи, видані збіркою в 1847 році.

Українською мовою почав писати з кінця 40-х років, будучи під значним впливом Шевченка та Некрасова. Вірші й байки перше друкувалися в газеті «Черниговские губернские ведомостн» за 1853 рік. Уже в 60-х рр. Глібов дістає визнання найвидатнішого українського байкаря. Літературна діяльність,

що була перервана поліційними репресіями і тривала майже 20 років, відновилася в кінці 80-х років, коли він дістав можливість друкувати свої вірші та байки в галицьких виданнях, зокрема в дитячому журналі «Дзвінок».

Кузьменко Петро Семенович (1831—1874[1])—народився в с. Понориниі, Кролевецького повіту на Чернігівщині, в сім'ї сільського дяка. Невідомо, з яких обставин П. Кузьменко залишив в 1852 році духовну Чернігівську семінарію і став дяком в своєму селі. Не вдовольняючись своїм становищем, він зайнявся записами народних пісень, легенд та різних обрядових сцен; писав статті на ці теми й друкував у «Черниговских губернских ведомостях». В 1856 році його призначено дияконом в с. Попівку, Конотопського повіту, але й на цьому не зупинився і знову поступив в духовну семінарію й закінчив її в 1859 році. Якраз на цей рік припадає його автобіографічний вірш «Підбитий журавель», що був надрукований у згаданій газеті за № 37. В 1860 році Кузьменка знову послано дяком в Понориниі — цим призначенням єпархіальне начальство карало Кузьменка за якусь провину, що її знав П. Куліш, але не відкрив. «Ми не маємо права,— писав він,— все це передати громадськості в подробицях... Ми аж надто добре були освідомлені про тягар його життєвого становища і мертвотну дію його оточення». («Основа», 1861, 9, стор. 140—141).

Нарешті Кузьменко не витримав церковного тягаря — залишив духовний сан, «розстригся» і жив у дружини на хуторі Потітківському.

Літературна спадщина складається із двох десятків віршів, всюди розкиданих, та кількох оповідань, серед яких одно—«Не так ждалось, та так склалось» було дуже високо оцінене сучасниками. Друкуючи цю річ, «Основа» відзначала: «Якщо Кузьменко не

---

[1] Б. Грінченко відносить смерть Кузьменка на 1867 рік. (Див. брошуру Б. Грінченка «Петро Кузьменко», Харків, 1908, стор. 6). Пізніший дослідник біографії Кузьменка В. Покальчук, на підставі свідчень родичів поета, відносить цю подію на 1874 рік.

напише більше нічого, то повість його залишиться на пам'яті нашої молодої літератури. Якщо він не напише нічого гіршого, то займе дуже видне місце в ряду наших письменників». («Основа», 1861, 9).

Кулик Василь Степанович (1830—1870 [1]) — родом із села Ковалівка під Полтавою, батько з козаків. Після Полтавської гімназії В. Кулик вчився на медичному факультеті Харківського університету, але не закінчив його, бо смерть батька та розладнане господарство примусили його піклуватися про існуваиня родини. Витримавши провізорські іспити, Кулик заорендував у м. Валках на Харківщині аптеку і так утримував сім'ю. Коли підросли брати і сестри, тоді кинув провізорську справу і пішов у мандри по Таврії та Херсонщині, наймаючись час від часу на заробітки, щоб забезпечити своє існування. Десь близько 1860 року він повернувся до Полтави і займався то господарством, то аптекарством при полтавській лікарні. Після одруженія з сільською дівчиною-кріпачкою В. Кулик оселився над Ворсклою — в Нижніх Млинах, де займався літературою та освітою селяи. Наступ реакції після 1863 року на українську мову й літературу, поліцейські переслідування та передчасна смерть дружини привели до трагічних наслідків: лишившись з малими дітьми на руках, непрактичний в житті, надломлений морально й фізично, віи помер без догляду, з тяжкої хвороби.

В. Кулик підтримував тісні стосунки з полтавською громадськістю, що групувалася навколо кирило-мефодіївця Д. П. Пильчикова. Статті й вірші, що були написані в основному на тему селянського життя, друкував в журналі «Основа». Перша і єдина збірка його творів вийшла 1894 року у Львові. Доля неопублікованих творів невідома.

З поетів найбільш любив Шевченка, Бераиже, Бернса, Барб'є, Гейне і Некрасова. Декого з них пробував перекладати і не без успіху, як наприклад, Р. Бернса, зокрема його відомий твір «Іван Ячмінь».

---

[1] Рік смерті подається за визначеиням В. Торчина — автора біографічного нарису про В. Кулика. М. Петров відиосить смерть В. Кулика иа 1874 рік.

Руданський Степан Васильович (1834 — 1873) — народився в с. Хомутинцях на Вінниччині, в сім'ї священика. Після Шаргородської бурси віддав його батько до Кам'янець-Подільської духовної семінарії (1849), але дальше молодий Руданський відмовився іти по «духовній лінії» і всупереч волі батька здобув медичну освіту в Петербурзькій хірургічній академії (1855—1861). По закінченні академії Руданський увесь час працював лікарем в Ялті. Помер молодим від туберкульозу, якого захопив в матеріальну скруту під час навчання в Петербурзі.

Писати почав ще в семінарії під значним впливом російських поетів В. Жуковського та І. Козлова, а також під враженням ранніх творів Шевченка і народних пісень.

Найбільше творів написано в Петербурзі, а друкуватись розпочав в «Основі» (1861), але основні і кращі твори побачили світ лише по смерті автора.

В 1860 році Руданський виготував збірку віршів, але цензурний комітет заборонив її, і перша книжка вибраних творів вийшла у Києві в 1880 році.

Повне видання здійснили Франко й Кримський в 1895—1903 рр. у Львові.

Поетична спадщина С. Руданського дуже багата і різноманітна і є значним вкладом в культурну скарбницю нашого народу.

Свидницький Анатолій Патрикійович (1834 — 1871) — народився в с. Маньківцях, Гайсинського повіту на Поділлі, в сім'ї священика. Після закінчення Крутянської бурси (1851) навчався в Кам'янець-Подільській семінарії, але залишив її всупереч волі батьків і вступив до історико-філологічного факультету Київського університету (1857). Через брак засобів до існування він залишив університет і поступив викладачем російської мови в Миргородську повітову школу (1860 — 1862). Тут Свидницький розгорнув культурно-освітню діяльність: заснував недільну школу, влаштовував вечірки з читанням творів Шевченка, Котляревського, Пушкіна, Некрасова.

Наступ реакції примусив Свидницького залишити учительську працю і зайняти, осоружну для нього, посаду акцизного чиновника (1863—1869) на Черні-

гівщині. Звільнений за «неблагонадежность» й з цієї посади, він зазнав чимало поневірянь без притулку і шматка хліба і тільки перед самою смертю, уже тяжко хворий, влаштувався на службу в Центральний київський архів.

Хоч у літературу Свидницький увійшов як майстер прози, одначе його нечисленні поезії теж мають неабияке значення як твори революційного спрямування і пристрасного викриття потворності «темного царства» пореформеного часу.

Коніський Олександр Якович (1836—1900). Народився на хуторі Передовці, Ніжинського повіту, в дрібношляхетській родині. Приходську школу відвідував у Ніжині, потім вчився в Чернігівській гімназії. Після невдалих спроб скінчити Ніжинський ліцей Коніський поступив на урядову службу в Прилуках (1854), а звідти перейшов в Полтаву, де включився в активну громадську діяльність, що розгорталась під началом колишнього учасника Кирило-Мефодіївського товариства — Д. П. Пильчикова (згодом змальованого Коніським у повісті «Юрій Горовенко» під прізвищем Д. Пучки). У Полтаві Коніський багато працював над самоосвітою, писав до російських газет, займався літературною творчістю — прозою і поезією, яку друкував в «Основі», «Чернігівському листку» і «Слові», брав участь в організації недільних шкіл, для котрих склав українською мовою «Прописі» (1862) та «Арихметику, або щотницю» (1863).

З наступом реакції він зазнав переслідувань і на початку 1863 року був висланий у Вологду, а згодом у Тотьму. Пізніше йому було дозволено, через хворобу, жити в Воронежі, а через якийсь час і на Україні. Оселившись у Києві після заслання (1872), Коніський намагався створити українське видавництво, а в 1873 році бере участь, разом з Д. П. Пильчиковим, в організації Львівського Наукового Товариства ім. Шевченка (НТШ). В 1881 році в журналі «Семья и школа» Коніський піднімає питання про навчання українською мовою в початковій школі, видає літературний альманах «Луна».

В 1885 році на Коніського сиплються репресії, і він ледве не попав знову на заслання.

Під кінець життя він надрукував першу велику біографію Шевченка в двох томах (1898 — 1901). Умер від запалення легенів.

Літературна спадщина досить велика — вона складається з повістей та оповідань, літературно-критичних нарисів та досліджень і значного поетичного надбання. Поезії вперше друкувались в «Черниговских губернских ведомостях» (1858), пізніше в «Правді», «Зорі» та по різних альманахах. Перша збірка поезій вийшла в 1886 році в Житомирі. Виступав Конiський під численними псевдонімами, ось найголовніші: О. Перебендя, Яковенко О., Дрозд, Красюченко, Стодольський, Верниволя, Циклоп, Кошовий О., К-ській А., Крутинь, Лесько, Вакула з Лубен, Шкода, Хуторний О. Я., Горовенко, Семен Жук, Журавель, К. Маруся, Полтавець та ще багато інших.

Ідейний зміст творчості Конiського та його суспільно-громадська діяльність не сягали дальше помірковано ліберально-буржуазних ідеалів «старої громади» та галицьких угодовців.

Щоголів Яків Іванович (1824 — 1898) — народився в повітовім містечку Охтирці, Харківської губернії. Після місцевої початкової школи вступив в 1836 році в Харківську гімназію, тут він захопився поетами, серед котрих йому найбільше імпонували В. Жуковський, К. Батюшков, М. Лермонтов та Ів. Котляревський, під їхнім значним впливом він і розпочав писати російською і українською мовами, а згодом дещо й надрукував в альманасі «Молодик» (1843).

В Харківськім університеті познайомився з професорами та викладачами, зокрема з І. Срезневським, А. Метлинським та М. Костомаровим, від котрих багато дізнався про українську літературу та історію, а також одержував поради з питань поетичної творчості та віршування.

Скінчивши в 1848 році університет, Щоголів хоч і служив у Харкові, але часто, по справі служби, виїздив на села, що сприяло постійному зв'язку з трудовим народом. В 1871 році він облишив службу і поселився у власній дуже скромній оселі на Чоботарській вулиці. Життя протікало замкнуто, зв'язки підтримувалися з небагатьма знайомими, серед яких бу-

ли М. Лисенко, М. Старицький, П. Куліш, А. Шиманов, М. Лободовський, В. Гиилосиров (А. Гавриш), О. Потебня і М. Комаров.

В літературній творчості Щоголіва були великі перерви: після «Молодика» його вірші з'явились аж в 1860 році в альманасі П. Куліша «Хата», і то давно написані; тридцятиріччий (1846—1876) антракт закінчився активною поетичною діяльністю 80—90-х років. В цей час він чимало друкувався в збірниках та журналах України російської і в Галичині: «Луна» (1881), «Рада» (1883), «Складка», «Зоря» тощо. Перша збірка поезій «Ворскло» вийшла в світ 1883 року, а через 15 років друга — «Слобожанщина».

В творчості Щоголіва подекуди спостерігаються реакційні мотиви релігійності та містики, що було наслідком його самоізоляції від суспільно-громадського життя і консервативних ідеалістичних поглядів на мистецтво.

Федькович Юрій (Осип) Адальбертович (1834—1888)—народився на Буковині в містечку Сторонець-Путилів. Його батько Адальберт Гординський-Федькович був управителем поміщицьких маєтків; до дітей і дружини ставився зневажливо, а зрештою й зовсім залишив їх (1846), оселившись в Чернівцях. За дитячих та молодих років Юрій Федькович зазнав злиднів та поневірянь. В 1849 р., після поразки гуцульського повстання (Лук'ян Кобилиця), він кидає двокласну реальну Чернівецьку школу і слідом за своїм старшим братом Іваном втікає до Румунії на заробітки. В 1852 р. Федькович повертається до Чернівців і потрапляє у ще гірші умови: батько віддав його до австрійської армії, де він й пробув аж до 1863 року. В цісарській армії, в 1858 році, почав він писати вірші українською мовою. Першу збірку «Поезії» надрукував Федькович у 1862 році.

Повернувшись з війська, Федькович оселився в своєму рідному містечкові і завжди підтримував тісні стосунки з трудящим людом. Тут йому не раз доводилось виступати на захист зацькованих гуцулів від цісарських посіпак та ненажерливої шляхти.

З 1872 по 1885 рік він жив у Львові, піклуючись за літературно-громадське життя. Повернувшись (за

три роки до смерті) на Буковину, Федькович редагував газету «Буковина».

Перше повне видання творів здійснив Іван Франко в 1902 році.

Воробкевич Сидір Іванович (1836—1903). Друкувався під прізвищем Данило Млака. Народився в Чернівцях, в сім'ї священика. По скінченні гімназії вступив до духовної семінарії, де почав захоплюватися народною творчістю, зокрема піснею, і під її впливом почав сам писатн вірші (1858) українською мовою і перекладати їх на ноти. В 1862 році він познайомився з відомим тоді діячем Юліаном Никоровичем, і це остаточно вирішило його уподобання. Никорович розповів про Шевченка, Шашкевича, Устіяновича, Федьковича і взагалі про українську літературу, а потім попросив надіслати щось до друку. В 1863 році в збірнику «Галичанин» (Книга І, вип. 2, стор. 18—19) вперше були надруковані вірші Воробкевича «Думки із Буковини» (п'ять віршів). З цих пір С. Воробкевич друкувався часто майже у всіх галицько-українських часописах за підписом «Данило Млака». Коли друкувалися твори, покладені на ноти, то ставилось: «Слова Данила Млаки, музика С. Воробкевича».

Крім поезії, Воробкевич віддавав велику увагу видавничо-журнальній справі. В 1877 році він видав перший буковинський альманах «Руська хата», де, крім власних віршів, були твори Наума Шрама, Ю. Федьковича, К. Устіяновича, О. Поповича, П. Куліша, Г. Барвінок, Шапковського та Мартиновича. Брав участь у редагуванні відомих буковинських календарів, що виходили під назвою «Буковинсько-руський місяцеслов». С. Воробкевич відомий і як композитор і то не лише на Буковині та Галичині, а й в Румунії; зокрема він видав збірники українських і румунських пісень для народних і середніх шкіл. Не без успіху виступав Воробкевич і як композитор мелодрам та опереток. І понині співають в народі його пісні (слова і музика) «Буковино моя мила», «Чабан вівці ганяє», «Соловейко щебетав», «Спи, дитятко, спи», «Там, де Ятрань круто в'ється» і на слова Шевченка «Ой чого ти почорніло».

Ів. Франко свідчить, що він сам тримав у своїх руках «Рукописну збірку Воробкевичевих композицій, де було 40—50 поезій Шевченка».

Воробкевич Григорій Іванович (1838—1884) виступав під псевдонімом *Наум Шрам*. Народився в Чернівцях; батько його був учителем філософії та «святого письма» у вищій гімназії міста Чернівців. Через рік померла мати, а коли хлопцеві було сім років, не стало і батька. Обох дітей і майбутніх письменників—Григорія і його брата—старшого на два роки Сидора забрав до себе в Кішмань на виховання дід Михайло. Григорій скінчив у Чернівцях гімназію та богословські студії (1860) і тоді ж одружився, але дружина через три роки померла, залишивши малого сина. «З того часу,— пише О. Маковей,— починається смутне життя Григорія». Особисте невдале життя, дріб'язкове оточення, нападки рутинерів та інші подібні обставини підірвали віру в себе і свій народ і тому Воробкевич виступав часто з песимістичними творами, а в громадських стосунках не знаходив контакту. Коли став нестерпним побут у задушливому буковинському селі Горошинцях, він перебрався до Львова (1868—1870), але і тут не зблизився з громадськістю. Про своє перебування у Львові Г. Воробкевич писав: «Я тут пристаю мало з ким, але й ті мають мене за поважного і строгого Катона; се мене врешті й тішить, бо я не зустрів тут нікого, хто б заслуговував на справжнє довір'я. Тут не достає сього властивого товариського елементу, для котрого тяжко найти назву... Зійдешся з поляками, то мусиш усе польське хвалити, інакше неможлива всяка дальша розмова. Зійдешся з русином — зараз питають тебе: до котрої партії належиш — чи до української, чи до москвофільської. А нарешті, жадають, щоб ти доконче написав кілька лихих поезій, бо вони будуть дуже гарно виглядати в «Правді» або деінде. А щодо львівських німців, то їх національні прикмети зовсім перемішалися — вони, як ті монети, що довго ходять між людьми: стерлися і втратили своє лице».

Поетичну творчість розпочав Воробкевич на німецькій мові під значним впливом Г. Гейне, а згодом став друкуватися в українських часописах Галичини та Буковини. В 1904 році в Чернівцях вийшла з

друку збірка його поезій з біографічним нарисом Осипа Маковея.

Устіянович Корнило Миколайович (1839—1903)— народився в с. Вовкові, Львівського повіту, в родині відомого поета Миколи Устіяновича. Початкову й середню освіту здобував у Дрогобичі, Львові і Стрию. Уже в цей період життя він написав «Елегію над Дністром», за яку О. М. Огоновський, відібравши її на уроках, застерігав «не писати таких річей, коли не хочете попасти у в'язницю, бо зміст поезій був дуже революційний». (Огоновський, II, стор. 785).

Після хвороби він поїхав до Відня (1858) і навчався в Академії мистецтв, відвідуючи разом і лекції історичного факультету Віденського університету. Тут він спізнався з відомим російським слов'янофілом Михайлом Фед. Раєвським і сам, захопившись слов'янофільством, мріяв про створення єдиної мови для всіх слов'ян; з особливим піететом ставився до Колара і Хомякова, а в поезії — до Лермонтова і Пушкіна; рідною мовою вважав російську. В той час польські художники Гротгер та Грабовський розповіли Устіяновичеві про життя Шевченка, про його твори і познайомили з Шевченковим другом по засланню, художником Бо. Залеським, котрий ще більше привернув увагу до Шевченка, що й спричинилося до перевороту в поглядах Устіяновича на українську літературу і мову. Бажаючи служити своєму народові, він повернувся в 1863 році до Львова. Згодом працював у різних місцях Галичини як художник, виконуючи, переважно, розписи в церквах. В 1867 р. виїхав до Варшави, а звідти до Петербурга, де здобув високу оцінку як художник, але скоро повернувся до Львова. В 1872 році перебував кілька тижнів у Києві і малював старі пам'ятники. Потім відвідав українські землі в Молдавії, Угорщині, Буковині. В 1881 році очолив гумористичну газету «Зеркало», одночасно займався малярством і як художник їздив до Італії (1888).

Основна поетична творчість Устіяновича докувалася в 70-х роках, а почав писати значно раніше.

Перші дві книги «Письма К. Н Устияновича» вийшли у Львові 1875 (I ч.) і в 1876 (ч. II).

Климкович Ксенофонт Григорович (1835—1881)— народився в Хотимирі, Городенецького повіту на Станіславщині, в сім'ї священика, що походив з кріпаків панів Ратиборських. Навчався в Станіславській гімназії, а потім якийсь час перебував на урядовій службі. В 1862 році став помічником редактора газети «Слово», а через рік заснував у Львові літературно-політичний вісник «Мета», де серед інших авторів друкувалися твори Федьковича, Куліша, Мордовця, Є. Гребінки, Згорського. Після краху «Мети» (1865) Климкович виїхав до Відня і став заступником редактора москвофільського журналу «Славянская заря». В 1868 році він повернувся до Львова і порвав з москвофілами. На початку 70-х років редагував часопис «Основа». В 1879 році він задумав видати Шевченка на німецькій мові, переклав «Гайдамаки», «Гамалію», «Тополю» та багато дрібних творів, але смерть перервала цю велику роботу. В перекладі Климковича було вперше надруковано оповідання Марка Вовчка «Сестра» на німецькій мові.

Перші твори друкувалися в «Зорі галицькій» (1855 р.), пізніше у «Вечорницях», «Русалці», «Основі», «Зорі» та інших виданнях.

Зібрані твори вийшли вперше в книзі «Твори Л. Глібова, К. Климковича, М. Шашкевича», Львів, 1911.

Переклади з російської, чеської, польської і французької надруковано в семи книжках «Руської читальні», виданої Климковичем в роки 1864—1865.

Свенціцький Павлин (1841—1876) — в літературі виступав переважно під іменами Павло Свій та Л. Лозовський. Родом із Східної України, з походження поляк. Свенціцький належав до тих польських хлопоманів, що активно працювали в українській літературі і писали на обох мовах. Літературну діяльність розпочав у 1864 році — писав драми, повісті і робив численні переклади для українського театру, головним чином з Мольєра та Шекспіра. Але найбільший успіх мав в байкарському жанрі, де переважали теми класичної байки — Езоп, Лафонтен та Крилов, хоч були спроби подати і оригінальні, за власною темою й фабулою.

Діяльність і талант Свенціцького високо оцінював Ів. Франко. «...Павло Свій,— писав він,— була то серед тодішньої українофільської громади на всякий спосіб перворядна сила: чоловік дуже здібний і володіючий непослідньою наукою, широтою та свіжістю поглядів, поляк з України родом, знав він дуже гарно мову, історію і звичаї українського народу, а заразом яко щирий демократ і чоловік поступовий був серед тодішніх поляків появою зовсім незвичайною».

Перша збірка байок вийшла 1874 р. у Львові: «Павло Свій. Байки в науку молодим і старим».

Павлович Олександр Іванович (1819—1900) — народився в с. Чарне, Маковіцької округи (Закарпаття). Мати і батько (священик) померли, коли хлопцеві було чотири роки. До 1834 року він жив у родичів в Галичині, а скінчивши нормальну Львівську школу, повернувся до брата в Угорщину. Навчаючись в Трнові, зблизився з словаками і добре вивчив їх мову та літературу. «Там відчув,— каже Павлович,— що то значить народність».

З 1850 року служив архіваріусом в єпископській канцелярії в Пряшеві, згодом став приходським священиком в с. Біловіжі, а ще через 13 років — в с. Вишній Свідник, де залишався до смерті.

Основна віршотворна продукція Павловича припадає головним чином на 60—70-і роки. Вся творчість проникнута питаннями, що відбивали суто місцеві інтереси населення і той побут та природу, що оточували автора. Мова у Павловича вузько місцева і не виходила за межі пряшівського діалекту; не випадково називають його «маковіцьким соловієм». Павловичу належить пріоритет у застосуванні короткого простого епічного оповідання в закарпатській поезії. В таких віршованих оповіданнях, як «Кумова вечеря», «Людям не могла угодити мати, ані піше, ані на осляті», «Вислужений кінь», яскраво виявлено перлини народного гумору. В паперах збереглися виписки з авторів, якими він захоплювався; серед них — М. Щербина, Державін, Хомяков, Крилов, Гнєдич, а особливо М. Некрасов, що найбільш імпонував йому.

Друкувався в часописах «Вестник», «Зоря галицька», «Свет», «Листок», «Наука», «Слово».

Старицький Михайло Петрович (1840—1904). Народився в с. Кліщинець, Золотоніського повіту, в сім'ї офіцера. Значний вплив на Старицького мала його мати, що походила з славної родини Лисеиків. Лишившись в 12 років батьків, він виховувався опікуном — дядьком Віталієм Лисенком.

Скінчивши Полтавську гімназію, Старицький вступив до Харківського університету, а згодом перейшов до Київського, де навчався разом з двоюрідним братом Миколою Лисенком. Тут же розпочалася і його літературна діяльність.

Кипуча діяльність Старицького на ниві культури мала велике значення для української поезії, перекладної поезії, прози, драматургії і театру.

Друкуватися розпочав в галицьких журналах «Нива», «Правда» та альманахах; окремими виданнями вийшли в 70—80-і рр. «Байки Крилова», «Сербські народні думи і пісні», «З давнього зшитку», «Пісні та думи», «Гамлет». В 1908 році у Києві вийшло найповніше видання «Поезії М. П. Старицького».

Крім поезії, Старицький полишив значну спадщину із прози і велику з драматургії, де він найбільше виявив свій талант.

Мова (Лиманський) Василь Семенович (1842 — 1891). Народився на Кубані, на хуторі біля Солодкого лиману, в родині козацького сотника Стародерев'янківського куреня. Середню освіту здобув у Катеринодарській військовій гімназії, а потім вчився на військові кошти у Харківському університеті і закінчив юридичний факультет кандидатом прав. Після закінчення університету викладав літературу в Катеринодарській дівочій гімназії, а згодом займав посаду суддівського слідчого і мирового судді. Все життя Мови проходило поза зв'язками з літературною громадськістю. За свої літературні захоплення та «вільнодумство» зазнавав урядової неприязні і, мабуть, через це був дуже нерішучий в справі друкування своїх творів. Помер в Катеринодарі.

Вперше виступив В. Мова в «Основі» 1861 року, згодом дещо друкувався за кордоном — в «Правді», «Світі» та «Ділі». Щодо публікації творів, то його спіткала та ж доля-мачуха, що більшість українських

письменників дожовтневого часу: вони побачили світ, і то не всі, головним чином, лише після смерті автора. Значна частина його творів лишилася й донині не опублікованою і невідомо, чи вціліла вона, чи зовсім загинула. М. Комаров і М. Возняк колись відзначали, що по смерті Мови лишилося біля півсотні зошитів, де були поезії, оповідання, драматичні твори, історико-публіцистичні статті, спогади, критичні нотатки тощо. Між цими рукописами були: 1) вісім зошитів віршованих творів (1863 — 1888) під назвою «Проліски»; 2) кілька зошитів вибраних віршів з 60-х років; 3) драма на п'ять дій із життя чорноморців 50-х років «Старе гніздо і молоді птахи»; 4) жарт на одну дію «Тривога»; 5) історична інтермедія і драма без заголовка; 6) оповідання: «Чабани», «Шептуха», «Сякий-такий журавель», «Сердитий поштар»; 7) шість нарисів із циклу «З пам'ятної книжки слідчого судді»; 8) нотатки слідчого судді під загальною назвою «Малюнки з натури». Крім того, ряд рукописів російською мовою, нариси про музику і велика довголітня праця «Російсько-український словник на літери від А до И», а також чимало інших рукописів.

∨ *Ніщинський Петро Іванович* (1832—1896) — син дяка і простої селянки, із села Неменці, Липовецького повіту на Київщині. Коли батько помер (1839), мати забрала трьох маленьких дітей, приїхала до Києва, найнялася куховаркою і на зароблені гроші виховувала дітей. Скінчивши духовну семінарію в Києві, Ніщинський відбув у Афіни дяком православної церкви при російському посольстві. Тут він вступив до Афінського університету, який і закінчив 1858 року, а через рік, захистивши дисертацію на магістра, повернувся до Росії і навчав грецької мови в Петербурзькій та Одеській семінаріях; з 1865 року учителював по гімназіях в Бердянську, Ананьєві та Одесі. Помер в містечку Ворошиловці на Поділлі.

Громадськість добре знає Ніщинського як чудового композитора, автора дум і пісень, особливо ж популярного концерту «Вечорниці» та знаменитої пісні «Закувала та сива зозуля», але в літературі він теж займає певне місце, головним чином як майстерний перекладач творів античної Греції. Переклади його

верситету О. О. Потебні. Уже в юнацькому віці яскраво почав виявляти Манжура незалежність та свободолюбність, про що свідчать факти з його біографії. Так, наприклад, його було виключено з шостого класу гімназії за непокірність, а згодом звільнено з ветеринарного інституту за «неблагонадійність», взято під слідство і звинувачено в належності до таємного гуртка (1871).

Позбавлений можливості вчитися, Манжура виїхав на Катеринославщину, де й працював на різних дрібних посадах, зазнаючи постійних злиднів.

В 1876 році виїхав до Сербії і брав участь у воєнних операціях проти Туреччини. Повернувшись з фронту раненим, Манжура спочатку учителював, а потім співробітничав у катеринославських часописах, друкуючи етнографічно-фольклорний матеріал, різні статті, кореспонденції тощо.

Поетичні твори розпочав друкувати в 1885 році в тижневику «Степь» та деяких інших периферійних часописах, під псевдонімом Іван Калічка.

За діяльність по етнографії та фольклору його обрано було дійсним членом історико-філологічного товариства при Харківському університеті.

Жив Манжура все своє недовге життя в нестатках і злиднях. В нестатках, хворий, без догляду і помер.

Перша збірка поезій «Степові думи та співи» вийшла в 1889 році.

Грабовський Павло Арсенович (1864—1902) — народився в сім'ї паламаря в с. Пушкарному, Охтирського повіту на Харківщині. Ще в дитячих роках Грабовський зазнав гіркого життя та поневірянь сільської бідноти.

Навчання в Охтирській бурсі проходило разом з великою цікавістю до соціальних питань. Тут юнак захоплювався революційними народниками 70-х років.

Навчаючись в Харківській семінарії (1879—82), він вступив у тісний контакт з революційним гуртком організації «Чорний переділ», читав там нелегальні видання і поширював їх серед населення, збирав кошти для революційної організації.

За протиурядову пропаганду його було арештова-

но (1882), виключено з семінарії і вислано на село під нагляд поліції.

Весною 1885 року Грабовський переїздить до Харкова знову і віддається революційній діяльності, а через рік його вдруге заарештовують і засилають на п'ять років у Балаганську округу, Іркутської губернії.

В 1889 році його арештовують за виступ проти кривавих розправ над політичними засланцями, відомих під назвою «якутської трагедії», саджають до іркутської в'язниці, де він був три з половиною роки.

З в'язниці Грабовського заслано до Вілюйська (Якутська область), де недавно поневірявся великий революційний діяч М. Чернишевський.

В 1899 році Грабовський перебрався в Тобольськ, де й скінчилося його страдницьке життя.

Основна творча діяльність припадає на часи заслання, а перші вірші були надруковані в 1890 р. в журналі «Зоря» (Львів). В 1894 році вийшла перша збірка поезій і переспівів «Пролісок», тоді ж вийшли його переклади з Сурикова «Твори Івана Сурика». А через рік збірка перекладів «З чужого поля»; потім збірки: «З півночі» (1896), «Доля» (1897), «Кобза» (1898) та інші.

Творчість П. Грабовського належить до кращих надбань революційної демократичної поезії пошевченківського періоду.

Мирний Панас — Рудченко Панас Якович (1849—1920) народився в Миргороді, в родині повітового службовця. Скінчивши в 1862 році Гадяцьке повітове училище, Панас Рудченко поступив на службу і без перерви прослужив усе життя—58 років, із них 50 років в Полтаві.

Панас Мирний зайняв місце класика в українській літературі своїми романами та повістями. Однак він протягом усього життя, правда, дуже рідко, писав ще й вірші і час від часу їх друкував, головним чином з приводу видатних подій на фронті культурного життя України.

Поезія Панаса Мирного не може йти ні в яке порівняння з його чудовою прозою, одначе характер і спрямування її органічно споріднені з творами най-

яскравіших поетів пошевченківського часу, і тому обминути цю віршовану творчість аж ніяк не можна.

Гавриш-Гнилосиров Василь Степанович (1836—1901) — полтавський міщанин з походження, закінчив історико-філологічний факультет Харківського університету. Ще студентом брав діяльну участь в громадському житті і виявив себе гарячим прихильником ідей Шевченка. Коли український гурток, за підтримкою прогресивних російських літераторів, почав здійснювати широко задуману програму видання книжок і брошур, так званих «метеликів», розрахованих на широкі верстви народу (1860—1863), то Гнилосиров в літні студентські канікули їздив по сільських ярмарках Харківщини і розпродував чималу кількість, як на ті часи, цих видань, головним чином творів Шевченка («Наймичка», «Катерина», «Тополя», «Гамалія», «Тарасова ніч»), Квітки («Салдатський патрет», «Конотопська відьма», «Маруся» та ін.), Є. Гребінки, Котляревського, Стороженка, Марка Вовчка, Куліша, Костомарова, Гулака-Артемовського та інших авторів. Про це крамарювання дуже мальовничо розповів сам Гнилосиров в нарисі «П'ять день із життя харківського студента» («Основа», 1862, кн. X, стор. 60—73).

Віршована творчість Гнилосирова обсягом не велика; частина з неї була надрукована в різний час і в різних місцях за підписом А. Гавриш. Окремо були видані поеми «Закохана», з якої друкується тут уривок, та казка «Царівна-русалка». Крім того, видані були його «Рассказы» (Київ, 1897).

Його цікавий щоденник, що охоплює, з перервами, багато років, досі опублікований лише невеличкими фрагментами в різних журналах.

Все життя Гнилосиров учителював. Ставши з 1873 року директором Канівської повітової школи, він багато займався впорядкуванням могили Шевченка і слідкував за її станом та охороною до кінця свого життя.

Пчілка Олена — Ольга Петрівна Косач (1852 — 1930) народилася в м. Гадячі на Полтавщині, в дрібній дворянській сім'ї Драгоманових. Училася в Києві в «Зразковім пансіоні шляхетних паночок» під доглядом старшого брата М. П. Драгоманова.

Писати розпочала в 70-х роках під впливом М. Старицького. Друкувала свої твори — прозу, вірші і переклади — найбільше у львівському журналі «Зоря» та альманахах наддніпрянських і галицьких — «Рада», «Перший вінок», «Жіночий альманах» тощо.

Велику увагу віддавала перекладній справі з російської (Гоголь, Лермонтов, Пушкін), польської (Сирокомля, Міцкевич), німецької мов, а також переклала на українську мову Овідієві «Метаморфози».

Перша збірка її поезій «Думки-мережанки» з'явилася у 1885 році.

Пчілка брала діяльну участь у виданні книг та журналів, так, наприклад, вона видала в 1880 році «Співомовки» С. Руданського; з 1906 року видавала в Полтаві один із найтриваліших, в дореволюційні часи, український журнал «Рідний край».

Крім поезій та оповідань, О. Пчілка друкувала літературно-критичні та публіцистичні статті, де чимале місце займали її спогади про громадсько-літературне життя.

Білиловський Кесар Олександрович (1859 — 1934) — народився в с. Столипівці, Золотоніського повіту на Полтавщині, в сім'ї фельдшера. Освіту здобув в Полтавській гімназії і Лейпцігському та Віденському університетах на медичному факультеті.

Скінчивши в 1883 році університет, Білиловський лікарював у Петербурзі та інших містах. В 1910 році одержав призначення на посаду губернського лікаря Таврії. Тут він був і під час Жовтневої революції. За перших років Радянської влади працював у Народному Комісаріаті іноземних справ.

Літературну діяльність розпочав у середині 70-х років. Перші твори друкувалися в коломийській «Ниві», «Науці» та інших галицьких часописах москвофільського спрямування. Згодом став друкуватися в журналах «Світ», «Зоря», «Дзвінок», «Складка».

В роки 1896—1897 видав Білиловський в Харкові та Петербурзі дві книги альманаху «Складка».

Крім оригінальних творів, серед яких були досить популярні, як наприклад, «В чарах кохання», Білиловський перекладав із Гете («Герман і Доротея»), Шіл-

лера («Пісня про дзвін»), Боденштедта та інших німецьких поетів. Перекладав на німецьку мову поезії Шевченка. Часто ставив під своїми творами прибране ім'я «Білило Цезар».

Білиловський тримав широкі зв'язки з українськими письменниками — від найвидатніших до малопомітних.

ДОДАТОК

Тут зібрано деякі вірші маловідомих і зовсім невідомих авторів, що або дуже мало писали, або написане не дійшло до нас, за винятком кількох речей, приурочених певним суспільним подіям чи особистим переживанням. Подібні твори, в переважній більшості, друкувалнсь в маловідомих і недоступних виданнях або розходились в рукописах і частково публікувались за радянських часів. Вони мають неабиякий інтерес як своїм ідейно-художнім спрямуванням, так і складом авторів.

Повніше подати таку віршовану продукцію неможливо із-за її чималого обсягу. Та це й не входить у завдання збірника. Подаємо для зразка лише кілька окремих віршів.

«До Шевченка». Під цим заголовком ідуть три вірші, що їх опублікував в 1880 році М. Шигарин («Библиотека Западной полосы России», т. I) в супроводі коментарів, в яких видно, що автор цих творів «людина зовсім малописьменна, писати може лише олівцем, правил віршування зовсім не знає»; жив у Києві і працював паяльщиком у підприємця Калістратова. По обставинах, викладених Шигариним, можна думати, що вірші написано в період 60—80-х років, і, крім опублікованих, було ще їх дуже багато на українській і російській мовах.

«Сопілка». Справжнє прізвище автора — Гнида Микола Юхимович. Народився і жив він в Нових Санджарах на Полтавщині десь на початку 20-х ро-

ків. Поміщиця Милорадовичка, кріпаком у якої був Гнида, віддала його вчитись на коваля-механіка, в зв'язку з цим йому довелось побувати за кордоном. Після розкріпачення Гнида працював за своїм фахом по найму у цієї ж Милорадовички на паровому млині.

Автор статті «Непомітні діячі» Вас. Станіславський, котрий особисто знав автора «Сопілки», свідчить, що «умер він старим чоловіком в кінці 90-х років» і що, крім надрукованих двох віршів в «Основі» та двох поем у кобеляцькому альманасі «Хутір», були ще вірші, які довелось йому самому читати в «рукописній збірці, написаній каліграфічно і оздобленій двома малюнками тушшю до тексту» («Ювілейний збірник» АН УРСР, ч. II, К., 1928).

В цій же рукописній збірці був і вірш «Сопілка». За свідченням Станіславського, вірші писав Гнида в 60-х роках.

«Пісня» — надрукована в «Черниговских губернских ведомостях» № 22 за 1859 рік.

Автор цього вірша Євдокія Носівна з села Понори, Конотопського повіту, належить до родини Д. Носа, що його син С. Ніс лікарював у Чернігові й притягався після арешту 1863 року до гучної політичної справи в зв'язку з процесом над членами таємного товариства «Земля і Воля».

«Гомін» — передруковується із журналу «Основа» (березень, 1862). М. Д. Юркевич належить до тих численних аматорів віршування, які друкувалися в периферійній пресі, а іноді видавали навіть збірочки своїх віршів. Була така збірочка і в М. Юркевича. Вірш «Гомін» виразно відрізнявся своїм змістом і спрямованістю від інших його речей.

«Куйте ратища». «Краю рідний». Ці два вірші належать видатному землевольцеві Якову Стефановичу, що задумав ширити в народі революційні ідеї через кобзарів. У формі пісень та дум, спеціально написаних, чернігівська група таємного товариства «Земля і Воля» намагалась вести агітаційну роботу. До першого вірша («Куйте ратища») автор підібрав мелодію і сам вчив кобзарів його виконувати. У цих віршах автор наслідує Шевченка та народну пісню.

«Демонстрація». Справжнього імені автора встановити не вдалося. Хоч хронологічно твір і не збігається з темою нашого збірника, одначе він дуже цікавий тим, що своєю формою цілком належить до віршованих наслідувань з пошевченківського періоду. Тут відчувається вплив народних дум, а також поезій Шевченка.

ЗМІСТ

	Стор.
Від упорядника	3
Поезія пошевченківської доби (вступна стаття *А. І. Костенка)*	6

Поезія

О. Афанасьев-Чужбинський

Шевченкові	63
Пісня	64
Є. П. Гребінці	65
Метіль	66
Могнла	68
Над гробом Т. Г. Шевченка	69

Г. Андрузький

Чи ж то в панів спина болить	70
Не ховайте мене	73
Є в мене сопілка	74
Була колись годнонька	74
Козак плаче	75
Кобзар на могилі	77

О. Навроцький

На смерть Шевченка	78
Пронеслися тихі вітри (Уривки)	80
Доля	81

Стор.

Знову поле зеленіє (Із пісень Гейне) 83
Зорі (Із віршів О. Хомякова) 84
Сумує і плаче 86
Остання воля 87

О. Шишацький-Ілліч

Мені змалку 89
Олеся (Уривок) 89
Думки . . 92
Тяжко в світі сиротині 94
Доля 95

П. Куліш

Заспів . 97
Кумейки (Дума) 98
Три сльози дівочі 101
До кобзи 104
Рідне слово 105
Сум і розвага 107
Квітки з сльозами 108
Як увечері блукаю 109
Степова сіножать 109

Л. Глібов

Пісня 111
Журба 112
Зіронька 114
Думка . 116
Над Дніпром 117
У степу . . 118
Лебідь, Щука і Рак 120
Чиж та Голуб 120
Охрімова свита 121
Вовк і Ягня 123
Собака й Кінь 125
Перекотиполе 126
Громада 129
Весиянка 130
По полю ходе 132
Бачить — не бачить 132

Стор.

П. Кузьменко

Погане поле (Легенда) 134
Три дороги . 138
Ой вийду, я вийду 139
Журба . . 140
До вірної дівчини 141
Дарма 142
Кохання 142
Підбитий журавель 143

В. Кулик

На смерть Шевченка . 145
Нетяга . 146
Козаче-чумаче! 147
Весна на хуторі . 148
Загублені душі (Балада) 149
В мене серце до любови 151
Іван Ячмінь (Із Р. Бериса) 152

С. Руданський

Гей, бики! . 154
Повій, вітре, на Вкраїну 155
Ти не моя 156
Студент 157
Моя смерть 159
Над колискою 161
До дуба 164
П'яниця 166
Наука 168
Засідатель 171
Добре торгувалось 172
Почому дурні? 173
Пан і Іван в дорозі 174
Піп на пуші 178
Треба всюдн приятеля мати (Баба в церкві) 179
Аби душа чнста 180
Просьба 181
Свічка 182

Стор.

А. Свидницький

В полі доля стояла 184
Україно, мати наша 185
Паняночки 186
Паничі . 188
Росте долом березина 189

О. Конiський

Ратай . . 194
До Миколи Лисенка 195
Думка . . . 196
Я не боюсь тюрми і ката 197
На похорон Шевченка 198
Ой поля ви, поля 199
Моє бажання 200
На березі моря . . . 201
Розмова з поетом (Із Альфреда де Мюссе) 202
Сиротина 205
Моя любов 206
Листя пожовкле... 207
Сподівання 208
Пророк (За Лермонтовим) 208
Біля церкви 209

Я. Щоголів

Поминки 211
У полі 212
Безталанний 213
Бурлаки . 214
Черевички 216
Ткач 217
Вечір 218
Косарі 219
Шинок 221
Осінь 222
Кобзар 224
Неволя . 225
Келих 226

Стор.

Ю. Федькович

Думи мої . 229
Поклін 230
Вечором 231
Рекрут 232
Дезертир 233
Думи мої, діти мої . 234
Тарасові Шевченкові 236
Ілем 238
Лайдака 239
Браття-опришки 240
Лук'ян Кобилиця 241

С. Воробкевич

Моє бажання 248
Збудилась Русь 249
Скаменіла багачка 251
Скаменілий багач 253
То моя Буковина 254
Де серце моє 256
Журавлики, ключолети 257
Рідна мова 258
Заповіт 259

Г. Воробкевич

Мої думи 261
Моя дума . 262
Богдан підо Львовом 264
Сон 267
Від моря до моря... 268
Не мені... . 269
Розвилися цвітн-квіти 269
До *** 271
Думка 271
Спомніть мене... 272

К. Устіянович

Розбита гусля 274
Повернув Іван із ві 275
В альбом панні Л. 276

Стор.

Так тихо... . 276
Ні дверми, ні крізь віконце... 278
Протн судьби 279

К. Климкович

Тарасові (У п'яті роковини його смерті) 280
О, хто малим не полюбив... 283
От де наша батьківщина 284
Галнчанка 285
На ниву 286
Моя туга 287

П. Свєнціцький

Петрусь на лавці 289
Міхур 289
Два плуги . 290
Вовк в овечій шкурі 290
Барабан 290
Два коні . 291
Індик в павиних пір'ях 291
Лжміль і бджола 292
Коник і комаха 292
Скарб 293
Лис і ворона 294
Лід і камінь 295
Дід і смерть 295

О. Павлович

Син Бескидів 297
Дума Карпатоборця 298
За гору сонце заходить 299
Коломийка 300
Убога вдовиця (За народними мотивами) 300

М. Старицький

По виході празького видання Т Г. Шевченка . 302
Занадто вже! 302
До судді 303
До молоді 305

Стор.

Редакторові . 306
Потайні ученики 307
Кепкували з мого слова... 307
Поету 308
Мати (З Некрасова) 310
Швачка . 311
Виклнк . 311
Коли засну навіки... . . 313
Монолог Гамлета . 313

В. Мова-Лиманський

Думи засланця . 316
Тужба Ярославнн 317
Три деревнни 319
Ой не плач... 320
До Х. Д. А. . 321
Заповіт засланця . 322
На степи (Скорочено) 324
Ткачиха (Уривок) 332

П. Ніщинський

Закувала та сива зозуля 335
Порада 336
Фрагменти (З «Антігонн» Софокла) 337

В. Александров

Українська мелодія 340
Моя могила . 342
Чижикове весілля . . 342
Пісня про гарбуза (Фрагменти) 347
Розбите серце (З Гейне) 349
Кедр (З Гейне) 350

М. Вербицький

Веснянка 351
Невольник 352
Веселий час! . 353
Ось вийди послухай... 354
І вдень мені бридко... 355
Додому 356

Стор.
Плач Ярославни 358
Миколі Лисенку 359

І. Манжура

Сіяльник 361
Бурлака (Та вже весна...) 362
Бурлака 363
Степ 364
Весна 366
Старець 367
Декому 368
Старосвітська молитва 369
Сон 370
Розкіш-доля 371
Леліі 371
Нечесна . . 373
Я світло погасив... (На зразок з Я. Полонського 374
До товариша 375

П. Грабовський

Робітникові 377
До України . 378
Швачка . . 378
До матері . 379
Сон 379
Уперед 380
В далечінь 381
Я не співець чудовної природи... 382

П. Мирний

Україні . . . 383
Привіт нашому славному Боянові М. Лисенкові . 384
На відкриття пам'ятника Котляревському 387
До сучасної Музи 389
До братів-засланців 390

А. Гавриш

Закохана (Поема) 391
В оповіданнях... 402
Мораліста раз речивий 402

Стор.

О. Пчілка

Пісні минулого 404
Волинські спогади 404
Перед блакитним морем 406
Минула молодість!.. 406
Діброва смутная... 407
Хустина (Уривок з поеми «Козачка Оксана») 408
Не плач... (З Лонгфелло) 410
Дівчина з незнаного краю (Із Шіллера) 411

К. Білиловський

Пісня поета 413
З Альпів 414
Сум 415
Дайте-бо жить! 416
Кохання 417
Минулись скорботи 418
Клим Ганеба 419
До дружини (Скорочено) 420

Додаток

До Шевченка 425

І. Тирса

Сопілка 429

Є. Носівна

Пісня 431

М. Юркевич

Гомін 433

Я. Стефанович

Куйте ратища 435
Краю рідний 436

П. Розвій-Поле

Демонстрація 437

Примітки 441

Поэты послешевченковской эпохи.

Издательство «Радянський письменник»
(На украинском языке)

Редактор *А. С. Малишко*
Художній редактор *К. І. Золотарьова*
Технічний редактор *Н. В. М'ясківська*
Коректори *І. Б. Глушкіна, Є. С. Ратнер*

Здано на виробництво 14/III 1961 р. Підписано до друку 1/X 1961 р. Формат 70×90/32. 15 фіз.-друк., арк. 17,55 ум.-друк. арк., 18,7 обл.-вид. арк. БФ 32625. Тираж 3300. Зам. 99. Ціна в оправі 87 коп.

Радянський письменник, Київ, Госпітальна, 20.

Книжкова фабрика Головполіграфвидаву Міністерства культури УРСР, Одеса, Купальний зав., 5.